

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Civilinės teisės ir civilinio proceso katedra**

Linos Burneikytės
V kurso, komercinės teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

**PINIGINIŲ PRIEVOLIŲ VYKDYMO YPATUMAI MOKĖJIMŲ IR
ATSISKAITYMŲ SISTEMOSE**

Peculiarities of Performing Monetary Obligations in Payment and Settlement Systems

Vadovas: Lekt. dr. Tomas Kontautas

Recenzentas: Asist. Marius Juonys

VILNIUS 2009

TURINYS

1. IŽANGA.....	2
2. PINIGINIŲ PRIEVOLIŲ VYKDYMAS NEGRYNAISIAIS PINIGAIS	5
2.1. PINIGINĖS PRIEVOLĖS SAMPRATA.....	5
2.2. NEGRYNUJŲ PINIGŲ SAMPRATA. PINIGINIŲ PRIEVOLIŲ VYKDYMAS NEGRYNAISIAIS PINIGAIS	6
2.3. ATSISKAITYMAI NEGRYNAISIAIS PINIGAIS.....	8
2.4. NEGRYNUJŲ PINIGŲ APYVARTOS TEISINIS REGULIAVIMAS	11
3. MOKĖJIMO SISTEMOS.....	17
3.1. MOKĖJIMO SISTEMOS SAMPRATA, PASKIRTIS IR RŪŠYS	17
3.2. MOKĖJIMO SISTEMOMS BŪDINGOS RIZIKOS IR JŲ VALDYMAS.....	20
3.3. LIETUVOS MOKĖJIMO SISTEMOS – ISTORIJA.....	24
3.4. DABAR VEIKIANČIOS LIETUVOS MOKĖJIMO SISTEMOS	26
3.5. LIETUVOS MOKĖJIMO SISTEMŲ ATEITIES PERSPEKTYVOS. SEPA.....	29
4. PINIGINIŲ PRIEVOLIŲ VYKDYMAS MOKĖJIMŲ IR ATSISKAITYMŲ SISTEMOSE	32
4.1. MOKĖJIMO NURODYMAS. KREDITO IR DEBETO PERVEDIMAI	32
4.2. MOKĖJIMO NURODYMŲ PRIĖMIMAS IR ATŠAUKIMAS.....	34
4.3. MOKĖJIMO NURODYMŲ VYKDYMAS. KLIRINGAS IR ATSISKAITYMAS	37
4.3.1. <i>Mokėjimo nurodymų vykdymas litais</i>	40
4.3.2. <i>Mokėjimo nurodymų vykdymas eurais</i>	42
4.3.3. <i>Mokėjimo nurodymų vykdymas kitomis valiutomis</i>	43
4.4. BENDRIEJI PINIGINIŲ PRIEVOLIŲ VYKDYMO PRINCIPAI MOKĖJIMŲ IR ATSISKAITYMŲ SISTEMOSE.....	45
4.4.1. <i>Piniginės prievolės įvykdymo laikas</i>	45
4.4.2. <i>Piniginės prievolės įvykdymo vieta</i>	49
4.4.3. <i>Piniginės prievolės įvykdymo valiuta</i>	49
4.5. BANKO ATSAKOMYBĖ VYKDANT MOKĖJIMO NURODYMUS	50
4.5.1. <i>Klaidos mokėjimo nurodymo rekvizituose</i>	52
4.5.2. <i>Nesankcionuoto mokėjimo nurodymo įvykdymas</i>	52
4.5.3. <i>Mokėjimo nurodymo neįvykdymas ar netinkamas įvykdymas</i>	53
4.5.4. <i>Atsakomybės pasiskirstymas nemokumo atveju</i>	56
4.6. TAIKYTINA TEISĖ	61
5. IŠVADOS.....	65
6. LITERATŪROS SĄRAŠAS	67
7. SANTRAUKA	74
8. SUMMARY	75

1. ĮŽANGA

Temos aktualumas. Darbo tema yra aktuali tiek teorijai, tiek praktikai dėl šių trijų pagrindinių priežasčių: (i) negryniesi pinigai vis labiau iš apyvartos išstumia grynuosius pinigus, ypač kalbant apie atsiskaitymus verslo pasaulyje, o atsiskaitymų negrynaisiais pinigais teisinis reguliavimas Lietuvos teisės moksle išsamiau analizuotas nebuvo; (ii) atsiskaitymai negrynaisiais pinigais vyksta tarpininkaujant bankams, o esant šiandieninei situacijai, kai finansų rinka yra nestabili, bankų veikla pasitikima vis mažiau, todėl labai svarbu išsiaiškinti, kas ir kiek atsakomybės prisiima vykdant atsiskaitymus negrynaisiais pinigais; (iii) Europos Sąjungos teisinio reguliavimo mokėjimo paslaugų srityje pokyčiai bei siekis sukurti bendrą mokėjimų eurais erdvę (SEPA projektas) lems gana ryškius pokyčius tiek Lietuvos teisiniame reguliavime, tiek mokėjimo sistemų veikloje.

Darbo tikslai. Šiuo darbu bus siekiama trijų pagrindinių tikslų: (i) išanalizuoti pagrindinius mokėjimo sistemų veiklos principus, mokėjimo sistemose kylančias rizikas ir jų valdymo būdus; (ii) išnagrinėti, kaip keičiasi piniginių prievolių vykdymo principai ir kaip pasiskirsto atsakomybė šias prievoles vykdant negrynaisiais pinigais, per mokėjimo sistemas; (iii) įvertinti Europos Sąjungos teisinio reguliavimo naujoves ir jų įtaką Lietuvos teisiniame reguliavime.

Tyrimo objektas. Vykdant atsiskaitymus negrynaisiais pinigais, susiklosto dvejopi teisiniai santykiai – tarp bankų ir tarp banko bei jo kliento. Didžiausias dėmesys šiame darbe bus skiriamas būtent pastariesiems teisiniams santykiams, t. y. santykiams, kurie atsiranda tarp banko ir kliento, ir klausimams, kurie aktualūs kiekvienam banko klientui, vykdančiam atsiskaitymus negrynaisiais pinigais pateikiant mokėjimo nurodymą. Šio tyrimo objektu nėra santykiai tarp bankų, dalyvaujančių mokėjimo sistemose. Tokios tyrimo objekto ribos gali būti paaiškinamos tokiais argumentais. Pirma, teisiniai santykiai tarp bankų reguliuojami mokėjimų sistemos taisyklėmis ir dalyvių sutartimis, jiems taikoma atitinkamai mokėjimų sistemai taikytina teisė. Antra, atsižvelgiant į tai, kad dėl šių santykių ir taikytinos teisės klausimų doktrinoje vyksta daug diskusijų, ypač tais atvejais, kai vienas iš sistemos bankų susiduria su nemokumo problema, šie klausimai reikalautų išsamios analizės, atskiro mokslinio tyrimo.

Pirmojoje darbo dalyje aptariamos negrynųjų pinigų bei atsiskaitymų negrynaisiais pinigais sampratos, esamas teisinis reguliavimas bei Europos Sąjungos teisinio reguliavimo naujovės. Šioje dalyje taip pat pateikiama mokėjimo sistemų samprata ir apibūdinamos jų rūšys. Analizuojami realaus laiko bei nustatyto laiko mokėjimo sistemų

skirtumai, apžvelgiama Lietuvos mokėjimo sistemų istorija, mokėjimo sistemoms būdingos rizikos ir jų valdymo būdai.

Antroje darbo dalyje daugiausia analizuojama, kaip vyksta atsiskaitymai negrynaisiais pinigais, kokios rizikos gali kilti banko klientui atsiskaitant negrynaisiais pinigais, ko jis gali reikalauti iš banko, kokia atsakomybė tenka jam pačiam, o kokia – bankui, kada laikoma, kad piniginė prievolė lėšų gavėjui yra tinkamai įvykdyta ir pan. Analizė paremta ne tik esamu Lietuvos teisiniu reguliavimu, bet ir Europos Sąjungos teisinio reguliavimo naujovėmis, kurios jau šių metų pabaigoje turėtų būti įgyvendintos Lietuvoje.

Tyrimo metodai. Siekiant darbo tikslų, naudojami šie pagrindiniai tyrimo metodai: sisteminis, lyginamasis, istorinis, teleologinis. Atsiskaitymų negrynaisiais pinigais reguliavimas Lietuvoje yra gana fragmentiškas – atskiri aspektai reguliuojami atskirais teisės aktais, be to, dauguma normų yra perimtos įgyvendinant Europos Sąjungos teisės aktus, taip paliekant tam tikrų reguliavimo spragų. Todėl aiškinantis vienus ar kitus atsiskaitymų negrynaisiais pinigais aspektus neišvengiamai reikia atlikti sisteminę teisės aktų analizę. Tačiau net ir šio metodo naudojimas ne visuomet padeda rasti atsakymą. Tokiais atvejais, naudojant lyginamąjį metodą, remiamasi užsienio valstybių teisės normomis ir teismų praktika. Pagrindinės jurisdikcijos, naudotos tiek apžvalgos, tiek atskirų problemų analizės tikslais – Jungtinių Amerikos Valstijų bei Anglijos. Šios jurisdikcijos pasirinktos neatsitiktinai: Jungtinėse Amerikos Valstijose jau nuo 1971 m. veikia tarpbankinė atsiskaitymų sistema CHIPS (angl. – *clearing house interbank payments system*), kuri dabar yra didžiausia mokėjimų sistema pasaulyje. Be to, lėšų pervedimo teisinis reguliavimas Jungtinėse Amerikos Valstijose yra kodifikuotas – tam skirtas atskiras skyrius Vieningame komerciniame kodekse (angl. – *Uniform Commercial Code*). Tuo tarpu dėl Anglijos teisės yra visuotinai pripažįstama, kad finansų teisė šioje jurisdikcijoje yra labai išvystyta, yra daugybė teismų precedentų, ir tais atvejais, kai atsakymo negalima rasti nei Lietuvos, nei Europos Sąjungos teisėje, atsižvelgti į per kelis amžius suformuotą praktiką yra naudinga ir iš esmės būtina.

Istorinis metodas naudojamas lyginant ankstesnę teisinį reguliavimą su dabar esamu ar būsimu bei analizuojant pirmųjų mokėjimo sistemų veiklos principus. Teleologiniu metodu remiamasi tais atvejais, kai, atsižvelgiant į naująjį Europos Sąjungos teisinį reguliavimą ir juo siekiamus tikslus, aiškinamos dabar galiojančios Lietuvos teisės aktų nuostatos ar nagrinėjami nesureguliuoti klausimai.

Darbo originalumas. Lietuvos teisinėje literatūroje negrynųjų pinigų teisinė problematika beveik nebuvo nagrinėta: šia tema buvo rašyta vos keletas mokslinių

straipsnių, ir tie patys buvo rašyti jau gana seniai. Monografijų, vadovėlių, knygų ar magistro darbų šia tema per kelis pastaruosius metus Lietuvoje rašyta taip pat nebuvo, todėl darbe atlikta piniginių prievolių vykdymo mokėjimų ir atsiskaitymų sistemose analizė yra visiškai nauja. Be to, darbe analizuojami Europos Sąjungos teisės aktai, kurie į Lietuvos teisę bus perkelti tik šių metų pabaigoje, todėl dar nesulaukė Lietuvos teisininkų dėmesio.

Tiesa, galima paminėti, kad, priešingai nei teisinės moksle, atsiskaitymai negrynaisiais pinigais buvo ir tebėra nagrinėjami ekonomikos, matematikos ir netgi informatikos mokslo darbuose. Tačiau šiuose darbuose analizuojami atsiskaitymų negrynaisiais pinigais aspektai šiam darbui buvo mažai reikšmingi.

Šaltiniai. Kadangi, kaip jau minėta, Lietuvoje piniginių prievolių vykdymo ypatumai mokėjimų ir atsiskaitymų sistemose beveik nebuvo nagrinėti, darbe daugiausia vadovaujamasi užsienio teisės autorių – P. R. Wood bei E. P. Ellinger – moksliniais darbais.

Nemažai dėmesio skirta tiek Lietuvos, tiek Europos Sąjungos teisės aktų analizei, remtasi tiek anksčiau galiojusiais, tiek dabar galiojančiais, tiek dar galiosiančiais teisės aktais.

Daug naudingos informacijos rasta Lietuvos banko bei Europos Centrinio Banko internetiniuose tinklalapiuose.

2. PINIGINIŲ PRIEVOLIŲ VYKDYMAS NEGRYNAISIAIS PINIGAIS

2.1. Piniginės prievolės samprata

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso¹ šeštosios knygos 1 – osios dalies antrajame skyriuje „Prievolių rūšys“ kaip atskira prievolių rūšis yra išskiriamos piniginės prievolės. Atskirų nuostatų, reglamentuojančių vienus ar kitus piniginių prievolių aspektus, galime rasti visoje Civilinio kodekso šeštojoje knygoje (pvz. 6.52 str. – prievolės įvykdymo vieta, 6.56 str. – piniginės prievolės įvykdymas sumokant skolą į depozitinę sąskaitą, 6.213 str. – piniginės prievolės vykdymas natūra, ir kt.) bei kitose kodekso knygose (pvz. 4.200 str. – piniginės prievolės įvykdymo užtikrinimas įkeitimu), tačiau nei šiame, nei kituose Lietuvos teisės aktuose nėra pateikiama piniginės prievolės sąvoka. Ją galime rasti tik doktrinoje bei teismų praktikoje.

Lietuvos teisės doktrinoje piniginė prievolė apibrėžiama kaip prievolė, kurios dalyką sudaro skolininko pareiga perduoti kreditoriui atitinkamą sumą pinigų (t.y. tam tikros vertės piniginius ženklus) ir kreditoriaus teisė reikalauti iš skolininko ją sumokėti². Tuo tarpu teismų praktikoje galime rasti kiek glaustesnį piniginės prievolės apibrėžimą: piniginė prievolė – tai „tokia prievolė, kurioje pinigai atlieka mokėjimo–atsiskaitymo funkciją“³. Taigi galima daryti išvadą, kad piniginė prievolė yra tokia, kurios bent vienos iš šalių pareiga yra perduoti kitai šaliai tam tikrą sumą pinigų, nepaisant to, ar pinigų perdavimas priklauso nuo tam tikros kitos šalies prievolės įvykdymo (dvišalės prievolės, pvz. pirkimas – pardavimas: pardavėjas perduoda daiktą, o pirkėjas privalo už jį sumokėti), ar ne (vienašalės prievolės, pvz. išlaikymas: išlaikymą teikiantis asmuo privalo nustatytu periodiškumu mokėti tam tikrą sumą pinigų savo išlaikytiniui). Piniginė prievolė gali būti ir tokia, kai abi šalys turi pareigą viena kitai perduoti tam tikrą sumą pinigų, pvz. paskolos ar kreditavimo sutarčių atveju.

Panašiai piniginės prievolės apibrėžiamos ir kitose valstybėse. Rusijos Federacijos bankroto įstatymo 2 str. piniginę prievolę apibrėžia kaip skolininko pareigą sumokėti tam tikrą sumą pinigų kreditoriui civilinio sandorio ir (ar) bet koku kitu pagrindu, numatytu

¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas Nr. VIII-1864. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2000 09 06, Nr. 74-2262.

² MIKELĖNAS, V. *Prievolių teisė*: Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 2002, p. 180; BAKANAS, A., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*: Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003, I tom., p. 64.

³ LAT CBS plenarinės sesijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis c.b. V.Š. v. A.N., A.N., Nr. 3K-P-382/2006, kat. 42.4., 45.1., 45.6.; vėliau cituojama kitose bylose, pvz. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 26 d. nutartyje c.b. R.J. v. UAB „Ginta ir partneriai“, Nr. 3K-3-72/2007, kat. 25.3., 42.4.

Rusijos Federacijos civiliniame kodekse.⁴ Tuo tarpu Europos Sąjungos teisėje pinigėmis prievolėmis laikomos visos prievolės, kai reikia atlikti piniginį mokėjimą, nepriklausomai nuo mokėjimo formos ar valiutos, kuria turi būti mokama, ir nepriklausomai nuo prievolės prigimties.⁵

2.2. Negrynujų pinigų samprata. Piniginių prievolių vykdymas negrynaisiais pinigais

Jau iš piniginės prievolės apibrėžimo yra aišku, kad piniginė prievolė vykdoma pinigais, t.y. perduodant tam tikrą sumą pinigų kitai prievolės šaliai. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas⁶ pinigus apibrėžia kaip Lietuvos banko išleidžiamus banknotus, monetas ir lėšas sąskaitose, kitų valstybių išleidžiamus banko bilietus, valstybės išdo bilietus, monetas ir lėšas sąskaitose, kurie yra teisėta atsiskaitymo priemonė. Pinigais taip pat laikomos ir kitos piniginę išraišką turinčios mokėjimo priemonės.

Kaip žinoma, pinigai yra skirstomi į grynuosius ir negrynuosius pinigus. Banknotai ir monetas yra laikomi grynaisiais pinigais⁷, tuo tarpu negrynujų pinigų sampratos dabar galiojančiuose Lietuvos teisės aktuose nėra. Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymo pirmoji redakcija⁸, galiojusi iki 2003 m. liepos 1 d., šią sąvoką pateikė - negrynuosius pinigus apibrėžė kaip Lietuvos banko ir kitų bankų įsipareigojimus, įrašytus į asmenų sąskaitas Lietuvos banke ir kituose bankuose. Matyt, dabar negrynieji pinigai laikomi visiems suprantamu ir įprastu dalyku, todėl nuspręsta, kad teisės aktuose jų sąvokos pateikti nėra būtina, tačiau iš anksčiau galiojusios nuostatos galime suprasti, kad negrynieji pinigai – tai banko įsipareigojimas iš vienos pusės, ir reikalavimo teisė į banką iš kitos.

Kai kurie autoriai negrynuosius pinigus tiesiog ir vadina „banko pinigais“⁹, nes tokių pinigų egzistavimą patvirtina tik vienokios ar kitokios banko išduotos priemonės – skaitmeniniai įrašai apie apyvartoje esančią pinigų masę. Tokiu būdu santykiai tarp

---

⁴ 2002 m. spalio 26 d. Rusijos Federacijos bankroto įstatymas Nr. 127-FZ [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. spalio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.garant.ru/english/doc/DOC_85181.htm>.

⁵ ANTONIOLLI, L.; VENEZIANO, A. *Principles of European Contract Law and Italian Law: A Commentary*. The Netherlands: Kluwer Law International [interaktyvus]. 2005 [žiūrėta 2008 m. spalio 12 d.], p. 391. Prieiga per internetą: <<http://books.google.com/books?id=z7UPOtI-034C&printsec=frontcover&dq=principles+of+european+contract+law#PPA391,M1>>.

⁶ *Cit. op.* 1, 1.100 str.

⁷ Lietuvos Respublikos pinigų įstatymas Nr. I-199 (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 1993 07 09, Nr. 27-623, 1 str. 2 d.

⁸ Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas Nr. VIII-1370. Valstybės žinios, 1999 11 17, Nr. 97-2775, 2 str. 4 d.

⁹ WOOD, P. R. *Law and Practice of International Finance*. University Edition. London: Sweet&Maxwell, 2008, p. 478.

asmens, turinčio sąskaitą banke, ir banko yra skolininko – kreditoriaus santykiai: bankas yra skolingas kreditoriui (klientui) pinigus, esančius kreditoriaus banko sąskaitoje, kadangi šių pinigų bankas nelaiko atskirai, jis juos naudoja, tačiau, klientui pareikalavus, jis privalo juos išmokėti (išgryninti) ar panaudoti pagal kliento nurodymą (įvykdyti mokėjimo nurodymą)¹⁰.

Dėl negrynųjų pinigų teisinės prigimties taip pat yra įvairių nuomonių:¹¹

- 1) negrynieji pinigai – tai sudėtingas turtinių teisių kompleksas, turintis ir daiktinės teisės (pinigai kaip nuosavybės teisės objektas), ir prievolių teisės (reikalavimo teisė į banką) elementų;
- 2) negrynieji pinigai – ypatinga pinigų rūšis, esanti banko viduje, o už banko ribų tampanti grynaisiais pinigais. Pagal šią koncepciją negryniesiems pinigams priskiriami mokėjimo pavedimai, akredityvai, čekiai, vekseliai, inkaso, banko kortelės ir kt., kuriuos kiti autoriai laiko ne negrynųjų pinigų forma, o atsiskaitymo negrynaisiais pinigais forma (atsiskaitymo priemone);
- 3) negrynieji pinigai – apyvartūs teisės gauti pinigus liudijimai arba tiesiog teisė gauti pinigus. Tokią išvadą paremia ir Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjo anksčiau pateikta negrynųjų pinigų samprata, kuri, kaip minėta, reiškia banko įsipareigojimą asmeniui, turinčiam sąskaitą tame banke¹².

Atsižvelgiant į tai, kad pinigai gali būti tiek grynieji, tiek negrynieji, piniginės prievolės taip pat gali būti vykdomos tiek grynaisiais, tiek negrynaisiais pinigais. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas¹³ netgi skatina piniginių prievolių vykdymą negrynaisiais pinigais – 6.929 str. 2 d. nurodo, kad atsiskaitymai tarp juridinių asmenų bei atsiskaitymai dalyvaujant fiziniams asmenims – verslininkams – vykdomi būtent negrynaisiais pinigais, nebent kiti įstatymai leidžia ir atsiskaitymus grynaisiais pinigais. Atsiskaitymai dalyvaujant fiziniams asmenims galimi tiek grynaisiais, tiek negrynaisiais pinigais. Negrynųjų pinigų apyvartos skatinimas yra paaiškinamas vienu svarbiausių grynųjų pinigų trūkumu – jie dėvisi, juos būtina nuolat išimti iš apyvartos ir keisti naujais, o tai kainuoja. Taip pat papildomų išlaidų reikalauja grynųjų pinigų perskaičiavimai, inkasavimas, gabenimas, saugojimas ir pan. Tuo tarpu negrynieji pinigai daugumos šių trūkumų neturi, be to, atsiskaitymai negrynaisiais pinigais yra patikimesni (atsiskaitymai

---

¹⁰ WOOD, P. R. *Set-off and Netting, Derivatives, Clearing Systems*. Second Edition. London: Sweet&Maxwell, 2007, p. 266.

¹¹ TUMONIS, V. *Negrynųjų pinigų apyvartos teisiniai pagrindai* [interaktyvus]. 2007 m. kovo 11 d. [žiūrėta 2008 m. lapkričio 6 d.]. Prieiga per internetą: <www.pajamos.lt/straipsniai/negrynuju-pinigu-apyvartos-teisiniai-pagrindai/6/>.

¹² *Cit. op.* 8, 2 str. 4 d.

¹³ *Cit. op.* 1.

vyksta per profesionalų rinkos subjektą – banką) ir, dauguma atveju, greitesni. Visgi, kaip parodė pastarųjų metų įvykiai, atsiskaitymai negrynaisiais pinigais gali būti rizikingi tuo atžvilgiu, kad, bankui tapus nemokiam, bankui pateikti mokėjimo nurodymai gali likti neįvykdyti. Tokiu atveju skolininkas ne tik lieka neįvykdęs savo piniginės prievolės kreditoriui, bet pats tampa banko kreditoriumi ir rizikuoja nebeatgauti mokėjimo nurodymo įvykdymui pateiktų lėšų (apie rizikos pasiskirstymą šalių nemokumo atveju kalbama 4.5.4. skyriuje). Taigi ne visuomet atsiskaitymai negrynaisiais pinigais yra pranašesni.

Vis dėlto, iš Lietuvos banko pateikiamos statistikos¹⁴ matyti, kad Lietuvoje atsiskaitymai negrynaisiais pinigais tampa vis dažnesniu reiškiniu. 2007 - aisiais, lyginant su ankstesniais metais, mokėjimų negrynaisiais pinigais padaugėjo 25,4 procento, o negrynaisiais pinigais atliktų operacijų vertė padidėjo net 38,3 procento. Labiausiai išaugo operacijų mokėjimo kortelėmis skaičius – 39,1 procento. Mokėjimo kortelės tapo dažniausiai naudojama mokėjimo priemone atsiskaitant negrynaisiais pinigais, nes jomis atliktos operacijos sudarė beveik pusę visų operacijų, atliktų negrynaisiais pinigais. Padidėjo ir mokėjimo kortelių skaičius - dabar kiekvienam Lietuvos gyventojui tenka net daugiau nei po vieną mokėjimo kortelę (iš viso – 3,9 mln.). Tai rodo, kad vis daugiau gyventojų kasdienėje savo veikloje naudoja negrynuosius pinigus. Tačiau visgi negrynųjų pinigų operacijos labiau paplitusios tarp verslo subjektų. Tokią išvadą galima padaryti iš to, kad vidutinė vienos operacijos negrynaisiais pinigais vertė 2007 m. buvo 8 100 litų, o operacijų mokėjimo kortelėmis vertė tesudarė 0,7 procento visų operacijų negrynaisiais pinigais vertės. Galima pagrįstai manyti, kad 2008 m. atsiskaitymų negrynaisiais pinigais statistiniai duomenys parodys dar didesnę atsiskaitymų negrynaisiais pinigais paplitimą.

2.3. Atsiskaitymai negrynaisiais pinigais

Dėl atsiskaitymų negrynaisiais pinigais sąvokos yra keletas nuomonių¹⁵:

- 1) tai visi mokėjimai, atliekami nesinaudojant grynaisiais pinigais, įskaitant ir tuos, kurie atliekami nedalyvaujant bankui (pvz. atsiskaitymas išrašant vekselį ir pateikiant jį kreditoriui);
- 2) tai tik tokie mokėjimai, kurie atliekami pervedant pinigus iš skolininko sąskaitos į kreditoriaus sąskaitą skolininko nurodymu ir kreditoriaus sutikimu. Tai dar vadinama klasikinais atsiskaitymais negrynaisiais pinigais. Ši atsiskaitymų

¹⁴ Lietuvos bankas. *Mokėjimai negrynaisiais pinigais* [interaktyvus]. 2008 m. balandžio 1 d. [žiūrėta 2008 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <www.lb.lt/lt/mokejimai/mokejimai.htm>.

¹⁵ *Cit. op.* 11; MARKOVAS, P. Atsiskaitymai negrynaisiais pinigais. *Justitia*, 2000, Nr. 3, p. 23.

negrynaisiais pinigais sąvoka apima tokias atsiskaitymo formas kaip mokėjimo pavedimas (kitais - mokėjimo nurodymas, kuris gali tiek debetinis, tiek kreditinis), akredityvas, inkaso ir kt.

Kadangi darbe bus kalbama tik apie atsiskaitymus, kuriuose dalyvauja bankas, bus remiamasi antrąja - klasikine - atsiskaitymų negrynaisiais pinigais samprata, tačiau įtraukiant ir tuos atvejus, kai mokėtojas bankui pateikia grynuosius pinigus, kuriuos bankas „paverčia“ negrynaisiais pinigais ir perveda į atitinkamą mokėtojo nurodytą sąskaitą. Pagal Lietuvos teisinį reguliavimą, mokėjimo nurodymo vykdymas šiuos atvejus taip pat apima.¹⁶

Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse¹⁷ atsiskaitymus reguliuoja šeštosios knygos ketvirtosios dalies nuostatos, nustatančios atskirų sutarčių rūšių teisinį reglamentavimą. Iš to būtų galima daryti išvadą, kad atsiskaitymas, pvz. atsiskaitymas mokėjimo pavedimu (mokėjimo nurodymu), yra atskira sutartis. Tokią nuomonę galima sutikti ir literatūroje – Philip R. Wood teigia, kad atsiskaitymas mokėjimo nurodymu apima tris etapus – mokėjimo nurodymo pateikimą, mokėjimo nurodymo priėmimą ir jo įvykdymą, ir šie trys etapai prilygintini trims sutarčių teisės institutams – ofertai, akceptui ir sutarties vykdymui.¹⁸ Taigi būtų galima manyti, kad kiekvienas atsiskaitymas mokėjimo pavedimu yra atskira sutartis su banku. Tai galbūt ir nėra visiškai neteisinga, tačiau, atsižvelgiant į tai, kad mokėtoją ir banką paprastai jau sieja sutartiniai santykiai, teisingiau būtų atsiskaitymą laikyti vienašaliu sandoriu. Tokį atsiskaitymo kvalifikavimą galima sutikti ir teisės doktrinoje.¹⁹

Kaip jau minėta, negrynuosius pinigus paprasčiausia apibrėžti kaip reikalavimo teisę į banką, kurią turi asmuo, tame banke turintis sąskaitą. Taigi tam, kad būtų galima atsiskaityti negrynaisiais pinigais, paprastai asmuo su banku turi būti sudaręs banko sąskaitos sutartį. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.913 str.²⁰ banko sąskaitos sutartį apibrėžia kaip sutartį, kuria bankas įsipareigoja priimti ir įskaityti pinigus į kliento atidarytą sąskaitą, vykdyti kliento nurodymus dėl tam tikrų sumų pervedimo ir išmokėjimo iš sąskaitos bei atlikti kitokias banko operacijas. Tuo tarpu pagal aukščiau nurodytą atsiskaitymo negrynaisiais pinigais sampratą, atsiskaitymas tėra tik viena iš operacijų, vykdomų per banką, kurios vykdymo pareigą bankas prisiėmė sudarydamas su klientu banko sąskaitos sutartį. Galima sakyti, kad bankas, sudarydamas banko sąskaitos

---

¹⁶ Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. IX-1596 (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2003 06 27, Nr. 61-2753, 2 str. 14 d.

¹⁷ *Cit. op. 1.*

¹⁸ *Cit. op. 10, p. 273.*

¹⁹ MARKOVAS, P. Atsiskaitymai negrynaisiais pinigais. *Justitia*, 2000, Nr. 3, p. 23.

²⁰ *Cit. op. 1.*

sutartį, išreiškia savo daugkartinį sutikimą ateityje priimti visus banko kliento (sąskaitos savininko) mokėjimo nurodymus, jei tik, žinoma, jie bus teisėti ir įmanomi įvykdyti.²¹ Atsižvelgiant į tai, taip pat prisimenant, kad sandoris, kurio sudarymui pakanka vienos šalies valios, yra laikomas vienašaliu sandoriu (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.63 str. 3 d.²²), galima daryti išvadą, kad atsiskaitymas negrynaisiais pinigais yra vienašalis sandoris. Asmuo, vykdamas atsiskaitymą negrynaisiais pinigais, išreiškia savo valią negrynaisiais pinigais įvykdyti savo piniginę prievolę.

Priešingas aiškinimas būtų teisingas tais atvejais, kai klientas nėra sudaręs su banku banko sąskaitos sutarties, ir, įnešdamas grynuosius pinigus, nurodo bankui įvykdyti mokėjimo nurodymą. Nors šalių nesieja jokia rašytinė sutartis, bankas yra atsakingas už tinkamą mokėjimo nurodymo įvykdymą, todėl būtų galima laikyti, kad šalys konkludentiniais veiksmais sudarė sutartį. Tokiu atveju kiekvienas atsiskaitymas pateikiant mokėjimo nurodymą būtų laikomas sutartimi su banku.

Atsiskaitymai negrynaisiais pinigais gali būti įvairių formų, kurios dar vadinamos atsiskaitymo arba mokėjimo priemonėmis. Teisinėje literatūroje atsiskaitymo priemonė suprantama kaip įstatymų numatytas ir verslo papročiais nustatytas piniginės prievolės įvykdymas per banką, kuris priklauso nuo atitinkamo atsiskaitymo dokumento (mokėjimo nurodymo), dokumentų apyvartos (ar ją pradeda lėšų gavėjas, ar mokėtojas) ir mokėjimo būdo (nurašant lėšas nuo vienos sąskaitos į kitą arba įskaitant vienaarūšius reikalavimus).²³

Pagrindiniu atsiskaitymo priemonės elementu, atskiriančiu vieną priemonę nuo kitos, yra laikomas atsiskaitymo dokumentas – pirminė mokėjimo dalyvio instrukcija.²⁴ Pagal tai yra išskiriamos tokios atsiskaitymų negrynaisiais pinigais priemonės:

- 1) kredito pervedimas, kurį inicijuoja mokėtojas;
- 2) debeto pervedimas, kurį inicijuoja gavėjas;
- 3) mokėjimo kortelės (kreditinės ir debetinės);
- 4) čekiai;
- 5) vekseliai
- 6) elektroniniai pinigai;
- 7) akredityvai;
- 8) inkaso (nors yra nuomonių, kad inkaso negalima laikyti savarankiška atsiskaitymo priemone, o tik viena iš banko atliekamų operacijų²⁵).

---

²¹ *Cit. op.* 19, p. 23.

²² *Cit. op.* 1.

²³ VASARIENĖ, D. Atsiskaitymų negrynaisiais pinigais samprata. *Jurisprudencija*. 2003, Nr. 38 (30), p. 105-106.

²⁴ *Ibid.*, p. 105; *Cit. op.* 19, p. 25; *Cit. op.* 11.

²⁵ *Cit. op.* 23, p. 106.

Taigi apibendrinant galima pasakyti, kad atsiskaitymas negrynaisiais pinigais yra vienašalis sandoris, kuriuo, tarpininkaujant bankui, yra įvykdoma piniginė prievolė, ir kuris gali turėti įvairias teisės aktuose nustatytas formas. Svarbu pabrėžti, kad darbe bus analizuojami tik atsiskaitymai mokėjimo pavedimais (mokėjimo nurodymais).

2.4. Negrynujų pinigų apyvartos teisinis reguliavimas

Dėl atsiskaitymų negrynaisiais pinigais teisinio santykio norminio pobūdžio yra keletas nuomonių²⁶:

- 1) vienaarūšiškumo teorija – atsiskaitymų negrynaisiais pinigais teisiniai santykiai yra kompleksinis teisinis institutas, kurį reglamentuoja įvairių teisės šakų normos, pirmiausia – civilinės ir administracinės teisės;
- 2) įvairiarūšiškumo teorija – atsiskaitymų negrynaisiais pinigais teisinius santykius reguliuoja administracinės teisės, civilinės teisės ir finansų teisės normos, kurios reguliavimo metu viena kitai įtakos nedaro;
- 3) savarankiško daugiašalio teisinio santykio teorija – atsiskaitymų negrynaisiais pinigais teisinius santykius reguliuoja komercinės teisės normos, kadangi bankas, organizuodamas atsiskaitymus, atlieka administracinę teisinę funkciją, o atlikdamas atsiskaitymus – civilinę teisinę funkciją.

Mūsų nuomone, atsiskaitymai negrynaisiais pinigais yra kompleksinis teisinis institutas, kuriame persipynusios civilinės teisės, administracinės teisės, finansų teisės normos. Bankų veiklos organizavimas ir priežiūra, reikalavimai bankų veiklai yra reguliuojami administracinės teisės bei finansų teisės, atsiskaitymas, kaip sandoris, reguliuojamas civilinės teisės, banko ir kliento sutartiniai santykiai – taip pat. Todėl, mūsų nuomone, arčiausiai tiesos yra pirmoji teorija. Visgi užsienio literatūroje atsiskaitymai negrynaisiais pinigais analizuojami finansų teisės ar dar siauresnės - bankų teisės - mokslo veikaluose.

Lietuvoje atsiskaitymus negrynaisiais pinigais reguliuoja platus teisės aktų:

- 1) Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas²⁷ - jame numatyta, kad atsiskaitymai gali vykti tiek grynaisiais, tiek negrynaisiais pinigais – tai yra teisinis pagrindas visiems atsiskaitymams negrynaisiais pinigais Lietuvoje. Kaip atskira sutarčių rūšis išskiriama banko sąskaitos sutartis, reglamentuojamos kai kurios

---

²⁶ *Cit. op.* 11.

²⁷ *Cit. op.* 1.

atsiskaitymų negrynaisiais pinigais formos – mokėjimo pavedimas, akredityvas, inkaso, kaip civilinių teisių objektai nurodomi čekiai ir vekseliai;

- 2) Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas²⁸ - tai pagrindinis įstatymas, reguliuojantis atsiskaitymus negrynaisiais pinigais. Jis nustato kredito įstaigų ir klientų santykius atliekant mokėjimus, mokėjimo nurodymų vykdymo tvarką, elektroninių priemonių naudojimo tvarką. Tiesa, įstatymas reguliuoja ne visas atsiskaitymų negrynaisiais pinigais formas, o tik kredito ir debeto pervedimus, mokėjimo korteles bei elektroninius pinigus;
- 3) Lietuvos Respublikos užsienio valiutos Lietuvos Respublikoje įstatymas²⁹ - jis numato fizinių ir juridinių asmenų teisę atidaryti užsienio valiutos sąskaitas, užsienio valiutos naudojimą atsiskaitymams (užsienio valiuta šalių susitarimu gali būti naudojama tik mokėjimams ir atsiskaitymams negrynaisiais pinigais, o euras – ir grynaisiais pinigais);
- 4) Lietuvos Respublikos laikinasis mokėjimų eilės tvarkos įstatymas³⁰ - šis įstatymas nustato mokėjimų eilės tvarką, kai juridinis asmuo visiems atsiradusiems piniginiams įsipareigojimams įvykdyti vienu metu neturi pakankamai pinigų. Įstatymas taikomas ir piniginių įsipareigojimų vykdymui negrynaisiais pinigais, nes mokėjimas apima tiek lėšų perdavimą gavėjui grynaisiais pinigais, tiek negrynaisiais;
- 5) Lietuvos Respublikos Lietuvos banko įstatymas³¹ - šis įstatymas nustato pagrindines Lietuvos banko funkcijas, teises ir pareigas, tarp jų – teisę atidaryti sąskaitas kredito įstaigoms, viešiesiems subjektams ir kitiems rinkos dalyviams bei jas tvarkyti. Lietuvos bankas taip pat skatina ir užtikrina patvarų ir veiksmingą mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemų veikimą. Be to, Lietuvos bankas licencijuoja ir prižiūri kredito įstaigų veiklą. Šis įstatymas tiesiogiai nereguliuoja negrynųjų pinigų apyvartos, tačiau jame numatytos Lietuvos banko funkcijos, teisės ir pareigos yra svarbios užtikrinant tarpbankinių mokėjimo sistemų, kuriose ir vyksta atsiskaitymai negrynaisiais pinigais, patikimą ir efektyvų veikimą;

---

²⁸ *Cit. op.* 16.

²⁹ Nr. I-202 (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 1993 07 14, Nr. 28-640.

³⁰ Nr. VIII-1463. Valstybės žinios, 1999 12 15, Nr. 106-3062.

³¹ Nr. I-678. Valstybės žinios, 1994 12 23, Nr. 99-1957; Įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. IX-205 (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2001 03 30, Nr. 28-890.

- 6) Lietuvos Respublikos bankų įstatymas³² - jis nustato reikalavimus bankų ir kitų kredito įstaigų veiklai, todėl negrynujų pinigų apyvartos taip pat tiesiogiai nereglamentuoja, bet yra svarbus užtikrinant bankų veiklos patikimumą;
- 7) Lietuvos Respublikos atsiskaitymų baigtinumo mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemose įstatymas³³ - jis nustato reikalavimus mokėjimo sistemoms bei apribojimus, taikomus tais atvejais, kai sustabdomos vieno iš sistemos dalyvių operacijos ar pradedamas bankroto procesas. Šis įstatymas perkelia į Lietuvos teisę tokio paties pavadinimo 1998 m. gegužės 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 98/26/EB³⁴;
- 8) Lietuvos Respublikos čekių įstatymas³⁵ ir Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymas³⁶ reglamentuoja čekių ir vekselių apyvartą. Šie įstatymai parengti remiantis atitinkamomis Ženevos konvencijomis.

Be Lietuvos teisės aktų, svarbūs yra ir Europos Sąjungos teisės aktai. Pirmiausia paminėtinas 2001 m. gruodžio 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2560/2001 dėl tarptautinių mokėjimų eurais (toliau – reglamentas).³⁷ Šio reglamento tikslas – palengvinti vidaus rinkos funkcionavimą. Reglamentas taikomas tarptautiniams mokėjimams eurais Europos Sąjungos teritorijoje, jei mokėjimo suma neviršija 50 tūkst. eurų, tačiau jis netaikomas tarptautiniams mokėjimams tarp įstaigų, prekiaujančių savo sąskaita.

Reglamentas nustato, kad mokestis už tarptautinius mokėjimus eurais turi būti toks pats, kaip mokestis už tokias pačias operacijas, vykdomas valstybės narės viduje. Taip pat įstaigos, atliekančios tarptautinius mokėjimus, turi aiškiai ir suprantamai informuoti klientus apie imamų mokesčių dydį. Pažymėtina, kad jau yra parengtas ir pateiktas pasiūlymas pakeisti reglamentą, siekiant jį taikyti ir tiesioginio debeto pervedimams. Pakeistas reglamentas turėtų įsigaliooti 2009 m. lapkričio mėnesį.³⁸

2007 m. lapkričio 13 d. Europos Parlamentas ir Taryba priėmė direktyvą 2007/64/EB dėl mokėjimo paslaugų vidaus rinkoje, iš dalies keičiančią direktyvas 97/7/EB (dėl vartotojų apsaugos, susijusios su nuotolinės prekybos sutartimis), 2002/65/EB (dėl nuotolinės prekybos vartotojams skirtomis finansinėmis paslaugomis),

³² Nr. IX-2085 (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2004 04 15, Nr. 54-1832.

³³ Nr. IX-1597 (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2003 06 27, Nr. 61-2754.

³⁴ OL, 1998 L 166/45, p. 107-112.

³⁵ Nr. VIII-1088. Valstybės žinios, 1999 04 02, Nr. 30-852.

³⁶ Nr. VIII-1087. Valstybės žinios, 1999 04 02, Nr. 30-851.

³⁷ OL, 2001 L 344, p. 283-286.

³⁸ Lietuvos bankas; Lietuvos bankų asociacija. *Mokėjimo priemonių pakeitimo SEPA mokėjimo priemonėmis Lietuvoje planas* [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2009 m. vasario 4 d.], p. 5. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokėjimai/SEPA-planas.pdf>>.

2005/60/EB (dėl finansų sistemos apsaugos nuo jos panaudojimo pinigų plovimui ir teroristų finansavimui) ir 2006/48/EB (dėl kredito įstaigų veiklos pradėjimo ir vykdymo) bei panaikinantią direktyvą 97/5/EB (dėl tarptautinių kredito pervedimų) (toliau tekste – Mokėjimo paslaugų direktyva arba direktyva).³⁹ 1997 m. sausio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 97/5/EB dėl tarptautinių kreditinių pervedimų⁴⁰, kuri yra naikinama, yra perkelta į dabar galiojantį Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymą.

Mokėjimo paslaugų direktyvos preambulėje konstatuojama, kad visos iki tol priimtose priemonės nebuvo veiksmingos ir nepasiekė savo tikslo – darnumo trūkumas tarp valstybių narių mokėjimo paslaugų rinkų trukdo sukurti vidaus rinką, todėl būtina Europos Sąjungos lygiu sukurti šiuolaikišką ir nuoseklią mokėjimo paslaugų teisinę struktūrą. Mokėjimo paslaugų direktyva siekiama padėti teisinius pagrindus bendros mokėjimų eurais erdvės (angl. – *Single Euro Payments Area* – SEPA) sukūrimui.⁴¹ Kartu tai reiškia, kad siekiama didesnio finansų sektoriaus stabilumo ir efektyvumo bei didesnio piliečių pasitikėjimo euro valiuta.⁴²

Trys pagrindiniai Mokėjimo paslaugų direktyvos reguliavimo dalykai:

- 1) teisė teikti mokėjimo paslaugas;
- 2) mokėjimo paslaugų teikimo sąlygų skaidrumas ir informacijos pateikimo reikalavimai;
- 3) mokėjimo paslaugų gavėjų ir teikėjų teisės ir įsipareigojimai.

Pirmiausia būtina paminėti, kad Mokėjimo paslaugų direktyva taikoma tik jos priede nurodytų mokėjimo paslaugų teikimui, įskaitant debeto ir kredito pervedimus bei mokėjimo operacijų vykdymą naudojantis mokėjimo kortelėmis (4 str. 3 p.). Ji netaikoma operacijoms grynaisiais pinigais, atliekamoms be jokio tarpininkavimo, taip pat operacijoms piniginiiais čekiais ar vekseliais (3 str.).

Direktyva taikoma mokėjimams bet kokia valstybės narės valiuta, ne tik mokėjimams eurais. Tik svarbu, kad ir lėšų mokėtojas, ir lėšų gavėjas būtų Bendrijoje (2 str.).

Subjektų atžvilgiu Mokėjimo paslaugų direktyva taikoma kredito įstaigoms, elektroninių pinigų įstaigoms, pašto pinigų persiuntimo sistemų įstaigoms, Europos

---

³⁹ OL, 2007 L 319, p. 1-36.

⁴⁰ OL, 1997 L 43, p. 305-310.

⁴¹ Europos Centrinis Bankas. *Bendra mokėjimų eurais erdvė (SEPA): integruota mažmeninių mokėjimų rinka* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.], p. 26. Prieiga per internetą: <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/sepa_brochure_2006lt.pdf>.

⁴² Europos Centrinis Bankas. *Eurosystem Oversight Policy Framework* [interaktyvus]. 2009 m. vasario 20 d. [žiūrėta 2009 m. kovo 4 d.], p. 4. Prieiga per internetą: <<http://www.ecb.int/pub/pdf/other/eurosystemoversightpolicyframework2009en.pdf?841d49d79d7749b2b65698ad0733be49>>.

centriniam bankui ir nacionaliniams centriniais bankams bei valstybių narių valdžios institucijoms, kai jie veikia ne kaip viešosios valdžios institucijos. Be to, direktyva taikoma mokėjimo įstaigoms – juridiniams asmenims, turintiems teisę teikti ir vykdyti mokėjimo paslaugas visoje Bendrijoje (1 str.). Tokios mokėjimo įstaigos – Mokėjimo paslaugų direktyvos naujovė. Direktyva įtvirtina naują veiklą, kuriai reikalingas specialus leidimas (licencija) – mokėjimo paslaugų teikimo veiklą, kurią gali vykdyti ne tik kredito įstaigos, bet ir kiti juridiniai asmenys, atitinkantys leidimo išdavimui ir mokėjimo paslaugų teikimui keliamus reikalavimus (pradinio kapitalo, nuosavų lėšų, vartotojų lėšų apsaugos, veiklos organizavimo, vidaus kontrolės ir kt.). Tokios mokėjimo įstaigos neturi teisės priimti indėlius bei leisti elektroninius pinigus, nes šios funkcijos yra priskirtos atitinkamai kredito įstaigoms ir elektroninių pinigų įstaigoms. Mokėjimo įstaigoms direktyva suteikia teisę nediskriminaciniais pagrindais prisijungti prie jau egzistuojančių mokėjimo sistemų arba kurti savas mokėjimo sistemas (28 str.).

Valstybės narės įpareigojamos paskirti institucijas, atsakingas už veiklos leidimų išdavimą mokėjimo įstaigoms bei jų priežiūrą.

Mokėjimo paslaugų direktyva taip pat nustato informaciją, kuri turi būti teikiama vartotojui prieš jam pateikiant mokėjimo nurodymą (informacija apie mokėjimo paslaugą), jį pateikus ir mokėjimo paslaugų teikėjui jį įvykdžius, informaciją, kuri turi būti pateikiama prieš sudarant mokėjimo paslaugų teikimo sutartį su mokėjimo paslaugų teikėju, šios sutarties sudarymo, keitimo, nutraukimo tvarką ir kt.

IV – oji direktyvos dalis reglamentuoja mokėjimo paslaugų gavėjo ir teikėjo teises ir pareigas, susijusias su mokėjimo paslaugų teikimu ir naudojimu: mokėjimo operacijų sankcionavimą, mokėjimo priemonių naudojimo ribas, atsakomybę už nesankcionuotas mokėjimo operacijas bei už nesankcionuotų mokėjimo priemonių naudojimą, mokėjimo operacijų vykdymo tvarką, duomenų apsaugą, skundus ir teisių gynimo ne teismo tvarka procedūras. Išskirtinos šios nuostatos:

- 1) mokėjimo paslaugų teikėjas turi užtikrinti, kad mokėjimo operacijos suma būtų įskaityta į gavėjo mokėjimo paslaugų teikėjo sąskaitą ne vėliau kaip iki kitos darbo dienos pabaigos (tiesa, numatytas pereinamasis laikotarpis – iki 2012 m. sausio 1 d. mokėtojas ir jo mokėjimo paslaugų teikėjas gali susitarti dėl ilgesnio termino, bet jis negali viršyti trijų darbo dienų) (69 str.);
- 2) mokėtojo mokėjimo paslaugų teikėjas atsako mokėtojui už tinkamą mokėjimo operacijos įvykdymą, nebent jis įrodo, kad gavėjo mokėjimo paslaugų teikėjas tinkamai gavo mokėjimo operacijos sumą. Tokiu atveju lėšų gavėjo mokėjimo paslaugų teikėjas atsako lėšų gavėjui. Atsakomybė pasireiškia neįvykdytos ar

netinkamai įvykdytos mokėjimo operacijos sumos grąžinimu mokėtojų ar įskaitymu gavėjui (75 str.);

- 3) nesankcionuotos mokėjimo operacijos atveju mokėjimo paslaugų teikėjas privalo grąžinti mokėtojų nesankcionuotos mokėjimo operacijos sumą. Tačiau pačiam mokėtojų tenka su nesankcionuotomis mokėjimo operacijomis susiję nuostoliai, neviršijantys 150 eurų, patirti dėl prarastos ar pavogtos mokėjimo priemonės panaudojimo arba dėl neteisėto jos igijimo, jei mokėtojas tinkamai neapsaugojo personalizuotų mokėjimo priemonės saugumo požymių (60-61 str.);
- 4) mokėtojo mokėjimo paslaugų teikėjas, gavėjas mokėjimo paslaugų teikėjas ir bet kokie tarpininkai privalo pervesti visą mokėjimo operacijos sumą, neatskaičiuodami mokesčių, nebent mokėtojas ir jo mokėjimo paslaugų teikėjas susitaria kitaip (67 str.).

Prieš priimant Mokėjimo paslaugų direktyvą buvo įvairių diskusijų – kad ji nustato pernelyg detalų reguliavimą, nepagrįstus papildomus reikalavimus bei pareigas bankams, pernelyg gina vartotojus ir pan.⁴³ Tačiau direktyva buvo priimta ir ji turi būti perkelta į nacionalinę teisę ne vėliau kaip iki 2009 m. lapkričio 1 d. 2009 m. sausio mėnesį išplatintame Lietuvos banko ir Lietuvos bankų asociacijos parengtame „Mokėjimo priemonių pakeitimo SEPA mokėjimo priemonėmis Lietuvoje“ plane⁴⁴ nurodyta, kad Mokėjimo paslaugų direktyvos nuostatas Lietuvoje įteisins naujos redakcijos Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas ir naujas Lietuvos Respublikos mokėjimo įstaigų įstatymas, kurie, kaip tikimasi, įsigalios 2009 m. lapkričio mėnesį. Pastebėtina, kad kol kas šių teisės aktų projektai dar nėra parengti.

Taigi galima daryti išvadą, kad negrynujų pinigų teisinė apyvartos reguliavimas Lietuvoje, įgyvendinus Mokėjimo paslaugų direktyvą, taps dar detalesnis ir, matyt, sudėtingesnis. Tačiau visa tai pateisinama vieningos rinkos Europos Sąjungoje sukūrimo, teisinio tikrumo ir finansinio stabilumo užtikrinimo, vartotojų gerovės ir euro patikimumo tikslais.

---

⁴³ HEMETSBERGER, W., et al. *European Banking and Financial Services Law*. Second Edition. The Netherlands: Kluwer Law International in association with EAPB, 2006, p. 191.

⁴⁴ *Cit. op.* 38, p. 5.

3. MOKĖJIMO SISTEMOS

3.1. Mokėjimo sistemos samprata, paskirtis ir rūšys

Kaip jau buvo nurodyta, šiame darbe apsiribojama tik tokiais atsiskaitymais negrynaisiais pinigais, kurie vyksta tarpininkaujant bankui, t.y. vadovaujamosi klasikine atsiskaitymų negrynaisiais pinigais samprata. Akivaizdu, kad tam, jog būtų galima atsiskaityti negrynaisiais pinigais, abi šalys – tiek skolininkas, tiek kreditorius - turi turėti sąskaitas bankuose (išskyrus tuos atvejus, kai mokėtojas pateikia bankui grynuosius pinigus, kurie „paverčiami“ negrynaisiais ir pervedami gavėjui). Jei abi šios sąskaitos būtų tame pačiame banke, būtų paprasta, kadangi bankui tereikėtų padaryti atitinkamus įrašus abiejų asmenų sąskaitose. Tačiau dažnai skolininkas ir kreditorius turi sąskaitas skirtinguose bankuose, vadinasi, pinigai iš skolininko sąskaitos viename banke turi būti nurašomi ir įrašomi į kreditoriaus sąskaitą kitame banke. Taip atsiranda santykiai ir tarp bankų – bankai turi vienu ar kitu būdu komunikuoti tarpusavyje, kad galėtų priimti ir vykdyti vieni kitų pateiktus mokėjimo nurodymus. Visa tai vyksta per mokėjimo sistemas.

Mokėjimo sistemos apibrėžiamos įvairiai. Vienas iš pasiūlymų: mokėjimo sistema – tai sistema, sudaryta iš daugybės mokėjimo instrumentų, bankinių procedūrų ir, paprastai, tarpbankinių lėšų pervedimo sistemų, kurios užtikrina pinigų cirkuliaciją.⁴⁵ Ši sąvoka tarpbankinę lėšų pervedimo sistemą laiko tik mokėjimo sistemos dalimi, kuri „paprastai“ būna mokėjimo sistemoje. Tuo tarpu pagal teisės aktuose pateikiamą sampratą mokėjimo sistema prilyginama lėšų pervedimo sistemai: Lietuvos Respublikos atsiskaitymų baigtinumo mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemose įstatymas⁴⁶ mokėjimo sistemą apibrėžia kaip bent trijų sistemos dalyvių susitarimu veikiančią sistemą, turinčią bendras taisykles ir standartizuotą procedūrą mokėjimo nurodymams (nurodymams pervesti lėšas) tarp sistemos dalyvių vykdyti; Mokėjimo paslaugų direktyva⁴⁷ mokėjimo sistemą taip pat apibrėžia kaip lėšų pervedimo sistemą, turinčią formalią standartizuotą mokėjimo operacijų apdorojimo, kliringo ir (arba) atsiskaitymų tvarką ir bendras taisykles. Taigi trumpai galima pasakyti, kad mokėjimo sistema yra priemonė, infrastruktūra, skirta atsiskaitymams negrynaisiais pinigais atlikti.⁴⁸

⁴⁵ *Mokėjimo sistema* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. lapkričio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Mok%C4%97jimo_sistema>.

⁴⁶ *Cit. op.* 33, 2 str. 12 d.

⁴⁷ *Cit. op.* 39, 4 str. 6 p.

⁴⁸ BIKAS, E.; NOVICKYTĖ, L. Mokėjimo sistema LITAS: dabartis ir perspektyva. *Ekonomika*, 2008, Nr. 82, p. 9.

Mokėjimo sistemų paskirtis – užtikrinti pinigų cirkuliaciją. Jos reikalingos norint užtikrinti lėšų judėjimą pagal komercinius ir finansinius sandorius. Veiksmingas mokėjimo sistemų funkcionavimas yra būtinas ir skatina ekonomikos integraciją⁴⁹, nes šiuolaikiniame pasaulyje, kai sandoriai seniai nebesudaromi tik vienos valstybės ribose, fiziniai piniginiai atsiskaitymai būtų labai problemiški, o mokėjimo sistemų pagalba pinigai gali pasiekti gavėją praktiškai visame pasaulyje. Be to, mokėjimo sistemos turi didelę reikšmę užtikrinant finansų sektoriaus stabilumą bei efektyvumą,⁵⁰ todėl šių sistemų patikimumas ir atsparumas rinkos pokyčiams yra ypatingai svarbūs dabar, kai situacija rinkoje yra tokia įtempta.⁵¹

Mokėjimo sistemos gali būti įvairiai klasifikuojamos⁵²:

- 1) pagal techninį pobūdį – elektroninės ir neelektroninės. Atsiskaitymai negrynaisiais pinigais šiais laikais vyksta per elektronines mokėjimo sistemas, kai bankai tarpusavyje bendrauja telekomunikacijų pagalba, o apmokėjimai vyksta koreguojant įrašus sąskaitose, nenaudojant materialaus turto (grynųjų pinigų);
- 2) pagal priklausomybę – centrinio banko ir privačios. Tai priklauso nuo to, kas yra sistemos operatorius – kai juo yra centrinis bankas, tokia sistema laikoma centrinio banko mokėjimo sistema;
- 3) pagal vertę – didelės vertės ir mažmeninės. Didelės vertės sistemos paprastai naudojamos tarpbankiniams mokėjimams atlikti (t.y. kai ir mokėtojas, ir gavėjas yra bankai), tuo tarpu mažmeninėse mokėjimo sistemose atliekami mokėjimai, nurodyti banko klientų (fizinių asmenų, verslo subjektų, viešojo sektoriaus subjektų). Didelės vertės sistemos laikomos sistemiškai svarbesnėmis, kadangi joms būdinga didesnė sisteminė rizika – tikimybė, kad vieno sistemos dalyvio neįvykdyti įsipareigojimai ar pačios sistemos sutrikimai lems, jog ir kiti sistemos dalyviai negalės vykdyti savo įsipareigojimų. Mažmeninių mokėjimo sistemų veiklos sutrikimai negali turėti didelės įtakos finansų sistemai, todėl jos nelaikomos sistemiškai svarbiomis, tačiau šių sistemų svarba visos finansų sistemos saugumui ir veiksmingumui taip pat akcentuojama,⁵³

---

⁴⁹ *Cit. op.* 48, p. 8-9.

⁵⁰ *Cit. op.* 42, p. 1.

⁵¹ Europos Centrinis Bankas. *Financial Stability Review 2008* [interaktyvus]. 2008 m. gruodžio 15 d. [žiūrėta 2009 m. kovo 4 d.], p. 118. Prieiga per internetą: <<http://www.ecb.int/pub/pdf/other/financialstabilityreview200812en.pdf>>.

⁵² *Cit. op.* 48, p. 9-10.

⁵³ *Cit. op.* 42, p. 4.

4) pagal pavedimų įvykdymą – realaus laiko ir nustatyto laiko. Šias sistemas verta apibūdinti detaliau.

Pirmosios mokėjimo sistemos buvo nustatyto laiko mokėjimo sistemos, kuriose mokėjimo nurodymai buvo įvykdomi dienos pabaigoje (angl. – *end of day settlement*), vykdam galutinį tos dienos atsiskaitymą tarp bankų, paprastai prieš tai dar įskaičius bankų tarpusavio priešpriešinius reikalavimus ir sugretinus po dvišalio įskaitymo gautus grynuosius sistemos dalyvių daugiašalius reikalavimus ir išipareigojimus.⁵⁴ Dabar nustatyto laiko sistemos mokėjimo nurodymus apdoroja ir vykdo kelis kartus per dieną (pvz. Lietuvos banko mokėjimo sistema LITAS-MMS – keturis kartus per dieną⁵⁵). Šių nustatyto laiko sistemų privalumas tas, kad dėl bankų tarpusavio dvišalių ir daugiašalių reikalavimų subendrinimo gerokai sumažėja tarpbankinių atsiskaitymo operacijų skaičius ir vertė, tokiu būdu yra taupomi bankų veiklos kaštai bei palaikomas likvidumas (lėšų pakankamumas).⁵⁶ Tačiau mokėjimo nurodymų vykdymas per šias sistemas kelia didesnę riziką tiek gavėjo bankui, tiek mokėtojui. Istoriskai susiklostė, kad bankai, dalyvaujantys sistemose, kuriose atsiskaitymas tarp bankų vykdomas dienos pabaigoje, lėšų gavėjui lėšas suteikdavo dar iki dienos pabaigos, t.y. kol dar patys tų lėšų nebūdavo gavę. Taip jie prisiimdavo riziką, kad, vienam iš sistemos bankų tapus nemokiam, lėšų taip ir negaus, ir nebegalės įvykdyti kitų savo išipareigojimų. Tuo tarpu vieno banko nesugebėjimas įvykdyti savo išipareigojimų sistemai gali reikšti, kad ir kiti bankai nebegalės įvykdyti savo išipareigojimų – gali kilti tai, kas vadinama sisteminė rizika.⁵⁷ Iš kitos pusės, rizika mokėtojui atsiranda dėl to, kad jei gavėjo bankas iš anksto nekreitavo gavėjo sąskaitos, o mokėtojo bankas tapo nemokus iki mokėjimo nurodymo įvykdymo (dienos pabaigoje ar nustatyto laiku dienos metu), mokėtojas liks skolingas gavėjui, nes pinigine prievole nebus įvykdyta, o iš savo banko atgauti neįvykdyto mokėjimo nurodymo sumą gali būti sudėtinga.

Nors imamasi įvairių priemonių sisteminė rizikai išvengti, vis tik bent menkiausia tokios rizikos tikimybė yra nepageidaujama, ypač didelės vertės mokėjimo sistemose, kurios, kaip jau minėta, laikomos sistemiškai labai svarbiomis. Todėl Europos Tarybos mokėjimo sistemų darbo grupė nurodė, kad kiekviena valstybė narė turi sukurti savo nacionalinę realaus laiko didelės vertės mokėjimo sistemą (angl. – *real-time gross*

⁵⁴ *Cit. op.* 10, p. 278-279; Lietuvos bankas. *LITAS-MMS* [interaktyvus]. 2007 m. balandžio 18 d. [žiūrėta 2009 m. vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimai/litasm.htm>>.

⁵⁵ Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 173 „Dėl mokėjimo sistemos LITAS-RLS ir mažmeninių mokėjimų sistemos LITAS-MMS“. Valstybės žinios, 2007 01 11, Nr. 4-207.

⁵⁶ ELLINGER, E. P.; LOMNICKA, E.; HOOLEY, R. *Ellinger's Modern Banking Law*. Fourth Edition. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 517.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 517; *Cit. op.* 10, p. 279.

settlement).⁵⁸ Realus laiko mokėjimo sistemose mokėjimai yra vykdomi iš karto gavus mokėjimo nurodymą, o tai visiškai panaikina tiek gavėjo banko riziką, tiek mokėtojo riziką, nes lėšos į gavėjo banko sąskaitą pervedamos iš karto, o nuo šio momento pinigine prievolė laikoma įvykdyta. Taigi mokėtojui yra palankiau pinigines prievoles vykdyti per realaus laiko mokėjimo sistemas. Tačiau realaus laiko sistemose galima susidurti su kita problema – likvidumo rizika. Kadangi visi mokėjimo nurodymai vykdomi iš karto ir paprastai nėra įskaitomi priešpriešiniai reikalavimai, bankai turi laikyti centriniame banke dideles atsargas, kad galėtų įvykdyti netikėtus stambius mokėjimo nurodymus. Bankui neturint pakankamai atsargų, jam gali tekti skolintis iš centrinio banko (dienos paskolos, dienos ar vienos nakties atpirkimo sandoriai) ar iš kitų bankų, o tai kainuoja.⁵⁹ Be to, esant šiandieninei ekonominei situacijai, likvidumo rizika yra viena didžiausių problemų, su kuria susiduria bankai.

Taigi tiek nustatyto laiko, tiek realaus laiko mokėjimo sistemose susiduriama su įvairiomis rizikomis, kurias labai svarbu atpažinti ir tinkamai valdyti, siekiant, kad mokėjimo sistemos veiktų patikimai ir nekiltų sisteminė rizika, galinti lemti visos bankų sistemos griūtį.

3.2. Mokėjimo sistemoms būdingos rizikos ir jų valdymas

Mokėjimo sistemų veiklos taisyklėse paprastai išskiriamos šios klasikinės rizikos, su kuriomis gali susidurti mokėjimo sistemos:

- 1) kredito rizika – tikimybė, kad sistemos dalyvis nei nustatyto laiku, nei vėliau negalės sistemoje įvykdyti savo įsipareigojimų.⁶⁰ Nustatyto laiko sistemose šios rizikos išvengiama vykdant tik tuos mokėjimo nurodymus, kuriems pakanka sistemos dalyvio turimų lėšų, o realaus laiko sistemose kredito rizika apskritai neegzistuoja, nes mokėjimo nurodymai vykdomi realiu laiku, t.y. iš karto.⁶¹ Be to, sistemos dalyviui apie gautas lėšas pranešama tik po to, kai jos įskaitomos į jo sąskaitą, t.y. kai jos realiai gaunamos, todėl išvengiama rizikos, kad bankas išleis pinigus, kurių dar neturi⁶²;

---

⁵⁸ *Cit. op.* 56, p. 517.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 517-518; *Cit. op.* 10, p. 281-282.

⁶⁰ Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 124 „Dėl mokėjimo sistemos LITAS“ (nebegalioja nuo 2007 sausio 29 d.). Valstybės žinios, 2003 12 18, Nr. 119-5463, 2.3. p.

⁶¹ Lietuvos bankas. *LITAS-MMS* [interaktyvus]. 2007 m. balandžio 18 d. [žiūrėta 2009 m. vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimai/litasm.htm>>; Lietuvos bankas. *LITAS-RLS* [interaktyvus]. 2007 m. balandžio 18 d. [žiūrėta 2009 m. vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimai/litasr.htm>>.

⁶² *Cit. op.* 55, 44.2. p.

- 2) likvidumo rizika – tikimybė, kad sistemos dalyvis dėl lėšų stokos negalės sistemoje nustatyto laiku įvykdyti savo finansinių įsipareigojimų, tačiau galės juos įvykdyti vėliau.⁶³ Kaip jau minėta anksčiau, likvidumo rizika paprastai kyla realaus laiko mokėjimų sistemose, nes jose likvidumo poreikis yra didesnis, nei nustatyto laiko sistemose. Tačiau tai nereiškia, kad pastarųjų dalyviai visai nesusiduria su likvidumo rizika. Nustatyto laiko mokėjimo sistemose likvidumo rizika paprastai valdoma keičiant mokėjimo nurodymų prioritetus, atšaukiant arba sustabdant mokėjimo nurodymus.⁶⁴ Realaus laiko mokėjimo sistemose likvidumui palaikyti sistemos dalyviams gali būti leidžiama naudoti centriniame banke laikomas privalomąsias atsargas, gali būti suteikiamos dienos paskolos, sudaromi dienos ar vienos nakties atpirkimo sandoriai. Esant būtinybei, bankai gali skolintis lėšų tarpbankinėje rinkoje. Be to, sistemų dalyviams suteikiama galimybė stebėti sistemų darbą, naudotinių lėšų savo sąskaitose kaitą ir pateiktų mokėjimo nurodymų būklę. Gali būti keičiami mokėjimo nurodymų prioritetai, mokėjimo nurodymai gali būti atšaukiami ar sustabdomi⁶⁵;
- 3) operacinė rizika – tikimybė, kad dėl netinkamų ar neįgyvendintų vidaus kontrolės procesų, darbuotojų klaidų ir (ar) neteisėtų veiksmų bei informacinių sistemų veiklos sutrikimų arba dėl išorės įvykių įtakos gali atsirasti arba padidėti kredito arba likvidumo rizika.⁶⁶ Šiai rizikai valdyti paprastai naudojamos tokios priemonės kaip sistemos įrangos dubliavimas, sistemos apsaugos reikalavimų nustatymas ir stebėseną, įvairių apsaugos priemonių įdiegimas, veiklos tęstinumo užtikrinimas.⁶⁷

Be šių klasikinių rizikos rūšių, kurios yra gerai žinomos ir kurioms valdyti yra sukurta įvairių priemonių, sistemos gali susidurti su daugybe kitų rizikų, kas ypač išryškėjo pastaruosiu metu. Europos Centrinis Bankas, formuodamas Eurosistemos priežiūros politiką⁶⁸, išskiria dar tokias rizikas ir jų valdymo priemones:

---

⁶³ *Cit. op.* 60, 2.6. p.

⁶⁴ Lietuvos bankas. *LITAS-MMS* [interaktyvus]. 2007 m. balandžio 18 d. [žiūrėta 2009 m. vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimai/litasm.htm>>.

⁶⁵ Lietuvos bankas. *LITAS-RLS* [interaktyvus]. 2007 m. balandžio 18 d. [žiūrėta 2009 m. vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimai/litasr.htm>>; Lietuvos bankas. *TARGET2-LIETUVOS BANKAS* [interaktyvus]. 2008 m. vasario 15 d. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimai/litast.htm>>; Lietuvos bankas. *LITAS-PHA* [interaktyvus]. 2008 m. birželio 3 d. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimai/litasp.htm>>.

⁶⁶ *Cit. op.* 60, 2.13. p.

⁶⁷ *Cit. op.* 64.

⁶⁸ *Cit. op.* 42.

- 1) teisinė rizika – būtent šios rizikos išvengimui yra nuolat vienodinamas teisinis reguliavimas visoje Europos Sąjungoje, kuriama SEPA sistema ir imamasi kitų priemonių teisiniam tikrumui ir apibrėžtumui užtikrinti;
- 2) atsiskaitymo (mokėjimo) priemonių naudojimo keliamą riziką – ji nėra vertinama kaip sisteminei svarbi, bet pripažįstama, kad mokėjimo priemonių saugumas ir efektyvumas yra svarbus tiek siekiant pasitikėjimo valiuta, tiek skatinant ekonomikos aktyvumą. Būtent šiuo tikslu yra kuriamos bendros visoje Europos Sąjungoje mokėjimo priemonės – SEPA mokėjimo priemonės⁶⁹;
- 3) bankų tarpininkų rizika – paprastai bankai tarpininkai pasitelkiami tada, kai mokėjimo nurodymai atliekami valiuta, kuri nėra mokėtojo banko, gavėjo banko, ar jų abiejų valstybės nacionalinė valiuta. Tokiu atveju mokėjimo nurodymas turi keliauti per banką, esantį tos valiutos mokėjimo sistemos dalyviu.⁷⁰ Kuo didesni lėšų srautai keliauja per tokius bankus tarpininkus, tuo didesnė rizika, kad šiems bankams tapus nemokiems, gali griūti visa bankų sistema. Todėl yra labai svarbu stebėti šių bankų tarpininkų veiklą, sekti rizikas ir būti pasiruošus užkirsti joms kelią⁷¹;
- 4) trečiųjų šalių rizika – galimi atvejai, kai mokėjimo sistemų operatoriai dalį sistemos funkcijų paveda atlikti tretiesiems asmenims, pvz. informacinių technologijų priežiūros įmonėms. Eurosistemoje laikomasi principo, kad kiekvienos mokėjimo sistemos operatorius atsako už tokios trečiosios šalies pasirinkimą ir jos veiklos priežiūrą, todėl Eurosistemos centriniai bankai privalo užtikrinti jų pasirinktų trečiųjų šalių – paslaugų teikėjų – tinkamą veiklą ir tos veiklos priežiūrą bei galimos rizikos valdymą⁷²;
- 5) globalizacijos rizika – nepaisant didelės naudos, kurią globalizacija gali duoti visam finansų sektoriui ir ekonomikai, ji taip pat gali kelti problemų dėl to, kad vienos ar kitos valiutos naudojimo teritorija tampa daug platesnė nei tos valiutos išleidimo teritorija. Tokiu atveju už tos valiutos priežiūrą atsakingas centrinis bankas tik labai ribotai gali lemti valiutos naudojimą ir priežiūrą už savo jurisdikcijos ribų, o tai savo ruožtu gali destabilizuoti tos valiutos finansų rinkas. Tarptautinis finansų įstaigų ir institucijų bendradarbiavimas gali sušvelninti šią riziką, bet to nepakanka. Eurosistemos bankai yra labai susirūpinę dėl mokėjimo infrastruktūrų, apdorojančių mokėjimus eurais ir įsikūrusių už euro zonos ribų,

---

⁶⁹ *Cit. op.* 42, p. 5.

⁷⁰ *Cit. op.* 56, p. 520-522.

⁷¹ *Cit. op.* 42, p. 5-6.

⁷² *Ibid.*, p. 6.

plėtros, ir laikosi pozicijos, kad eurais išreikšti mokėjimai turėtų būti vykdomi per Eurosistemos centrinius bankus, o šiuos mokėjimus apdorojančios sistemos turėtų būti įkurtos euro zonoje. Išimtys galėtų būti taikomos tik labai retais atvejais.⁷³

Esminę reikšmę išvardytų rizikų valdymui turi Eurosistemos centriniai bankai – Europos Centrinis bankas bei eurą įsivedusių valstybių narių centriniai bankai. Šių bankų veikla užtikrinant mokėjimo sistemų saugumą ir efektyvų veikimą yra būtina sąlyga užtikrinant finansinį stabilumą Eurosistemoje ir didinant pasitikėjimą euru. Centriniai bankai turi imtis trijų pagrindinių priemonių: nuolat stebėti savo valdomų sistemų saugumą ir veiksmingą veikimą, prižiūrėti sistemų veiklą ir, esant reikalui, imtis aktyvių veiksmų tobulinant sistemų darbą, diegiant naujoves. Taip pat finansinės krizės metu nepaprastai svarbus yra centrinių bankų tarpusavio bendradarbiavimas, keitimasis informacija ir veiksmų koordinavimas, nes tik taip bus galima greitai ir veiksmingai identifikuoti galimas krizines situacijas ir užkirsti joms kelią.⁷⁴

Lietuvos bankas, nors kol kas nepriklauso Eurosistamai, taip pat laikosi minėtų reikalavimų. Įgyvendindamas mokėjimo sistemų priežiūros funkciją, Lietuvos bankas vadovaujasi Mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemų priežiūros politika.⁷⁵ Joje apibrėžti šių sistemų priežiūros tikslai (sistemų patvarumas ir veiksmingumas), priemonės (sistemų registravimas, sistemų atitikties tarptautinių institucijų ir organizacijų nustatytiems standartams ir principams vertinimas, sistemų stebėseną, jų būklės analizė), numatytas bendradarbiavimas su Lietuvos bei kitų šalių sistemų ir jų dalyvių priežiūros institucijomis.⁷⁶

Pripažįstama, kad mokėjimo sistemos, apdorojančios mokėjimo nurodymus eurais, puikiai susidorojo su finansų rinkos sukrėtimais, liko patikimos ir atsparios neigiamiems išorės veiksniams. Lemiamos įtakos tam turėjo būtent atitinkamų sistemų operatorių greiti ir efektyvūs veiksmai kritinėse situacijose (pvz. Lehman Brothers bankroto atveju).⁷⁷ Taigi galime daryti išvadą, kad centrinio banko vaidmuo valdant mokėjimų sistemas yra vienas pagrindinių veiksnių, užtikrinančių sistemos patikimumą ir efektyvumą.

Dar viena priežastis, kodėl Europos Sąjungoje veikiančios mokėjimo sistemos laikomos pakankamai patikimomis ir saugiomis – 1998 m. gegužės 19 d. Europos

---

⁷³ *Cit. op.* 42, p. 8-9.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 1-2, 7-8.

⁷⁵ Patvirtinta Lietuvos Banko valdybos 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimu Nr. 92 „Dėl mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemų priežiūros politikos patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2003 09 17, Nr. 88-4011.

⁷⁶ *Ibid.*; Lietuvos bankas. *Sistemų priežiūra* [interaktyvus]. 2005 m. lapkričio 19 d. [žiūrėta 2009 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/mokejimais/sistema.htm>>.

⁷⁷ *Cit. op.* 51, p. 118.

Parlamento ir Tarybos direktyva 98/26/EB dėl atsiskaitymų baigtinumo mokėjimų ir vertybinių popierių atsiskaitymų sistemose.⁷⁸ Ši direktyva užtikrina, kad mokėjimo nurodymai ir jų įskaitymas yra galiojantys net tais atvejais, kai sistemos dalyviui iškeliami bankroto byla ar sustabdomos jo operacijos, su sąlyga, kad mokėjimo nurodymai buvo įtraukti į sistemą iki sistemos dalyvio operacijų sustabdymo arba jo bankroto proceso pradžios (šių procesų pradžia laikomas atitinkamo sprendimo priėmimas). Be to, dalyvių teisėms ir išsipareigojimams, susijusiems su naudojimusi sistema, užtikrinti pateiktas finansinis turtas gali būti panaudojamas dalyvio išsipareigojimams sistemoje padengti, nepaisant to dalyvio operacijų sustabdymo ar bankroto bylos jam iškėlimo, kas reiškia, kad kiti sistemos dalyviai turi pirmumo teisę į šį turtą prieš kitus galimus nemokaus sistemos dalyvio kreditorius. Šie du mechanizmai – įskaitymo galiojimas net bankroto atveju bei įkaito panaudojimas dalyvio išsipareigojimams sistemoje padengti – sudaro teisinį pagrindą saugiam ir patikimam mokėjimo sistemų veikimui bei efektyviai mažina sistemine riziką.⁷⁹

Trumpai apžvelgę mokėjimo sistemų teorinius pagrindus, galime pereiti prie Lietuvos mokėjimo sistemų – nuo pačių pirmųjų, iki veikiančių dabar.

3.3. Lietuvos mokėjimo sistemos – istorija

Pirmoji Lietuvoje veikusi mokėjimo sistema buvo Lietuvos tarpbankinių atsiskaitymų sistema TARPBANK. Ji veikė nuo 1993 m. balandžio 1 d. iki 2004 m. sausio 19 d.⁸⁰ Sistemos operatoriumi buvo Lietuvos bankas.⁸¹

TARPBANK buvo nustatyto laiko sistema, kurioje buvo vykdomi atsiskaitymai litais. Atsiskaitymai buvo vykdomi du kartus per dieną. Apsikeitimas mokėjimų instrukcijomis ir jų apdorojimas sistemoje buvo visiškai automatizuotas. Buvo apdorojamos tik tos mokėjimo instrukcijos, kurioms apmokėti sistemos dalyvis turėjo pakankamai lėšų, todėl kredito rizika iš šios sistemos buvo visiškai eliminuota.

1995 metais sistemoje TARPBANK buvo leista dalyvauti ir vykdyti atsiskaitymus pinigais už vertybinių popierių sandorius licencijuotiems vertybinių popierių rinkos tarpininkams. Lietuvos banko ir Lietuvos centrinio vertybinių popierių depozitoriumo

⁷⁸ *Cit. op.* 34.

⁷⁹ *Cit. op.* 10, p. 351-357.

⁸⁰ Lietuvos tarpbankinių atsiskaitymų sistema TARPBANK [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuvos_tarpbankini%C5%B3_atsiskaitym%C5%B3_sistema_TARPBANK>

⁸¹ STRIČKAITĖ, S.; MAŽEIKI, R. Lietuvos mokėjimų ir atsiskaitymų sistemų tobulinimas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. spalio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lb.lt/leidiniai/integracija2000_1/projektai1.pdf>.

sistemos buvo integruotos, o jų darbas – sinchronizuotas: Lietuvos centrinis vertybinių popierių depozitoriumas pervedavo vertybinius popierius, o Lietuvos bankas tuo pačiu metu pervedavo lėšas.⁸² Taigi jau 1995 metais Lietuvoje buvo užtikrintas vienašališkas lėšų ir vertybinių popierių pervedimo principo (angl. – *delivery versus payment*) įgyvendinimas.

Nors sistema TARP BANK buvo gana pažangi ir veikė patikimai, Lietuvos bankų sistemos raida bei siekis Lietuvai tapti Europos Sąjungos nare lėmė poreikį modernizuoti esamą sistemą, ją priartinant prie Europos Sąjungoje veikiančios TARGET sistemos, įskaitant ir realaus laiko mokėjimo sistemos sukūrimą.

Įgyvendinant iškeltus tikslus (tiesa, šiek tiek pavėluotai – buvo planuojama, kad naujoji sistema pradės veikti 2002 metais⁸³), 2004 m. sausio 19 d. pradėjo veikti nauja Lietuvos banko sukurta ir jo valdoma Lietuvos integruota tarpbankinių atsiskaitymų sistema LITAS.⁸⁴ Šioje sistemoje buvo atliekami tiek realaus laiko, tiek nustatyto laiko atsiskaitymai litais, įgyvendinta galimybė realiu laiku atlikti atsiskaitymus už vertybinių popierių sandorius, užtikrinant vienašališkas lėšų ir vertybinių popierių pervedimo principo įgyvendinimą.⁸⁵

Be to, kad buvo sukurta galimybė vykdyti realaus laiko atsiskaitymus, kitas mokėjimo sistemos LITAS pranašumas buvo tas, kad buvo aiškiai išskirtos galimos rizikos (kredito, likvidumo bei operacinė rizika) ir nustatyti jų valdymo būdai.

Sistema LITAS sėkmingai veikė trejus metus (iki 2007 m. sausio 29 d.), tačiau Lietuvai siekiant įsivesti eurą ir tapti Eurosistemos nare, kilo poreikis pasiruošti prisijungimui prie Eurosistemos mokėjimo sistemos TARGET2. Šios mokėjimo sistemos struktūra ir Eurosistemos praktika lėmė tai, kad sistema LITAS buvo išskirta į dvi atskiras sistemas – LITAS-RLS ir LITAS-MMS.⁸⁶ Be to, pradėjo veikti ir mokėjimo sistema TARGET2-LIETUVOS BANKAS.

---

⁸² *Cit. op.* 81.

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ *Cit. op.* 48, p. 10-11; *Dėl mokėjimo sistemos LITAS-RLS ir mažmeninių mokėjimų sistemos LITAS-MMS* [interaktyvus]. 2006 m. gruodžio 29 d. [žiūrėta 2008 m. spalio 12. d.]. Prieiga per internetą: <http://www.buhalteris.lt/index.php?cid=805%new_id=14094>.

⁸⁵ *Cit. op.* 48, p. 11-12.

⁸⁶ *Ibid.*, p. 12; *Dėl mokėjimo sistemos LITAS-RLS ir mažmeninių mokėjimų sistemos LITAS-MMS* [interaktyvus]. 2006 m. gruodžio 29 d. [žiūrėta 2008 m. spalio 12. d.]. Prieiga per internetą: <http://www.buhalteris.lt/index.php?cid=805%new_id=14094>.

3.4. Dabar veikiančios Lietuvos mokėjimo sistemos

Kaip minėta, sistema LITAS į dvi atskiras mokėjimo sistemas LITAS-RLS ir LITAS-MMS buvo išskirta ruošiantis prisijungimui prie euro zonoje veikiančios mokėjimo sistemos TARGET2 (Transeuropinė automatizuota realaus laiko atskirųjų atsiskaitymų skubių pervedimų sistema; angl. – *Trans-European Automated Real-time Gross settlement Express Transfer system*). Sistema TARGET2 teisiškai yra sudaryta iš daugelio sistemų (komponento sistemų; dabar jų yra 21), tačiau technologiškai visos šios sistemos veikia per vieną bendrą techninę platformą, kurią euro zonos vardu eksploatuoja trys centriniai bankai – Vokietijos, Italijos ir Prancūzijos.⁸⁷

Lietuvos bankas įgijo teisę dalyvauti sistemoje TARGET2 su atskira komponento sistema, kai pasirašė su Eurosistemos centriniais bankais sutartį dėl dalyvavimo šioje sistemoje. Taip 2007 m. lapkričio 19 d. pradėjo veikti sistema TARGET2-LIETUVOS BANKAS. Lietuvos bankas yra sistemos TARGET2-LIETUVOS BANKAS operatorius, tačiau pats vykdo tik dalį operatoriaus funkcijų, t. y. administruoja dalyvius ir teikia pagalbą, o techninis sistemos eksploatavimas perleistas bendrąją techninę platformą teikiantiems centriniams bankams.⁸⁸

Ši sistema skirta vykdyti realaus laiko mokėjimus eurais. Per ją atliekami tarpbankiniai ir klientų kredito bei tarpbankiniai debeto pervedimai. Per sistemoje TARGET2-LIETUVOS BANKAS atidarytas sąskaitas atsiskaitymus taip pat vykdo Lietuvos centrinio vertybinių popierių depozitoriumo valdoma vertybinių popierių atsiskaitymo sistema.

Lietuvos banko sprendimas turėti savo TARGET2 komponento sistemą sudaro galimybes Lietuvos Respublikoje įsteigtoms finansų įstaigoms tapti visateisiais sistemos TARGET2 dalyviais ir plėtoti konkurencingas atsiskaitymų eurais paslaugas. Be to, Eurosistema per TARGET2 įgyvendina savo pinigų politiką, todėl dalyvavimas šioje sistemoje taip pat yra viena iš sąlygų siekiant įsivesti eurą.⁸⁹

Mokėjimai ir atsiskaitymai litais vykdomi per dvi mokėjimo sistemas – LITAS-RLS ir LITAS-MMS, kurios pradėjo veikti 2007 m. sausio 29 d. ir kurių operatoriumi yra Lietuvos bankas. Šių sistemų bendriausius bruožus ir skirtumus geriausia atskleisti palyginamąja lentele⁹⁰:

⁸⁷ Lietuvos bankas. *TARGET2-LIETUVOS BANKAS* [interaktyvus]. 2008 m. vasario 15 d. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimai/litast.htm>>.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ *Cit. op.* 87.

⁹⁰ *Cit. op.* 55; *Cit. op.* 48, p. 14; *Cit. op.* 61.

	LITAS-RLS	LITAS-MMS
Sistemos aprašymas	Realaus laiko atskirųjų atsiskaitymų litais sistema	Nustatyto laiko atsiskaitymų sistema
Vykdomi mokėjimai	<p>Sistemos dalyvių mokėjimo nurodymai, skirti tarpusavio atsiskaitymams litais, bei atsiskaitymai už vertybinių popierių sandorius.</p> <p>Sistemoje vykdomi tarpbankiniai ir klientų kredito pervedimai bei Lietuvos banko inicijuoti tarpbankiniai debeto pervedimai.</p>	<p>Sistemos dalyvių mažmeniniai (maksimalios mokėjimo nurodymo sumos nėra nustatyta) mokėjimo nurodymai litais.</p> <p>Sistemoje vykdomi kredito ir debeto pervedimai.</p>
Mokėjimų nurodymų vykdymo tvarka	<p>Sistemos dalyvių pateikti mokėjimo nurodymai tikrinami, ar atitinka pranešimų struktūrų reikalavimus. Pripažinti tinkamais mokėjimo nurodymai įtraukiami į mokėjimo nurodymų eilę ir nedelsiant bandomi įvykdyti. Nuo šio momento mokėjimo nurodymų atšaukti nebegalima.</p>	<p>Sistemos dalyvių pateikti mokėjimo nurodymai tikrinami, ar atitinka pranešimų struktūrų reikalavimus. Pripažinti tinkamais mokėjimo nurodymai įtraukiami į mokėjimo nurodymų eilę.</p> <p>Mokėjimo nurodymai apdorojami kliringo procedūrų metu, kai iš įtrauktų į mokėjimo nurodymų eilę mokėjimo nurodymų sudaromas grynųjų likučių pozicijų mokėjimo nurodymų paketas, skirtas perduoti mokėjimo sistemai LITAS-RLS. Nuo šio momento mokėjimo nurodymų atšaukti nebegalima. Į paketą įtraukiami tik tie mokėjimo nurodymai, kurių įskaitymo rezultatų galutiniam atsiskaitymui pakanka mokėjimo sistemoje LITAS-RLS dalyvių naudotinių lėšų.</p> <p>Kliringo procedūros metu sudarytas grynųjų likučių pozicijų mokėjimo nurodymų paketas perduodamas mokėjimo sistemai LITAS-RLS, kur jis įvykdomas realiu laiku, užtikrinant galutinį sistemos dalyvių atsiskaitymą.</p>
Santykis su kitomis sistemomis	<p>Sistemoje vykdomi atsiskaitymai už vertybinių popierių sandorius bei mažmeninių mokėjimų sistemos LITAS-MMS galutiniai atsiskaitymai.</p>	<p>Sistemoje LITAS-RLS įvykdomas sistemos dalyvių galutinis atsiskaitymas pagal sistemos LITAS-MMS kliringo procedūros metu sudarytą grynųjų likučių pozicijų mokėjimo nurodymų paketą.</p>

		Sistemos dalyviu gali tapti tik sistemos LITAS-RLS dalyvis, turintis toje sistemoje atsiskaitymų sąskaitą litais.
--	--	---

Be jau minėtų sistemų (TARGET2-LIETUVOS BANKAS, LITAS-RLS ir LITAS-MMS) Lietuvoje dar veikia šios mokėjimo sistemos:

- 1) LITAS-PHA. Sistema LITAS-PHA pradėjo veikti 2007 m. lapkričio 19 d. kartu su mokėjimo sistema TARGET2-LIETUVOS BANKAS. Sistemos LITAS-PHA savininkas ir operatorius yra Lietuvos bankas. LITAS-PHA yra realaus laiko mokėjimo sistema, skirta finansų įstaigoms vykdyti atsiskaitymus eurais per Lietuvos banką, kaip tiesioginį TARGET2-LIETUVOS BANKAS dalyvį,⁹¹
- 2) KUBAS. Tai Lietuvos centrinės kredito unijos valdoma mokėjimo sistema, veikianti nuo 2004 m. vasario 12 d., kai ji buvo įregistruota Lietuvos banke. Mokėjimo sistema KUBAS yra nustatyto laiko mokėjimo sistema, skirta mokėjimams tarp kredito unijų arba kredito unijų klientų (vidaus mokėjimai) ir mokėjimams tarp kredito unijų ir kredito įstaigų arba kredito įstaigų klientų (išorės mokėjimai) atlikti. Vidaus mokėjimai vykdomi per sistemos dalyvių sąskaitas Lietuvos centrinėje kredito unijoje. Išorės mokėjimai vykdomi per Lietuvos centrinės kredito unijos sąskaitą Lietuvos banke. Mokėjimo nurodymai perduodami į mokėjimo sistemas LITAS-RLS arba LITAS-MMS, kur jie yra įvykdomi.⁹²

Taip pat paminėtina Lietuvos centrinio vertybinių popierių depozitoriumo valdoma vertybinių popierių atsiskaitymo sistema. Ji pradėjo veikti 2004 m. sausio 19 d.⁹³

Sistema vykdo realaus ir nustatyto laiko atsiskaitymus už vertybinių popierių sandorius, sudarytus reguliuojamoje rinkoje, daugiašalėje prekybos sistemoje ar už jų ribų, bei nemokestinius vertybinių popierių pervedimus.⁹⁴

Sistema yra susieta su mokėjimo sistemomis. Jos į procesą įsijungia tada, kai vertybinių popierių atsiskaitymo sistemai yra teikiamas nurodymas dėl vertybinių popierių gavimo ar pateikimo su apmokėjimu. Sistema, gavusi tokius nurodymus, suformuoja atsiskaitymų judėjimą, kuris vyksta nustatytą atsiskaitymų dieną realiu arba

⁹¹ Lietuvos bankas. *LITAS-PHA* [interaktyvus]. 2008 m. birželio 3 d. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimai/litasp.htm>>.

⁹² Lietuvos bankas. *KUBAS* [interaktyvus]. 2008 m. birželio 3 d. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimai/kubas.htm>>.

⁹³ Lietuvos bankas. *Vertybinių popierių atsiskaitymo sistema* [interaktyvus]. 2006 m. kovo 8 d. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimai/atsiskaitymai.htm>>.

⁹⁴ Lietuvos centrinis vertybinių popierių depozitoriumas. *Vertybinių popierių atsiskaitymo sistemos taisyklės* [interaktyvus]. 2007 m. spalio 19 d. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.csd.lt/lt/data/teise/cd/Sistemos_taisykles_2007-10-19.pdf>.

nustatytu laiku, vienu metu pervedant lėšas tarp dalyvių atsiskaitymų sąskaitų vienoje iš mokėjimo sistemų bei vertybinių popierių atsiskaitymų sistemoje pervedant vertybinius popierius tarp sistemos dalyvių vertybinių popierių sąskaitų. Siekiant užtikrinti lėšų ir vertybinių popierių pervedimo vienaikiškumo principo (angl. - *delivery versus payment*) įgyvendinimą, numatomi pateikti vertybiniai popieriai užblokuojami juos pateikiančio dalyvio sąskaitoje, kol iš mokėjimo sistemos gaunamas patvirtinimas apie sėkmingą lėšų pervedimą pagal pateiktą mokėjimo nurodymą. Gavus tokį patvirtinimą, nedelsiant vykdomas vertybinių popierių pervedimas tarp dalyvių vertybinių popierių sąskaitų, tuo užbaigiant vienaikišką atsiskaitymą.⁹⁵

Dauguma iš aukščiau aprašytų Lietuvos mokėjimo sistemų veiks nebeilgai. Mokėjimo sistemos LITAS-RLS ir LITAS-MMS yra skirtos atsiskaitymams litais, todėl jų likimas Lietuvai įsivedus eurą, matyt, yra aiškus. Sistemos LITAS-MMS veikimą jau yra numatyta nutraukti,⁹⁶ o dėl sistemos LITAS-RLS nėra aiškiai pasisakyta, tačiau labiausiai tikėtina, kad didmeniniai atsiskaitymai eurais vyks per mokėjimo sistemą TARGET2-LIETUVOS BANKAS (sistema LITAS-PHA, kuri jau dabar vykdo atsiskaitymus eurais realiu laiku, veikia tik laikinai, kol rinkos subjektai pasirengs pereiti prie naudojimosi TARGET2 platforma⁹⁷). Šie pokyčiai yra susiję ne tik su euro įvedimu, bet ir su SEPA projekto įgyvendinimu.

3.5. Lietuvos mokėjimo sistemų ateities perspektyvos. SEPA

2002 metais išleidus eurų banknotus ir monetas, buvo sudaryta galimybė vartotojams viena ir ta pačia valiuta atsiskaityti visoje euro zonoje. Tačiau tokia galimybė buvo sudaryta tik atsiskaitymams grynaisiais pinigais, todėl imta svarstyti apie tokios pačios galimybės sukūrimą ir mokėjimams negrynaisiais pinigais. Nors nuo 1999 metų veikė bendra didelės vertės mokėjimų eurais sistema TARGET (vėliau – TARGET2), mažmeninių mokėjimų eurais vienodumo euro zonoje nebuvo, todėl 2002 metais buvo imtasi iniciatyvos sukurti integruotą ir šiuolaikišką mažmeninių mokėjimų negrynaisiais eurais erdvę ir tai buvo pavadinta SEPA projektu.⁹⁸ Projekto įgyvendinimas buvo padalintas į tris etapus – kūrimo, įgyvendinimo ir prisijungimo. 2008 m. sausio 28 d. prasidėjo trečiasis etapas, kurio metu nacionalinės mokėjimo schemos naudojamos kartu

---

⁹⁵ *Cit. op.* 94.

⁹⁶ *Cit. op.* 38, p. 17.

⁹⁷ *Cit. op.* 51, p. 118.

⁹⁸ *Cit. op.* 41, p. 6.

su naujosiomis SEPA schemomis (pradėti vykdyti SEPA kredito pervedimai⁹⁹). 2009 m. lapkričio mėnesį pradės veikti SEPA tiesioginio debeto schema.¹⁰⁰ Siekiama, kad iki 2010 metų pabaigos didžioji operacijų dalis būtų vykdoma SEPA mokėjimo priemonėmis ir kad visos infrastruktūros būtų pasirengusios apdoroti SEPA mokėjimo priemones.¹⁰¹

SEPA (angl. – *Single Euro Payments Area*) – tai bendra mokėjimų eurais erdvė, kur visi mažmeniniai mokėjimai negrynaisiais eurais yra laikomi vietiniais mokėjimais, ir nebėra skirstymo į nacionalinius ir tarptautinius mokėjimus. Visiems mokėjimams eurais taikomos vienodos pagrindinės sąlygos, teisės ir įsipareigojimai. SEPA apima visas Europos Sąjungos valstybes nares, taip pat Norvegiją, Islandiją, Lichtenšteiną ir Šveicariją.¹⁰² Be to, prie SEPA prisijungs ir mažosios valstybės – Vatikanas, San Marinas ir Monakas (Andora – ne).¹⁰³

SEPA sudarys:

- 1) bendra valiuta;
- 2) bendros mokėjimų eurais priemonės;
- 3) efektyvi mokėjimų eurais vykdymo infrastruktūra;
- 4) bendri techniniai standartai;
- 5) bendra verslo praktika;
- 6) suderinta teisinė bazė;
- 7) nuolat kuriamos naujos paslaugos klientams.¹⁰⁴

SEPA suteiks galimybę atlikti mokėjimus negrynaisiais eurais kiekvienam gavėjui iš vienos banko sąskaitos ir naudojant bendrąsias mokėjimo priemones. T.y. klientams reikės tik vienos banko sąskaitos, iš kurios jie galės atlikti kredito pervedimus ir tiesioginio debeto mokėjimus eurais visoje euro zonoje.¹⁰⁵

SEPA mokėjimo priemonės bus šios¹⁰⁶:

- 1) kredito pervedimai – tai mokėtojo inicijuojami negrynųjų eurų pervedimai, kurių maksimali suma neribojama, o visa mokėjimo suma pasieks gavėją ilgiausiai per tris darbo dienas (nuo 2012 m. – per vieną darbo dieną¹⁰⁷);

---

⁹⁹ Lietuvos bankas. *SEPA* [interaktyvus]. 2008 m. gegužės 15 d. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimais/sepa.htm>>.

¹⁰⁰ *Cit. op.* 38, p. 3.

¹⁰¹ *Cit. op.* 41, p. 14, 24.

¹⁰² *Cit. op.* 99.

¹⁰³ *Single Euro Payments Area* [interaktyvus]. 2008 [žiūrėta 2008 m. gruodžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://en.wikipedia.org/wiki/Single_Euro_Payments_Area>.

¹⁰⁴ *Cit. op.* 41, p. 7.

¹⁰⁵ *Ibid.*, p. 16.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 19-22; *Cit. op.* 99.

¹⁰⁷ *Cit. op.* 38, p. 7.

- 2) tiesioginio debeto pervedimai – lėšų gavėjo inicijuojami negrynųjų eurų periodiniai ar vienkartiniai pervedimai. Pirmojo nurodymo atsiskaitymo laikas bus penkios darbo dienos, kitų – dvi darbo dienos. Tiesioginio debeto pervedimams tarp įmonių rengiama speciali SEPA tiesioginio debeto pervedimų schema (angl. - *business to business* – B2B)
- 3) mokėjimai kortelėmis (tiek kredito, tiek debeto). Viena kortele bus galima atsiskaityti visoje euro zonoje.

Dvylika Lietuvoje veikiančių bankų ir užsienio bankų skyrių jau yra pasirašę SEPA kredito pervedimų susitarimus, suteikiančius teisę apdoroti SEPA kredito pervedimus, taip pat jie siūlo galimybę gauti SEPA kredito pervedimus. Galimybę inicijuoti SEPA kredito pervedimus kol kas siūlo tik AB SEB bankas ir AB „Swedbank“.¹⁰⁸ SEPA tiesioginio debeto paslaugos teikti Lietuvos bankai neplanuoja, kol nebus įvestas euras, tačiau pavieniai bankai galės pasirinkti teikti šią paslaugą ir anksčiau.¹⁰⁹

---

¹⁰⁸ *Cit. op.* 38, p. 6; *Cit. op.* 99.

¹⁰⁹ *Cit. op.* 38, p. 12.

4. PINIGINIŲ PRIEVOLIŲ VYKDYMAS MOKĖJIMŲ IR ATSISKAITYMŲ SISTEMOSE

4.1. Mokėjimo nurodymas. Kredito ir debeto pervedimai

Piniginių prievolių vykdymas mokėjimų ir atsiskaitymų sistemose inicijuojamas pateikiant mokėjimo nurodymą (kitais jį dar vadinamas mokėjimo pavedimu¹¹⁰). Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas¹¹¹ mokėjimo nurodymą apibrėžia kaip mokėtojo arba gavėjo raštu arba elektroninėmis mokėjimo priemonėmis sudarytą nurodymą kredito įstaigai pervesti lėšas gavėjui. Mokėjimo paslaugų direktyvoje¹¹² mokėjimo nurodymas apibrėžiamas labai panašiai – kaip mokėtojo arba gavėjo nurodymas jo mokėjimo paslaugų teikėjui įvykdyti mokėjimo operaciją (kai, tuo tarpu, mokėjimo operacija reiškia mokėtojo arba gavėjo inicijuotą lėšų pervedimą, perdavimą arba išėmimą). Lėšos apima tiek grynuosius, tiek negrynuosius pinigus (Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymo 2 str. 13 d., Mokėjimo paslaugų direktyvos 4 str. 15 d.), taigi mokėjimo nurodymu galima laikyti ir tuos atvejus, kai mokėtojas bankui pateikia tam tikrą sumą grynujų pinigų, ir nurodo juos pervesti į lėšų gavėjo sąskaitą kaip negrynuosius pinigus, t.y. mokėjimo nurodymu gali būti inicijuojamas tiek negrynujų pinigų pervedimas iš vienos sąskaitos į kitą, tiek grynujų pinigų „pavertimas“ negrynaisiais pinigais ir jų pervedimas į nurodytą sąskaitą.

Atkreiptinas dėmesys, kad, apibrėžiant mokėjimo nurodymą, tiek Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatyme, tiek Mokėjimo paslaugų direktyvoje nurodoma, kad mokėjimo iniciatorius gali būti ir mokėtojas, ir gavėjas. Taip yra todėl, kad mokėjimo nurodymais (pavedimais) gali būti inicijuojami tiek kredito, tiek debeto pervedimai.

Kredito pervedimą inicijuoja mokėtojas.¹¹³ Jis pateikia mokėjimo nurodymą savo bankui, kuris debetuoja mokėtojo sąskaitą mokėjimo nurodyme nurodyta suma (jei inicijuojamas negrynujų pinigų pervedimas iš vienos sąskaitos į kitą) ir pateikia atitinkamą nurodymą lėšų gavėjo bankui, kad šis kredituotų gavėjo sąskaitą¹¹⁴ (visas šis procesas detalčiau bus aptariamas 4.3. skyriuje).

Priešingai kredito pervedimui, debeto pervedimą inicijuoja lėšų gavėjas.¹¹⁵ Šiuo metu Lietuvoje debeto pervedimų sąvoka apima keturias atskiras paslaugas:

¹¹⁰ *Cit. op.* 1, 6.930 str.; *Cit. op.* 16, 2 str. 14 d.

¹¹¹ *Cit. op.* 16, 2 str. 14 d.

¹¹² *Cit. op.* 39, 4 str. 16 p.

¹¹³ *Cit. op.* 16, 2 str. 12 d.

¹¹⁴ *Cit. op.* 10, p. 271.

¹¹⁵ *Cit. op.* 16, 2 str. 3 d.

- 1) tiesioginis debetas – tai operacija, inicijuojama lėšų gavėjo ir paremta lėšų mokėtojo sutikimu. Sutikimą mokėtojas gali duoti savo bankui arba tiesiogiai lėšų gavėjui (tokiu atveju lėšų gavėjas atsako už tiesioginio debeto nurodymo pateikimą mokėtojo bankui, jei pateikia tokį nurodymą neturėdamas mokėtojo išankstinio sutikimo). Tiesioginio debeto operacijos atliekamos tik banko viduje, todėl tiek mokėtojas, tiek gavėjas turi turėti sąskaitas tame pačiame banke. Pagrindiniai tiesioginio debeto lėšų gavėjai yra telekomunikacijų, išperkamosios nuomos, draudimo, apsaugos ir komunalines paslaugas teikiančios įmonės, kurios surenka lėšas iš fizinių asmenų;¹¹⁶
- 2) debeto mokėjimai – jie taip pat paremti mokėtojo sutikimu nurašyti lėšas, kurių mokėtojas turi pateikti savo bankui. Debeto mokėjimo nurodymai gali būti tiek vidiniai, tiek tarpbankiniai. Vidiniai mokėjimai vykdomi patikrinus, ar yra mokėtojo sutikimas lėšoms nurašyti. Tarpbankiniai debeto mokėjimai vykdomi per mokėjimo sistemą LITAS-MMS.¹¹⁷ Sistemos taisyklės taip pat numato, kad debeto pervedimai į sistemą įtraukiami tik tuo atveju, jei sistemos dalyvis – lėšų mokėtojas pateikia patvirtinimą, kad sutinka leisti nurašyti lėšas;¹¹⁸
- 3) debeto mokėjimai už žemės ūkio produkciją – pagrindinis skirtumas nuo debeto mokėjimo nurodymų yra galimybė atlikti dalinius lėšų nuskaitymus bei banko pareiga priimti ir neribotą laiką saugoti gautus debeto mokėjimo nurodymus, net jeigu tuo metu mokėtojo sąskaitoje nėra pakankamai lėšų¹¹⁹;
- 4) debeto mokėjimai pagal vykdomuosius dokumentus – tai priverstiniai lėšų nurašymai pagal įgaliotų institucijų vykdomuosius dokumentus. Tokiu atveju mokėtojo sutikimas nurašyti lėšas nereikalingas. Nurodymai priimami ir saugomi net ir tais atvejais, kai mokėtojo sąskaitoje nėra pakankamai lėšų – mokėtojo sąskaitos blokuojamos tol, kol bus visiškai įvykdyti debeto mokėjimo nurodymai pagal vykdomuosius dokumentus. Galimi ir daliniai lėšų nurašymai. Šios paslaugos naudotojai: Valstybinis socialinio draudimo fondas, antstolių kontoros, Valstybinė mokesčių inspekcija ir Lietuvos muitinė.¹²⁰

Debeto pervedimo atveju lėšų gavėjo bankas pateikia nurodymą lėšų mokėtojo bankui, kad šis nurašytų tam tikrą sumą nuo lėšų mokėtojo sąskaitos. Gavėjo bankas gali laikinai kredituoti gavėjo sąskaitą gautina lėšų suma dar prieš pateikdamas nurodymą

---

¹¹⁶ *Cit. op.* 38, p. 9-10.

¹¹⁷ *Ibid.*, p. 10.

¹¹⁸ Lietuvos bankas. *LITAS-MMS* [interaktyvus]. 2007 m. balandžio 18 d. [žiūrėta 2009 m. vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimai/litasm.htm>>.

¹¹⁹ *Cit. op.* 38, p. 10.

¹²⁰ *Ibid.*, p. 10-11.

mokėtojo bankui. Šiuo atveju toks kreditavimas tampa galutiniu, kai, mokėtojo bankui negrįžtamai debetavus mokėtojo sąskaitą, lėšos pasiekia gavėjo banką.¹²¹

Taigi mokėjimo nurodymas yra pirmasis ir pagrindinis žingsnis vykdant piniginę prievolę mokėjimų ir atsiskaitymų sistemose. Pateikus mokėjimo nurodymą, bankas sprendžia dėl jo priėmimo.

4.2. Mokėjimo nurodymų priėmimas ir atšaukimas

Piniginės prievolės vykdymas mokėjimų ir atsiskaitymų sistemose susideda iš trijų etapų – mokėjimo nurodymo pateikimo, mokėjimo nurodymo priėmimo ir mokėjimo nurodymo vykdymo. Philip R. Wood šiuos tris mokėjimo etapus prilygina trimis sutarčių teisės institutams – ofertai (mokėjimo nurodymo pateikimas), akceptui (mokėjimo nurodymo priėmimas banke) ir sutarties vykdymui (mokėjimo nurodymo vykdymas).¹²²

Mokėjimo nurodymas priimamas esant dviem sąlygoms¹²³:

- 1) yra visi būtini mokėjimo nurodymo turinio rekvizitai – lėšų suma, mokėtojas bei gavėjas ir mokėtojo bei gavėjo sąskaitos kredito įstaigose (išskyrus atvejus, kai mokėtojas įmoka grynuosius pinigus);
- 2) mokėtojas pateikė finansinį padengimą – mokėtojo sąskaitoje yra mokėjimo nurodymui įvykdyti reikalingų lėšų, arba mokėtojas įmokėjo kredito įstaigai grynuosius pinigus, arba kredito įstaiga išpareigojo suteikti mokėtojui kreditą mokėjimo nurodymui įvykdyti. Mokėtojas privalo pateikti finansinį padengimą ne vėliau kaip mokėjimo nurodyme nurodytą mokėjimo nurodymo įvykdymo dieną, taigi tais atvejais, kai mokėjimo nurodymas turi būti vykdomas vėliau, nei jis pateikiamas, finansinio padengimo nepateikimas gali būti pagrindas atsisakyti vykdyti mokėjimo nurodymą, o ne atsisakyti jį priimti.

Jei mokėjimo nurodymą laikysime oferta sutarčių teisės prasme, gali kilti klausimas dėl galimybės atšaukti mokėjimo nurodymą – juk oferta gali būti atšaukiama. Literatūroje¹²⁴ pabrėžiama, kad dažniausiai mokėjimo nurodymai visgi bus laikomi neatšaukiamais dėl šių priežasčių:

- 1) mokėjimo sistemų taisyklės ar bankų tarpusavio susitarimai numato momentus, nuo kurių mokėjimo nurodymai nebegali būti atšaukiami, todėl, bankui persiuntus mokėjimo nurodymą, šis nebegalės būti kliento atšauktas. Pvz., pagal

---

¹²¹ *Cit. op.* 56, p. 515.

¹²² *Cit. op.* 10, p. 273.

¹²³ *Cit. op.* 16, 8 str. 4 d.

¹²⁴ *Cit. op.* 10, p. 274-275.

Anglijos teisę mokėjimo nurodymas nebegali būti atšauktas po to, kai mokėtojo bankas jį perdavė savo bankui tarpininkui ar gavėjo bankui¹²⁵;

- 2) banko ir kliento sutartyje gali būti numatyta, kad mokėjimo nurodymas vykdomas iš karto, jei kliento sąskaitoje yra pakankamai lėšų (ar pateikiamas kitoks finansinis padengimas) – tokiu atveju taip pat nebus galimybės atšaukti mokėjimo nurodymo. Prancūzijoje teismai suformulavo taisyklę, kad mokėtojas nebeturi teisės atšaukti mokėjimo nurodymo po to, kai jo sąskaita buvo debetuota mokėjimo nurodymui įvykdyti¹²⁶;
- 3) mokėjimo nurodymas paprastai nebegali būti atšauktas nuo tada, kai bankas jį akceptuoja, nepriklausomai nuo to, ar bankas apie akceptą informuoja atskiru pranešimu, ar akceptuoja konkludentiniais veiksmais (pvz. debetuoja mokėtojo sąskaitą ar išsiunčia pranešimą gavėjo bankui ir pan.).¹²⁷

Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas¹²⁸ numato, kad mokėjimo nurodymas gali būti atšaukiamas tik esant dviem kumuliatyvioms sąlygoms:

- 1) kai taip yra susitarta mokėtojo ir jo kredito įstaigos sutartimi; ir
- 2) nurodymas atšaukti mokėjimo nurodymą buvo gautas iki jo įvykdymo momento.

Taip pat daroma nuoroda į mokėjimo sistemų taisykles, jei mokėjimo nurodymas vykdomas per šias sistemas – mokėjimo nurodymai gali būti atšaukiami sistemos taisyklėse nustatyta tvarka. Pvz. jei mokėjimas vykdomas per sistemą LITAS-MMS, mokėjimo nurodymo atšaukti nebegalima nuo to momento, kai mokėjimo nurodymų apdorojimo procedūros metu jis įtraukiamas į sudaromą grynųjų likučių pozicijų mokėjimo nurodymų paketą,¹²⁹ o jei mokėjimas vykdomas per sistemą LITAS-RLS, mokėjimo nurodymas nebegali būti atšaukiamas nuo įtraukimo į sistemą momento, t.y. nuo to momento, kai mokėjimo nurodymas patikrinamas, pripažįstamas tinkamu ir pradedamas vykdyti.¹³⁰

Dar kitokias mokėjimo nurodymo atšaukimo taisykles nustato naujoji Mokėjimo paslaugų direktyva.¹³¹ Direktyvos 66 str. įpareigoja valstybes nares užtikrinti, kad mokėtojas negalėtų atšaukti mokėjimo nurodymo po to, kai jį gauna mokėtojo mokėjimo paslaugų teikėjas, išskyrus šiuos atvejus:

---

¹²⁵ *Cit. op.* 10, p. 292.

¹²⁶ *Ibid.*, p. 292.

¹²⁷ *Ibid.*, p. 275.

¹²⁸ *Cit. op.* 16, 11 str.

¹²⁹ *Cit. op.* 118.

¹³⁰ Lietuvos bankas. *LITAS-RLS* [interaktyvus]. 2007 m. balandžio 18 d. [žiūrėta 2009 m. vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimai/litasr.htm>>.

¹³¹ *Cit. op.* 39.

- 1) pagal bendrą taisyklę, kai mokėjimo operaciją inicijuoja gavėjas (debeto pervedimai), mokėtojas nebegali atšaukti mokėjimo nurodymo po to, kai jis duotas, arba po to, kai duotas mokėtojo sutikimas gavėjui atlikti mokėjimo operaciją. Tačiau tiesioginio debeto atveju mokėtojas gali atšaukti mokėjimo nurodymą iki pabaigos darbo dienos, einančios prieš dieną, kurią pagal susitarimą turi būti nurašomos lėšos;
- 2) jei mokėjimo nurodyme nurodytas konkretus jo įvykdymo laikas (konkreči diena ar tam tikro laikotarpio pabaiga, ar diena, kai mokėtojas pateiks lėšas), mokėtojas gali atšaukti mokėjimo nurodymą vėliausiai iki darbo dienos, einančios prieš sutartą dieną, pabaigos;
- 3) kitais atvejais mokėjimo nurodymas gali būti atšaukiamas tik esant mokėtojo ir jo mokėjimo paslaugų teikėjo susitarimui, be to, debeto ar tiesioginio debeto atveju būtinas ir lėšų gavėjo sutikimas. Už mokėjimo nurodymo atšaukimą mokėjimo paslaugų teikėjas gali imti mokestį, jei tai numatyta sutartyje su klientu.

Mokėjimo nurodymo pakeitimui taikomos tos pačios nuostatos, kaip ir jo atšaukimui (Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymo 11 str. 5 d.¹³²).

Jei mokėjimo nurodymas priimamas ir mokėtojas ar gavėjas jo neatšaukia, prieš pradėdant jį vykdyti dar būtina atlikti autentiškumo patvirtinimo procedūrą – nustatyti, ar tikrai mokėjimo nurodymą pateikė asmuo, kuris mokėjimo nurodyme yra įvardytas kaip mokėtojas ar gavėjas.¹³³ Jei asmuo pateikdamas mokėjimo nurodymą dalyvauja fiziškai, jo tapatybę galima patikrinti naudojant asmens tapatybę patvirtinančius dokumentus, tuo tarpu kai mokėjimo nurodymai teikiami elektroninėmis priemonėmis, autentiškumas nustatomas naudojant tapatybės patvirtinimo priemones – elektroninės mokėjimo priemonės naudotojo parašą, jam suteiktą asmens tapatybės nustatymo kodą (PIN) arba kitas priemones – slaptažodžius, raktus, biometrines priemones ir kt.¹³⁴ Autentiškumo patvirtinimo procedūros turi laikytis tiek kredito įstaigos, tiek klientai, tai gali lemti vienos ar kitos šalies atsakomybę už netinkamą mokėjimo nurodymo įvykdymą (apie tai – 4.5. skyriuje).

Nustačius, kad mokėjimo nurodymas turi visus būtinus rekvizitus, mokėtojui pateikus finansinį padengimą ir patvirtinus mokėjimo nurodymo autentiškumą, mokėjimo nurodymas yra vykdomas.

---

¹³² *Cit. op.* 16.

¹³³ *Ibid.*, 2 str. 1 d.

¹³⁴ *Ibid.*, 2 str. 23 d.

4.3. Mokėjimo nurodymų vykdymas. Kliringas ir atsiskaitymas

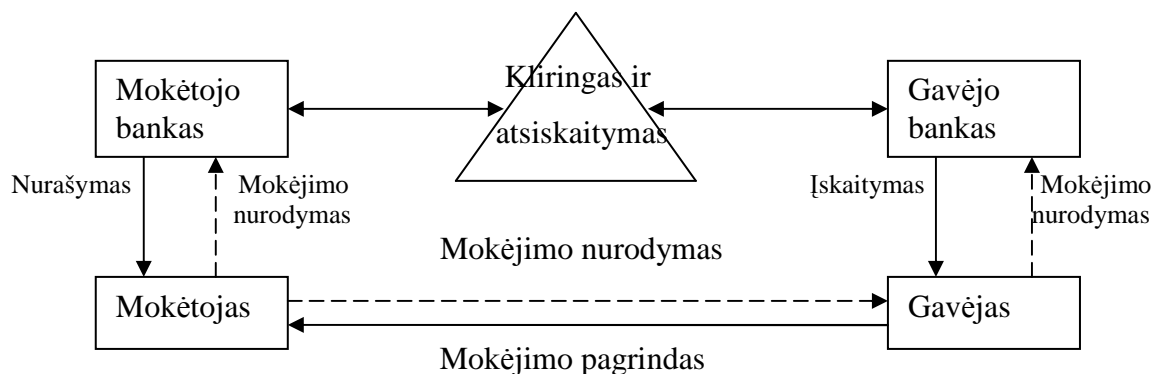
Mokėjimai, priklausomai nuo to, kuriame banke lėšų mokėtojas ir lėšų gavėjas turi savo sąskaitas, gal būti skirstomi į:

- 1) vidinius – kai tiek lėšų mokėtojas, tiek lėšų gavėjas turi sąskaitas tame pačiame banke, tame pačiame banko filiale ar skirtinguose to paties banko filialuose;
- 2) tarpbankinius – kai lėšų mokėtojas ir lėšų gavėjas turi sąskaitas skirtinguose bankuose. Mokėtojo ir gavėjo bankai gali priklausyti tai pačiai mokėjimo sistemai (pvz. sistemai LITAS-MMS, kai atliekami mokėjimai litais) arba skirtingoms mokėjimo sistemoms. Kai bankai nėra vienos mokėjimo sistemos dalyviai, į mokėjimo nurodymų perdavimo grandinę įsiterpia bankai tarpininkai.¹³⁵

Vidiniai mokėjimai vykdomi taip:

- 1) kai tiek lėšų mokėtojas, tiek lėšų gavėjas turi sąskaitas tame pačiame banke ar tame pačiame banko filiale, bankas ar filialas tiesiog debetuoja mokėtojo sąskaitą ir kredituoja gavėjo sąskaitą tame banke ar filiale, t.y. padaro atitinkamus įrašus mokėtojo ir gavėjo piniginių lėšų sąskaitose. Šiuo atveju nėra siunčiami jokie pranešimai ir nedalyvauja jokie kiti bankai¹³⁶;
- 2) kai lėšų mokėtojas ir lėšų gavėjas turi sąskaitas tame pačiame banke, bet skirtinguose filialuose, mokėtojo filialas debetuoja mokėtojo piniginių lėšų sąskaitą ir siunčia pranešimą gavėjo filialui, kuris atitinkamai kredituoja gavėjo sąskaitą tame filiale. Jokie kiti bankai nedalyvauja.¹³⁷

Tarpbankinių mokėjimų vykdymo schema yra gerokai sudėtingesnė¹³⁸:

Pav. 1

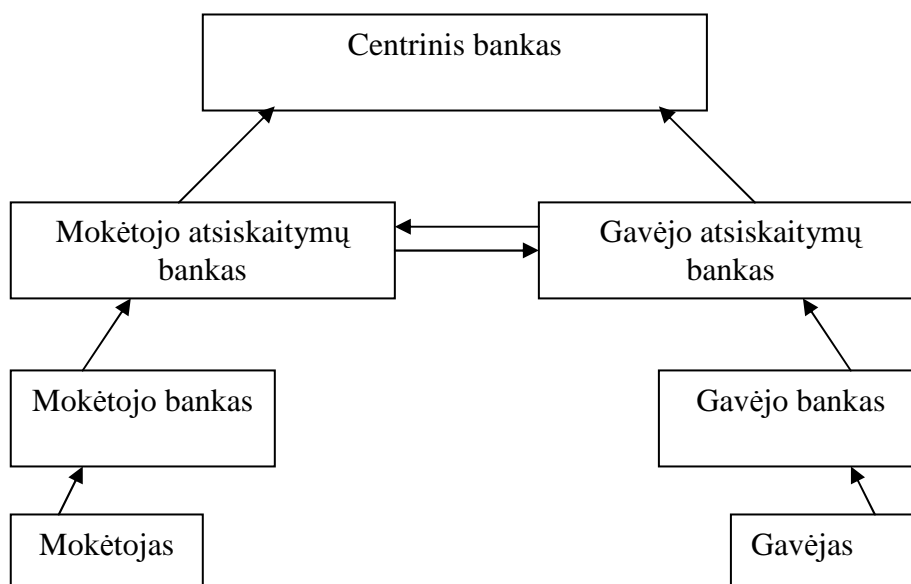
¹³⁵ Cit. op. 56, p. 515-516.

¹³⁶ Ibid., p. 516; Cit. op. 10, p. 272.

¹³⁷ Cit. op. 10, p. 271-272.

¹³⁸ Prancūzijos Centrinis Bankas. *Non-cash Means of Payment* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.banque-france.fr/gb/sys_mone_fin/caract/page2.htm>.

Philip R. Wood šią schemą vaizduoja kiek kitaip¹³⁹:

Pav. 2

Prieš pradėdant analizuoti tarpbankinių mokėjimo nurodymų vykdymo mokėjimų ir atsiskaitymų sistemose mechanizmą, pirmiausia reikia išsiaiškinti kelias pagrindines sąvokas, paminėtas ir aukščiau nurodytose schemose – kliringas (angl. – *clearing*) ir atsiskaitymas (angl. – *settlement*).

Tarpbankinių atsiskaitymų atveju mokėtojo savo bankui pateiktas mokėjimo nurodymas toliau keliauja bankų grandine, kol galiausiai pasiekia lėšų gavėjo banką ir šis kredituoja gavėjo sąskaitą. Toks bankų apsikeitimas mokėjimo nurodymais ir vadinamas kliringu. Kliringas gali būti dvišalis, kai kiekvienas bankas apsikeičia mokėjimo nurodymu su kiekvienu kitu banku, arba daugiašalis, kai bankai siunčia mokėjimo nurodymus centralizuotiems automatizuotiems kliringo namams (elektroninei sistemai, kurioje bankai apsikeičia mokėjimo nurodymais¹⁴⁰), kurie kliringo procedūrų metu sugretina visus tarpbankinius mokėjimo nurodymus ir įskaito priešpriešinius reikalavimus.¹⁴¹

Kiekvienas bankas, bankų grandine siųsdamas mokėjimo nurodymą, turi jį apmokėti, t.y. įvykdyti. Taip vyksta atsiskaitymas – tarpbankinių mokėjimo nurodymų įvykdymas. Kitaip sakant – tai atitinkamų įrašų padarymas mokėjimo nurodymo vykdyme dalyvaujančių bankų sąskaitose (ne mokėtojo ir ne gavėjo sąskaitose). Atsiskaitymas taip

¹³⁹ Cit. op. 10, p. 270.

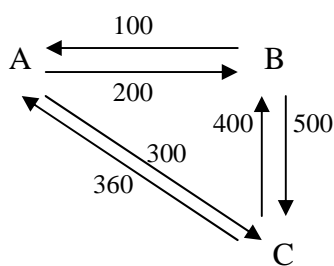
¹⁴⁰ *Automatizuoti kliringo namai* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. sausio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://lt.wiktionary.org/wiki/automatizuoti_kliringo_namai>; 1995 m. rugsėjo 27 d. Europos Komisijos pranešimas dėl ES konkurencijos taisyklių taikymo tarptautiniams pervedimams, OL, 1995 C 251, p. 3.

¹⁴¹ Cit. op. 56, p. 515-516.

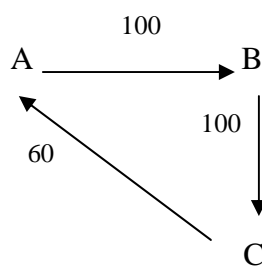
pat gali būti dvišalis ir daugiašalis. Dvišalis atsiskaitymas galimas tada, kai abu bankai (mokėtojo ir gavėjo) yra vienas kito korespondentiniai bankai, t.y. abu turi savo sąskaitas vienas kitame. Tokiu atveju tiesiog padaromi atitinkami įrašai šių bankų sąskaitose, esančiose banke korespondente. Daugiašalis atsiskaitymas vyksta tada, kai abu dalyvaujantys bankai turi savo sąskaitas trečiajame banke, kuriuo paprastai būna centrinis bankas.¹⁴² Tiesa, dažnai į šią schemą dar įsiterpia bankai tarpininkai – gavėjo ir mokėtojo bankai ne visada gali turėti sąskaitas vienos ar kitos valiutos mokėjimo sistemos centriniame banke, nes centriniai bankai sąskaitas atidaro ne visiems bankams. Tokiu atveju sąskaitas centriniame banke turi turėti mokėtojo ir gavėjo bankų tarpininkai.¹⁴³

Atsiskaitymai taip pat gali būti bendrieji (angl. – *gross*) ir grynieji (angl. – *net*). Bendrųjų atsiskaitymų atveju kiekvienas atsiskaitymas tarp mokėtojo ir gavėjo banko vyksta atskirai, nepaisant jokių kitų tarp šių bankų kylančių piniginių prievolių. Taip veikia realaus laiko mokėjimų sistemos – centriniame banke esančiose mokėtojo ir gavėjo bankų sąskaitose atitinkami įrašai padaromi po kiekvieno mokėjimo nurodymo įvykdymo. Tuo tarpu grynujų atsiskaitymų atveju yra įskaitomi mokėtojo ir gavėjo banko tarpusavio reikalavimai, ir vienam ar kitam bankui pervedamas tik jam priklausantis likutis. Tokia procedūra paprastai vykdoma kelis kartus per dieną ir dienos pabaigoje. Taip veikia nustatyto laiko mokėjimo sistemos.¹⁴⁴

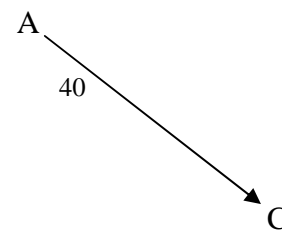
Grynieji atsiskaitymai taip pat gali būti dvišaliai arba daugiašaliai. Dvišalio grynojo atsiskaitymo atveju įskaitomi tik priešpriešiniai vieno banko reikalavimai kiekvieno kito banko atžvilgiu, o daugiašalio grynojo atsiskaitymo atveju įskaitomi banko reikalavimai visos sistemos atžvilgiu.¹⁴⁵ Tai galima pavaizduoti tokia schema:

3 pav.

4 pav.

5 pav.

3 – amė paveikslėlyje pateikti skaičiai rodo, kiek kuris bankas turi pervesti kiekvienam kitam bankui. Realaus laiko sistemose paprastai tokios sumos ir turėtų būti pervedamos. 4 – amė paveikslėlyje matyti grynosios pozicijos, atlikus dvišalį grynąjį atsiskaitymą

¹⁴² *Cit. op.* 56, p. 516.

¹⁴³ *Cit. op.* 10, p. 271.

¹⁴⁴ *Cit. op.* 56, p. 516-517.

¹⁴⁵ *Ibid.*, p. 517.

(įskaitymą), o 5 – amė paveikslėlyje – gryniosios pozicijos, atlikus daugiašalį grynąjį atsiskaitymą (įskaitymą). Kaip matyti, vietoje daugybės tarpusavio pervedimų telieka vienas pervedimas.¹⁴⁶

Kliringas ir atsiskaitymas yra neatsiejami vienas nuo kito, šios procedūros vyksta vienu metu, todėl dažnai yra apibrėžiamos vienu terminu – kliringas. Pavyzdžiui, bankinis kliringas apibrėžiamas kaip tarpbankinis nepiniginis atsiskaitymas per mokėjimų namus, grindžiamas tarpusavio įskaitymu.¹⁴⁷ Literatūroje netgi išskiriamos dvi kliringo reikšmės – siauroji ir plačioji. Siaurąja prasme kliringas reiškia mechanizmą, skirtą sistemos dalyvių abipusiems įsipareigojimams apskaičiuoti, siekiant palengvinti atsiskaitymą įskaitant priešpriešinius reikalavimus. Plačiąja prasme kliringas apima ir patį atsiskaitymą.¹⁴⁸

Taigi, kaip matome, mokėjimo nurodymų vykdymo schemas gali skirtis priklausomai nuo to, ar bankai, dalyvaujantys vykdant mokėjimo nurodymą, priklauso vienai mokėjimo sistemai, ar ne, bei nuo to, ar mokėjimo nurodymas vykdomas realaus ar nustatyto laiko sistemoje. Todėl tikslinga atskirai aptarti mokėjimo nurodymų vykdymą mokėjimų ir atsiskaitymų sistemose litais, eurai ir kita valiuta, išskiriant tokio vykdymo skirtumus realaus ir nustatyto laiko mokėjimų sistemose.

4.3.1. Mokėjimo nurodymų vykdymas litais

Mokėjimo nurodymai litais vykdomi per Lietuvos banko valdomas sistemas: nustatyto laiko mokėjimų sistemą LITAS-MMS arba realaus laiko mokėjimų sistemą LITAS-RLS.

Mokėjimo nurodymų vykdymas LITAS-MMS mokėjimų sistemoje. Šioje sistemoje vykdomi mokėjimo nurodymai litais, kai lėšas reikia pervesti kitam bankui – sistemos dalyviui. Sistema veikia nustatyto laiku, todėl atlieka kliringo namų funkcijas – apdoroja sistemai pateiktus ir į mokėjimo nurodymų eilę įtrauktus mokėjimo nurodymus, atlikdama daugiašalį įskaitymą ir suformuodama grynųjų likučių pozicijų mokėjimo nurodymų paketą, kuris vėliau pateikiamas vykdyti sistemai LITAS-RLS.¹⁴⁹

Bankas, gavęs kliento mokėjimo nurodymą, debetuoja mokėtojo sąskaitą ir siunčia mokėjimo nurodymą sistemai. Sistemai pateikto mokėjimo nurodymo struktūra turi

---

¹⁴⁶ *Cit. op.* 10, p. 280.

¹⁴⁷ *Kliringas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. sausio 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lt.wikipedia.org/wiki/Kliringas>>.

¹⁴⁸ GEVA, P. *The Clearing House Arrangement*, 1991, cit. pagal ELLINGER, E.P.; LOMNICKA, E.; HOOLEY, R. *Ellinger's Modern Banking Law*. Fourth Edition. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 519

¹⁴⁹ *Cit. op.* 55; *Cit. op.* 118.

atitikti sistemos reikalavimus. Patikrintas ir pripažintas tinkamu mokėjimo nurodymas įtraukiamas į mokėjimo nurodymų eilę (debeto mokėjimo nurodymai į mokėjimo nurodymų eilę įtraukiami tik esant lėšų mokėtojo sutikimui nurašyti lėšas). Į mokėjimo nurodymų eilę įtraukti mokėjimo nurodymai apdorojami keturis kartus per dieną kliringo procedūrų metu. Taikant aukščiau aprašytą daugiašalį grynąjį įskaitymą, suformuojamas grynujų likučių pozicijų mokėjimų paketas, skirtas perduoti mokėjimo sistemai LITAS-RLS. Sudarant šį grynujų likučių pozicijų mokėjimo paketą, į jį įtraukiami tik tie mokėjimo nurodymai, kurių galutiniam atsiskaitymui pakanka lėšų. Pakete esančių kredito pervedimų bendra suma turi sutapti su bendra debeto pervedimų suma. Toks paketas perduodamas mokėjimo sistemai LITAS-RLS, kur jis įvykdomas realiu laiku, taip įvykdant galutinį atsiskaitymą.¹⁵⁰

Prieš lėšoms pasiekiant gavėjo banką, atliekami du žingsniai. Sistemai LITAS-MMS yra atidaryta speciali sąskaita sistemoje LITAS-RLS, be to, kiekvienas sistemos LITAS-MMS dalyvis turi turėti savo atsiskaitymų sąskaitą sistemoje LITAS-RLS (šias sąskaitas tvarko Lietuvos bankas, jose laikomos sistemos dalyvių lėšos, turimos Lietuvos banke). Pirmiausia specialiojoje LITAS-MMS sistemos sąskaitoje iš sistemos dalyvių atsiskaitymų sąskaitų sukaupiami gryniesi sistemos dalyvių įsipareigojimai kitiems sistemos dalyviams, po to jie paskirstomi į atsiskaitymų sąskaitas tiems sistemos dalyviams, kurie turi grynuosius reikalavimus kitiems sistemos dalyviams. Lėšas gaunančiam sistemos dalyviui apie lėšų gavimą pranešama tik tada, kai lėšos įskaitomos į jo atsiskaitymų sąskaitą. Po šios procedūros gavėjo bankas jau gali kredituoti gavėjo sąskaitą.¹⁵¹

Mokėjimo nurodymų vykdymas LITAS-RLS mokėjimų sistemoje. Šioje sistemoje taip pat vykdomi mokėjimo nurodymai litais, kai lėšas reikia pervesti kitam bankui – sistemos dalyviui, tačiau ši sistema veikia realiu laiku. Paprastai lėšos pasiekia gavėjo banką vos per kelias minutes¹⁵² (nors šaltiniuose galima sutikti įvairių nuomonių dėl mokėjimo nurodymų įvykdymo realaus laiko sistemose – nuo mažiau nei vienos minutės¹⁵³ iki maždaug 30 minučių¹⁵⁴).

Pirmajame etape viskas vyksta taip pat, kaip ir sistemoje LITAS-MMS: gavęs kliento mokėjimo nurodymą, bankas debetuoja jo sąskaitą, siunčia mokėjimo nurodymą sistemai, kuri patikrina jo atitikimą sistemos reikalavimams. Patikrintas ir pripažintas tinkamu mokėjimo nurodymas nedelsiant bandomas įvykdyti. Pirmiausia yra bandoma

---

¹⁵⁰ *Cit. op.* 55; *Cit. op.* 118.

¹⁵¹ *Ibid.*

¹⁵² *Cit. op.* 10, p. 281.

¹⁵³ *Cit. op.* 56, p. 536.

¹⁵⁴ *Cit. op.* 10, p. 291.

pritaikyti taip vadinamą dvišalę optimizavimo procedūrą: sistema patikrina, ar nėra kito mokėjimo nurodymo, kurį būtų galima subendrinti su pirmuoju mokėjimo nurodymu ir atlikti įskaitymą (pvz. jei du bankai sistemai pateikia vienodų sumų mokėjimo nurodymus, skirtus vienas kitam), taip išvengiant lėšų pervedimo iš vieno banko sąskaitos į kito banko sąskaitą ir atgal.¹⁵⁵ Jei šia procedūra pasinaudoti nėra galimybės, yra debetuojama mokančio LITAS-RLS dalyvio atsiskaitymų sąskaita Lietuvos banke ir kredituojama gaunančio dalyvio atsiskaitymų sąskaita, jei mokančio dalyvio sąskaitoje yra pakankamai lėšų atsiskaitymui. Jei mokėjimo nurodymui įvykdyti lėšų nepakanka, jis įrašomas į mokėjimo eilę ir gali būti įvykdytas vėliau iki dienos pabaigos, kai atsiranda mokėjimui įvykdyti pakankančių lėšų. Kreditavus gaunančiojo dalyvio atsiskaitymų sąskaitą Lietuvos banke, šis gali kredituoti gavėjo sąskaitą.

4.3.2. Mokėjimo nurodymų vykdymas eurais

Lietuvos bankai mokėjimus eurais gali vykdyti tarpusavyje arba su Eurosistamai priklausančiais bankais. Tarpusavio mokėjimai eurais vykdomi per realaus laiko Lietuvos banko vykdomą sistemą LITAS-PHA, o mokėjimai Eurosistemos bankams gali būti vykdomi tiek per sistemą LITAS-PHA, jei mokantysis bankas nėra tiesioginis TARGET2-LIETUVOS BANKAS sistemos dalyvis, tiek per sistemą TARGET2, tarpininkaujant Lietuvos banko sistemai TARGET2-LIETUVOS BANKAS.

Mokėjimo nurodymų vykdymas LITAS-PHA mokėjimų sistemoje. Ši sistema veikia kaip realaus laiko sistema, kai sistemos dalyviai atlieka mokėjimus eurais vieni kitiems. Tokiu atveju sistemos veikimo principai yra tokie patys, kaip ir mokėjimo sistemos LITAS-RLS. Sistemos dalyviai turi Lietuvos banke turėti sąskaitas eurais, per kurias ir vykdomi atsiskaitymai. Mokėjimo nurodymas laikomas įvykdytu, kai debetuojama mokančio dalyvio atsiskaitymų sąskaita ir kredituojama gaunančio dalyvio atsiskaitymų sąskaita.¹⁵⁶

Tais atvejais, kai sistemai pateikiamas mokėjimo nurodymas pervesti lėšas TARGET2 sistemos bankui, Lietuvos bankas suformuoja ir išsiunčia atitinkamą pranešimą sistemai TARGET2-LIETUVOS BANKAS, kur mokėjimo nurodymas toliau vykdomas pagal šios sistemos veikimo principus.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Europos Centrinis Bankas. *Payment and Securities Settlement Systems in the European Union: non-euro area countries* [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2008 m. spalio 12 d.], p. 181. Prieiga per internetą: <<http://www.ecb.int/pub/pdf/other/ecbbluebooknea200708en.pdf>>.

¹⁵⁶ Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 137 „Dėl sistemos LITAS-PHA veiklos taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2007 10 27, Nr. 111-4561.

¹⁵⁷ Cit. op. 91.

Mokėjimo nurodymų vykdymas TARGET2-LIETUVOS BANKAS mokėjimų sistemoje. Sistema TARGET2-LIETUVOS BANKAS nėra savarankiška sistema – ji yra tik viena iš TARGET2 komponento sistemų ir atlieka tarpininko vaidmenį, bankui norint atsiskaityti per Eurosistemos mokėjimų sistemą TARGET2¹⁵⁸, kadangi visi atsiskaitymai eurais Eurosistemoje gali vykti tik per valstybės narės centrinį banką.¹⁵⁹ Ši sistema mokėjimo nurodymus taip pat vykdo realiu laiku, taigi iš esmės veikia taip pat, kaip ir kitos realaus laiko sistemos – sistemos gaunami mokėjimo nurodymai yra tikrinami (tiesa, be formatavimo reikalavimų dar tikrinama, ar nurodymas jau nebuvo siųstas anksčiau), o pripažinti tinkamais mokėjimo nurodymai nedelsiant bandomi įvykdyti debetuoju mokančio banko - TARGET2-LIETUVOS BANKAS sistemos dalyvio – sąskaitą ir kredituojant gaunančiojo dalyvio sąskaitą, nepriklausomai nuo to, kurioje TARGET2 komponento sistemoje ši sąskaita yra atidaryta.¹⁶⁰

4.3.3. Mokėjimo nurodymų vykdymas kitomis valiutomis

Kaip jau buvo galima suprasti, kiekviena valstybė turi tam tikras savo mokėjimo sistemas, per kurias yra vykdomi atsiskaitymai tos valstybės nacionaline valiuta. Šias sistemas valdo valstybių centriniai bankai, kurie dalyvauti mokėjimo sistemoje paprastai leidžia tik savo valstybės bankams, ir tik tiems, kurie atitinka sistemos keliamus reikalavimus. Tokiu atveju užsienio bankų teikiami mokėjimo nurodymai turi būti vykdomi per bankus tarpininkus, kurie yra atitinkamų sistemų dalyviai.

Mokėjimo nurodymai, vykdomi kita valiuta, nei mokėtojo ar gavėjo banko (ar jų abiejų) valstybės nacionalinė valiuta, vadinami tarptautiniais mokėjimo nurodymais. Paprastai tokių mokėjimo nurodymų vykdymas nelabai skiriasi nuo vietinių mokėjimo nurodymų, išskyrus tai, kad dalyvauja bankai tarpininkai ir gali kilti taikytinos teisės problema (apie tai – 4.6. skyriuje)¹⁶¹.

Tarptautiniai mokėjimo nurodymai gali būti vykdomi tiek tada, kai tik vienas iš bankų (mokėtojo arba gavėjo) nėra valstybės, kurios valiuta mokama, bankas, tiek tada, kai nė vienas iš bankų nėra valstybės, kurios valiuta mokama, bankas. Bet kuriuo atveju mokėjimo nurodymas gali būti vykdomas trimis būdais:

---

¹⁵⁸ *Cit. op.* 87.

¹⁵⁹ *Cit. op.* 10, p. 282; *Cit. op.* 55, p. 536.

¹⁶⁰ *Cit. op.* 87; *Cit. op.* 91.

¹⁶¹ *Cit. op.* 56, p. 520-521.

- 1) mokėtojo ir gavėjo bankai gali būti vienas kito korespondentai – turėti vienas kitame savo sąskaitas¹⁶², kurios vadinamos *loro* (užsienio kredito įstaigos vardu atidaryta sąskaita vietiniame banke) ir *nostro* (vietinio banko vardu užsienio kredito įstaigoje atidaryta sąskaita) sąskaitomis.¹⁶³ Tai leidžia šiems bankams atlikti dvišalius atsiskaitymus koreguojant įrašus vienas kito sąskaitose. Tuo atveju, kai nei vienas iš bankų nėra valstybės, kurios valiuta mokama, bankas, mokėjimo nurodymas gali būti vykdomas pasinaudojant korespondentinėmis sąskaitomis tik tada, kai mokėtojo bankas turi gavėjo banke sąskaitą ta užsienio valiuta. Pvz. jei Lietuvos pilietis norėtų pervesti Rusijos piliečiui JAV dolerius, atitinkamas Lietuvos bankas turėtų turėti atitinkamame Rusijos banke sąskaitą JAV doleriais¹⁶⁴;
- 2) pasitelkiant bendrą banką tarpininką – tai gali būti taikoma, kai (i) vienas iš bankų yra valstybės, kurios valiuta mokama, bankas, bet nėra tos valstybės mokėjimo sistemos dalyvis, dėl ko jis turi veikti per banką tarpininką, esantį tos sistemos dalyviu ir kartu kito banko tarpininku, bei (ii) kai nėra vienas iš bankų (nei mokėtojo, nei gavėjo, nei bendras tarpininkas) nėra tos valiutos mokėjimo sistemos dalyvis, bet tiek mokėtojo, tiek gavėjo bankai banke tarpininke turi sąskaitas atitinkama užsienio valiuta. Abiem šiais atvejais bankas tarpininkas tiesiog atliks reikiamus įrašus mokėtojo ir gavėjo banko sąskaitose savo banke;
- 3) pasitelkiant banką tarpininką – atitinkamos valiutos mokėjimų sistemos dalyvį. Tokiu atveju mokantis bankas veiks per atitinkamos valiutos mokėjimų sistemos dalyvį, kuris, naudodamasis tos valiutos mokėjimų sistema, perduos mokėjimo nurodymą gavėjo bankui, taip pat esančiam tos sistemos dalyviu. Jei gavėjo bankas nėra mokėjimo sistemos dalyvis ir jo bankas tarpininkas yra kitas, nei mokėtojo banko (t.y. negalima pasinaudoti 2 galimybe), tuomet mokėjimo nurodymas bus perduodamas mokėjimų sistemoje tarp mokėtojo ir gavėjo bankų tarpininkų, esančių sistemos dalyviais.¹⁶⁵

Susipažinus su mokėjimo nurodymų vykdymo mechanizmu, galima pereiti prie bendrųjų piniginių prievolių vykdymo principų ir išsiaiškinti, kaip jie pasikeičia piniginę prievolę vykdant per mokėjimų sistemas.

---

¹⁶² *Cit. op.* 56, p. 521.

¹⁶³ 2002 m. kovo 7 d. Europos Centrinio Banko gairės, keičiančios gaires ECB/2000/7 dėl Eurosistemos pinigų politikos priemonių ir procedūrų, OL, 2002 L 185, p. 61.

¹⁶⁴ *Cit. op.* 56, p. 522.

¹⁶⁵ *Ibid.*, p. 521-522.

4.4. Bendrieji piniginių prievolių vykdymo principai mokėjimų ir atsiskaitymų sistemose

Pagrindiniai piniginių prievolių vykdymo principai, kurie, vykdant pinigines prievoles per mokėjimų ir atsiskaitymų sistemas, turi savo specifiką, yra piniginės prievolės įvykdymo laikas, įvykdymo vieta bei įvykdymo valiuta.

4.4.1. Piniginės prievolės įvykdymo laikas

Nuo piniginės prievolės įvykdymo mokėjimų sistemoje laiko priklauso¹⁶⁶:

- 1) ar prievolė bus laikoma įvykdyta laiku;
- 2) ar mokėtojas dar gali atšaukti mokėjimo nurodymą;
- 3) kam tenka rizika vieno iš grandinę sudarančių bankų nemokumo atveju ir kt.

Momentas, nuo kurio piniginė prievolė bus laikoma tinkamai įvykdyta, priklauso nuo teisės, taikytinos pagrindiniam teisiniam santykiui, siejančiam lėšų mokėtoją ir lėšų gavėją, t.y. santykiui, iš kurio kilo piniginė prievolė. Tačiau ne visose valstybėse šis momentas yra aiškiai reglamentuotas. Taip pat ne visiškai aiškus santykis tarp mokėjimo nurodymo įvykdymo ir piniginės prievolės įvykdymo.

Anglijos teismų praktikoje galima rasti išskirtus net šešis momentus, nuo kurių mokėjimo nurodymas jau laikomas įvykdytu: (i) kai mokėtojo bankas perduoda mokėtojo mokėjimo nurodymą kitam bankui ar sistemai; (ii) kai mokėjimo nurodymas pasiekia gavėjo banką ar jo tarpininką; (iii) kai gavėjo bankas imasi veiksmų gavėjo sąskaitai kredituoti; (iv) kai kredituojama gavėjo sąskaita; (v) kai gavėjas informuojamas apie lėšų gavimą; (vi) kai gavėjas aiškiai ar numanomai sutinka priimti pinigus. Šios šešios pozicijos susiformavo bylose, kurias galima skirti į du tipus: (i) bylos dėl mokėjimo nurodymo atšaukimo (vyraujanti pozicija – mokėjimo nurodymo nebegalima atšaukti nuo tada, kai lėšos pasiekia gavėjo banką ir šis sutinka jas priimti gavėjo vardu) ir (ii) bylos, kylančios iš šalių ginčo dėl to, ar piniginė prievolė buvo įvykdyta laiku (vyraujanti pozicija - piniginė prievolė laikoma įvykdyta tada, kada ji būtų laikoma įvykdyta, jei būtų vykdoma grynaisiais pinigais, t.y. tada, kai gavėjas realiai gauna pinigus ir nedelsdamas gali juos išsigryninti ir jais disponuoti).¹⁶⁷

Philip R. Wood išskiria mokėjimo nurodymo vykdymą tame pačiame banke ir skirtinguose bankuose. Jei mokėjimo nurodymas vykdomas tame pačiame banke, jis

---

¹⁶⁶ *Cit. op.* 10, p. 290-291.

¹⁶⁷ *Cit. op.* 56, p. 565, 577.

laikomas įvykdytu, kai priimamas sprendimas debetuoti vieną sąskaitą ir kredituoti kitą sąskaitą, nepaisant to, kada toks sprendimas bus įgyvendintas. Kai mokėjimo nurodymas vykdomas tarpbankinėje sistemoje ar skirtinguose bankuose, pagal Anglijos teisę jis laikomas įvykdytu, kai gavėjo bankas gauna mokėjimo nurodymą iš mokėtojo banko ar jo tarpininko, priima šį nurodymą ir priima sprendimą kredituoti gavėjo sąskaitą. Jungtinėse Amerikos Valstijose mokėjimo nurodymas laikomas įvykdytu dar anksčiau – kai gavėjo bankas priima mokėjimo nurodymą iš mokėtojo banko ar jo tarpininko.¹⁶⁸

Mokėjimo nurodymo įvykdymo momentas Jungtinių Amerikos Valstijų teisėje sutampa su piniginės prievolės įvykdymo momentu – laikoma, kad mokėtojas įvykdė prievolę gavėjui, kai gavėjo bankas priima gavėjui adresuotą mokėjimo nurodymą arba praneša apie tai gavėjui, priklausomai nuo to, kas įvyksta anksčiau. Nebūtina, kad gavėjo sąskaita jau būtų kredituota.¹⁶⁹ Tuo tarpu Anglijos teisėje, kaip jau minėta, laikoma, kad piniginės prievolės negalima laikyti įvykdyta, kol gavėjas negali realiai naudotis lėšomis. Taigi galima daryti išvadą, kad Anglijos teisėje momentas, kada mokėjimo nurodymas laikomas įvykdytu, ir momentas, kada piniginė prievolė laikoma įvykdyta tinkamai ir laiku, nesutampa.

Lietuvos teisės aktai aiškiai nurodo, kada piniginė prievolė laikoma įvykdyta (Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymo 9 str.¹⁷⁰): piniginės prievolės įvykdymo momentas sutampa su mokėjimo nurodymo įvykdymo momentu. Tai analogiška Jungtinių Amerikos Valstijų teisiniam reguliavimui, bet skiriasi nuo Anglijos teisės, kur mokėjimo nurodymo įvykdymas reiškia tik tai, kad mokėjimo nurodymo nebegalima atšaukti, o ne tai, kad piniginė prievolė yra tinkamai įvykdyta. Lietuvoje mokėjimo nurodymas (t.y. kartu ir piniginė prievolė) laikomas įvykdytu, kai kredito įstaiga įrašo lėšas į gavėjo sąskaitą (kai mokėtojo ir gavėjo kredito įstaiga yra ta pati) arba kai gavėjo kredito įstaiga pagal mokėjimo nurodymą gauna lėšas iš mokėtojo kredito įstaigos (kai mokėtojo ir gavėjo kredito įstaigos yra skirtingos).

Taigi galima daryti išvadą, kad Anglijos teisėje reguliavimas ir precedentai yra palankesni kreditoriui, kadangi laikoma, jog piniginė prievolė yra įvykdyta tik tada, kai jis realiai gal naudotis gautomis lėšomis, tuo tarpu Lietuvoje piniginė prievolė laikoma įvykdyta tada, kai gavėjo bankas gauna lėšas iš mokėtojo banko – nebūtina, kad būtų kredituota gavėjo sąskaita. Tačiau Lietuvos teisėje kreditorius nepaliekamas be apsaugos – Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas¹⁷¹ įpareigoja gavėjo banką, gavusį lėšas

---

¹⁶⁸ *Cit. op.* 10, p. 293-294.

¹⁶⁹ *Ibid.*, p. 296-297.

¹⁷⁰ *Cit. op.* 16.

¹⁷¹ *Ibid.*, 10 str. 3 d.

pagal mokėjimo nurodymą iš mokėtojo banko, tą pačią banko darbo dieną įskaityti jas į gavėjo sąskaitą. Paprastai gavėjo sąskaita kredituojama iš karto po to, kai gavėjo bankas gauna gavėjui skirtas lėšas.

Problemų gali kilti tada, kai gavėjo bankas, gavęs lėšas iš mokėtojo banko, tampa nemokus - jam iškeliami bankroto byla arba sustabdomos jo operacijos. Pagal Lietuvos teisę, piniginei prievolė jau laikoma įvykdyta, ir kreditorius (lėšų gavėjas) nebegalėtų reikšti jokių pretenzijų mokėtojui. Jis turėtų tik reikalavimo teisę į savo banką, kuris nekreditavo gavėjo sąskaitos iš mokėtojo gautomis lėšomis. Taigi tuo atveju, jei kreditorius sutinka priimti piniginės prievolės įvykdymą į banko sąskaitą, jis prisiima savo banko nemokumo riziką.¹⁷² Nepaisant aukščiau nurodytos Anglijos teisėje vyraujančios pozicijos dėl piniginės prievolės įvykdymo momento, tokią nuomonę palaiko ir Philip R. Wood.¹⁷³

Visgi verslo subjektų sutartyse, galbūt pasiremiant Anglijos teise, gana dažnai galima sutikti nuostatą, kad piniginei prievolė laikoma tinkama įvykdyta tada, kai lėšos įskaitomos į lėšų gavėjo sąskaitą. Mūsų nuomone, tokia sutarties nuostata gali būti reikšminga reikalaujant iš lėšų mokėtojo netesybų ar palūkanų už pavėluotą prievolės įvykdymą, tačiau ji negalėtų lemti lėšų mokėtojo atsakomybės už piniginės prievolės neįvykdymą, jei būtų įrodyta, kad lėšos pasiekė lėšų gavėjo banką, kas pagal Lietuvos teisinį reguliavimą jau laikoma piniginės prievolės įvykdymu.

Pagal Lietuvos teisę, priešingai nei pagal Anglijos teisę, momentas, nuo kurio nebegalima atšaukti mokėjimo nurodymo, yra visiškai nesusijęs su mokėjimo nurodymo (piniginės prievolės) įvykdymo momentu. Apie mokėjimo nurodymų atšaukimą jau buvo kalbėta anksčiau (4.2. skyriuje), tačiau buvo analizuotas tik mokėjimo nurodymo atšaukimas iš mokėtojo pusės. Kitas ne mažiau svarbus klausimas - ar mokėjimo nurodymą gali atšaukti lėšų gavėjas. Jei prievolės įvykdymas laiku kreditoriui turi esminės reikšmės, kreditorius gali būti nesuinteresuotas priimti pavėluotą mokėjimą. Kaip tokiu atveju turėtų elgtis lėšų gavėjo bankas, gavęs lėšų mokėtojo banko perduotą mokėjimo nurodymą?

Jei laikysime, kad gavėjo bankas veikia kaip gavėjo atstovas, turintis teisę priimti lėšas atstovaujamojo vardu, tuomet banko priimtas pavėluotas mokėjimas bus laikomas tinkamu prievolės įvykdymu (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.44 str. ir 6.123 str.¹⁷⁴). Tačiau pvz. Anglijos teismų praktikoje galima rasti sprendimų, kur buvo laikoma, kad gavėjo bankas veikia kaip atstovas, turintis teisę vykdyti tik gavėjo nurodymus, ir

---

¹⁷² *Cit. op.* 10, p. 267.

¹⁷³ *Ibid.*, p. 290-291.

¹⁷⁴ *Cit. op.* 1.

neturintis teisės priimti lėšų atstovaujamojo vardu. Tokiu atveju gavėjas gali atsisakyti priimti lėšas ir po to, kai jos įskaitomos į jo sąskaitą.¹⁷⁵

Užsienio literatūroje viena iš nuomonių yra ta, kad kol gavėjo sąskaita nėra kredituojama, gavėjo bankas veikia ne kaip gavėjo, o kaip mokėtojo banko atstovas, nes vykdo pastarojo pateiktą mokėjimo nurodymą. Gavėjo atstovu jis tampa tik tada, kai priima gavėjui skirtas lėšas ir kredituoja gavėjo sąskaitą.¹⁷⁶ Remiantis tokiu aiškinimu, gavėjo banko priimtas ir įvykdytas mokėjimo nurodymas nereiškia tinkamo prievolės įvykdymo, nes gavėjas gali atsisakyti priimti lėšas. Tokia nuomone būtų galima vadovautis kalbant apie kredito pervedimus (tiesioginio debeto atveju gavėjo bankas neabejotinai veikia kaip gavėjo atstovas nuo pat pradžių), ypač tais atvejais, kai nėra aiškaus kreditoriaus sutikimo gauti pavėluotą pinigines prievolės įvykdymą ar pinigines prievolės įvykdymą negrynaisiais pinigais apskritai.¹⁷⁷ Tokiais atvejais pinigine prievole, matyt, turėtų būti laikoma įvykdyta nuo to momento, kai gavėjas savo veiksmais išreiškia sutikimą gauti lėšas, pvz. išsigrynina į sąskaitą įplaukusias lėšas (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.44 str. 2 dalis¹⁷⁸ – prievolės įvykdymas asmeniui, neturinčiam teisės priimti jos įvykdymą, laikomas tinkamu prievolės įvykdymu, jeigu kreditorius patvirtina tokį įvykdymą). Tačiau literatūroje galima sutikti ir priešingų nuomonių – Philip R. Wood teigimu, pagal Anglijos teisę, lėšų gavėjo bankas yra tik gavėjo atstovas, todėl pinigines prievolės įvykdymą lėšų gavėjo bankui ar jo tarpininkui galima laikyti prievolės įvykdymu pačiam gavėjui.¹⁷⁹ Tokiu atveju, jei lėšų gavėjo bankas ar jo tarpininkas priima lėšas pagal mokėtojo mokėjimo nurodymą, būtų laikoma, kad pinigine prievole įvykdyta tinkamai, nes kreditorius priėmė tokį prievolės įvykdymą.

Išanalizavus Lietuvos teisės normas, kur pinigines prievolės įvykdymo momentas yra aiškiai reglamentuotas ir pinigine prievole laikoma įvykdyta nuo to momento, kai lėšas gauna gavėjo bankas (ne pats gavėjas)¹⁸⁰, galima daryti išvadą, kad bankas veikia kaip gavėjo atstovas, ir jei jis priima lėšas ir kredituoja gavėjo sąskaitą, reikėtų laikyti, kad lėšas priėmė pats gavėjas ir, pavėluoto prievolės įvykdymo atveju, sutiko su tokiu prievolės įvykdymu. Kitoks aiškinimas būtų sunkiai įmanomas, ypač tais atvejais, kai kreditorius sutinka su pinigines prievolės įvykdymu negrynaisiais pinigais. Tokiais atvejais bankas nurodomas kaip asmuo, turintis teisę priimti prievolės įvykdymą, ir prievolės įvykdymas šiam asmeniui, jei šis įvykdymą priima, yra laikomas tinkamu.

---

¹⁷⁵ *Cit. op.* 10, p. 297.

¹⁷⁶ *Cit. op.* 56, p. 559-560.

¹⁷⁷ *Ibid.*, p. 559.

¹⁷⁸ *Cit. op.* 1.

¹⁷⁹ *Cit. op.* 10, p. 298.

¹⁸⁰ *Cit. op.* 16, 10 str. 1-2 d.

Išimtis, matyt, galėtų būti taikoma nebent tais atvejais, jei lėšų gavėjas aiškiai įpareigotų savo banką nepriimti lėšų iš tam tikro mokėtojo po tam tikros datos. Tačiau kai mokėjimo nurodymai vykdomi per mokėjimų sistemas, mokėjimo nurodymai tarp bankų persiunčiami ir įvykdomi automatiškai, ir bankui atsisakyti priimti tam tikro mokėtojo lėšas, matyt, būtų praktiškai neįmanoma.

4.4.2. Piniginės prievolės įvykdymo vieta

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.52 str.¹⁸¹ numato, kad prievolė turi būti įvykdyta toje vietoje, kuri nurodyta sutartyje ar įstatymuose, arba kurią nulemia prievolės esmė, o jei prievolės įvykdymo vieta nenurodyta, piniginė prievolė turi būti įvykdyta kreditoriaus gyvenamojoje ar verslo vietoje prievolės įvykdymo termino suėjimo momentu.

Paprastai piniginės prievolės yra vykdomos negrynaisiais pinigais tada, kai taip susitaria šalys, nes kitu atveju skolininkas, matyt, nežinotų kreditoriaus banko ir jo banko sąskaitos rekvizitų, ir piniginę prievolę vykdytų grynaisiais pinigais. Kai dėl piniginės prievolės vykdymo negrynaisiais pinigais yra susitariama sutartyje, yra nurodoma ir kreditoriaus sąskaita, į kurią turi būti pervedamos lėšos. Ar galima banko sąskaitą laikyti piniginės prievolės įvykdymo vieta? Atsakymas tikriausiai turėtų būti teigiamas. Štai, pavyzdžiui, išrašant vekselius, kurie turi būti apmokėti pervedant pinigus į banko sąskaitą, kaip vekselio apmokėjimo vieta nurodoma būtent banko sąskaita.

Visgi, kadangi kreditoriaus banko sąskaita bet kuriuo atveju yra laikoma viename ar kitame banke (ar jo filiale), piniginės prievolės įvykdymo vieta geriau laikyti banką (ar banko filialą), kuriame yra kreditoriaus banko sąskaita. Toks piniginės prievolės įvykdymo vietos traktavimas gali būti naudingesnis tais atvejais, kai reikia nustatyti, kur yra lėšos, kokia teisė turėtų būti taikoma norint jas areštuoti ir pan.¹⁸²

4.4.3. Piniginės prievolės įvykdymo valiuta

Pagal bendrą principą, piniginė prievolė turi būti vykdoma ta valiuta, kuri yra teisėta mokėjimo priemonė lėšų gavėjo valstybėje, arba šalių sutarta kita valiuta (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.36 str. 1 ir 3 d.¹⁸³). Lietuvos Respublikos užsienio

---

¹⁸¹ *Cit. op.* 1.

¹⁸² *Cit. op.* 10, p. 268.

¹⁸³ *Cit. op.* 1.

valiutos Lietuvos Respublikoje įstatymas¹⁸⁴ numato, kad mokėjimams ir atsiskaitymams negrynaisiais pinigais šalių susitarimu gali būti naudojama ir užsienio valiuta, bet tik jei prievolė turi tarptautinį elementą.¹⁸⁵

Jei mokėtojas nori pateikti mokėjimo nurodymą užsienio valiuta, pvz. JAV doleriais, tačiau turi sąskaitą tik litais, jis pirmiausia turi įsigyti tos užsienio valiutos. Tai už jį padaro jo bankas, užsienio valiutos įsigijimo kaštus nuskaitydamas nuo mokėtojo sąskaitos. Pvz. Lietuvos mokėtojo bankas, norėdamas įvykdyti mokėjimo nurodymą JAV doleriais, turi arba įsigyti reikiamą sumą JAV dolerių tarpbankinėje rinkoje, arba turėti JAV dolerių sąskaitą Jungtinių Amerikos Valstijų banke (t.y. turėti banką tarpininką, dalyvaujantį JAV dolerių mokėjimo sistemoje), arba turėti JAV dolerių sąskaitą banke korespondente.¹⁸⁶

Nepaisant to, kad mokėtojas inicijuoja mokėjimo nurodymą net neturėdamas jo įvykdymui reikalingos valiutos, piniginė prievolė laikoma įvykdyta ta valiuta, kuria lėšas gauna gavėjas.

4.5. Banko atsakomybė vykdant mokėjimo nurodymus

Banko atsakomybė vykdant mokėjimo nurodymus gali kilti šiais atvejais:

- 1) kai mokėjimo nurodymas įvykdomas netinkamai dėl klaidų rekvizituose;
- 2) kai įvykdomas nesankcionuotas mokėjimo nurodymas;
- 3) kai mokėjimo nurodymas neįvykdomas ar įvykdomas netinkamai;
- 4) kai mokėtojas, mokėtojo bankas, gavėjo bankas ar jų tarpininkai tampa nemokūs.¹⁸⁷

Kiekvieną iš šių atvejų tikslinga aptarti atskirai. Tačiau, prieš pereinant prie banko atsakomybės kiekvienu konkrečiu atveju, svarbu yra pažymėti, kad Lietuvoje banko atsakomybės ribos yra labai griežtos, netgi galima daryti išvadą, kad bankui taikoma griežtoji atsakomybė – t.y. atsakomybė be kaltės. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.934 str. 1 d.¹⁸⁸ numato, kad bankas atsako pagal bendrąsias sutartinės civilinės atsakomybės taisykles, o šios (6.256 str. 4 dalis) numato verslininko atsakomybę be kaltės bei galimybę išvengti civilinės atsakomybės tik esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms, nebent įstatymai ar sutartis numato ką kita. Lietuvos Respublikos mokėjimų

---

¹⁸⁴ *Cit. op.* 29, 3 str. 3 d.

¹⁸⁵ BAKANAS, A., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras: Šeštoji knyga. Prievolių teisė.* Vilnius: Justitia, 2003, I tom., p. 64.

¹⁸⁶ *Cit. op.* 10, p. 276-277.

¹⁸⁷ *Ibid.*, p. 299-301.

¹⁸⁸ *Cit. op.* 1.

įstatymas¹⁸⁹ kaip tik ir numato kitus atvejus, kada bankas gali išvengti atsakomybės - bankas neatsako už mokėtojų ir gavėjų tarpusavio pretenzijas dėl atsiskaitymo prievolių, kai nėra banko kaltės, be to, tarptautinių kredito pervedimų atveju bankas neatsako už pavėluotą mokėjimo nurodymų įvykdymą, jei įrodo, kad dėl termino nesilaikymo kaltas pats mokėtojas arba gavėjas.

Lietuvos teismų praktikoje išskiriami trys pagrindai, leidžiantys bankui išvengti atsakomybės - bankas neatsako tik tada, jei įrodo, kad: (i) tinkamai vykdė savo pareigas pagal įstatymą, banko statutą ar sutartį, (ii) nuostoliai klientui atsirado dėl jo paties kaltės, (iii) nuostoliai klientui atsirado dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybių.¹⁹⁰ Teismų praktikoje vienareikšmiškai pripažįstama, kad bankas yra specializuota kredito įstaiga ir privalo laikytis kredito įstaigos profesinės veiklos standartų, o tai įpareigoja banką būti budriu, atidžiu. Bankui taikomi didesni rūpestingumo ir atidumo standartai, jis turi didesnę atsakomybės rizikos laipsnį savo klientui, o tai reiškia, kad banko civilinę atsakomybę gali lemti net ir nepakankamas banko atidumas ar klaida.¹⁹¹

Jei dėl Lietuvos teisinio reguliavimo dar gali kilti abejonių, tai naujojoje Mokėjimo paslaugų direktyvoje¹⁹² visiškai aiškiai yra numatyta griežtoji banko atsakomybė - direktyvos 78 str. numato, kad atsakomybė už netinkamą mokėjimo nurodymų įvykdymą arba jų neįvykdymą bankui netaikoma tik esant *force majeure* aplinkybėms, išskyrus atskiras direktyvos nuostatas, nustatančias kitokias taisykles. Kadangi Mokėjimo paslaugų direktyva naikina ankstesnę direktyvą, iš kurios ir buvo perimtos nuostatos dėl banko kaltės¹⁹³, atitinkamai turės būti pakeistas (patikslintas) banko atsakomybės reguliavimas ir Lietuvos teisėje.

Susipažinus su bendromis banko civilinę atsakomybę reglamentuojančiomis nuostatomis, galima pradėti analizuoti atskirus atvejus, kada ši atsakomybė gali kilti, ir kokios atsakomybės formos yra taikomos.

---

¹⁸⁹ *Cit. op.* 16, 9 str. 3 d., 14 str. 6 d.

¹⁹⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 5 d. nutartis c.b. A.D. v. AB „Hansabankas“, Nr. 3K-3-31/2007, kat. 121.21., 67.4.

¹⁹¹ *Cit. op.* 190; LApT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 5 d. nutartis c.b. BUAB „Elbiga“ v. AB „Vilniaus bankas“, UAB „Bankroto administravimo grupė“, Nr. 2A-238/2005, kat. 27.3.2.7., 126.3., 67.1., 44.5.2.17.

¹⁹² *Cit. op.* 39.

¹⁹³ *Cit. op.* 40.

4.5.1. Klaidos mokėjimo nurodymo rekvizituose

Jei mokėjimo nurodymas netinkamai įvykdomas dėl to, kad mokėjimo nurodymo rekvizituose buvo klaidų, bankas už tokį netinkamą mokėjimo nurodymo įvykdymą neatsako, nes už bankui pateikto mokėjimo nurodymo rekvizitų teisingumą atsako mokėjimo nurodymą pateikęs asmuo (Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymo 7 str. 5 dalis¹⁹⁴). Banko atsakomybė šiuo atveju neatsiranda. Visgi, net ir tuo atveju, kai rekvizitai mokėjimo nurodyme buvo neišsamūs ir dėl to mokėjimo nurodymas nebuvo tinkamai įvykdytas, mokėtojo bankas arba kita kredito įstaiga, dalyvavusi vykdant šį mokėjimo nurodymą, turi imtis protingų pastangų grąžinti mokėjimo nurodymo sumą (Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymo 16 str. 6 d.¹⁹⁵). Mokėjimo paslaugų direktyva¹⁹⁶ šių principų nekeičia.

Atsakomybė bankui gali būti taikoma tik tais atvejais, kai bankas ir klientas susitarė dėl klaidų mokėjimo nurodymo rekvizituose nustatymo procedūros, ir bankas pagal šią procedūrą privalėjo nustatyti klaidas mokėjimo nurodymo rekvizituose, tačiau to nepadarė.¹⁹⁷

4.5.2. Nesankcionuoto mokėjimo nurodymo įvykdymas

Kaip jau buvo nurodyta anksčiau (4.2. skyriuje), tiek bankas, tiek klientas privalo taikyti autentiškumo patvirtinimo procedūrą.¹⁹⁸ Tik bankui atlikus šią procedūrą ir įsitikinus, kad mokėjimo nurodymą pateikė klientas ar jo vardu veikiantis asmuo, mokėjimo nurodymas gali būti vykdomas. Tačiau net ir bankui atlikus autentiškumo patvirtinimo procedūrą, klientas gali ginčyti mokėjimo nurodymo pateikimą, jei įrodo, kad mokėjimo nurodymą pateikė tokios teisės neturintis asmuo. Iš kitos pusės, bankas gali įrodinėti, kad autentiškumo patvirtinimo procedūra kitas asmuo, neturintis tokios teisės, pasinaudojo dėl paties kliento kaltės, pvz. dėl to, kad klientas nerūpestingai ir neapdairiai elgėsi su savo mokėjimo kortele ir jos PIN kodu, jų nesaugojo. Teismai gali laikyti, kad dėl žalos atsiradimo buvo ir kliento kaltė, ir atitinkamai paskirstyti atsakomybę.¹⁹⁹

---

¹⁹⁴ *Cit. op.* 16.

¹⁹⁵ *Ibid.*

¹⁹⁶ *Cit. op.* 39.

¹⁹⁷ *Cit. op.* 16, 7 str. 5 d.

¹⁹⁸ *Ibid.*, 7 str. 1 d.

¹⁹⁹ *Cit. op.* 190.

Mokėjimo paslaugų direktyva²⁰⁰ paskirsto šalis pareigas, susijusias su mokėjimo priemonių naudojimu: (i) klientas turi naudoti mokėjimo priemones laikydamasis jų išdavimo ir naudojimo sąlygų bei nedelsiant pranešti apie mokėjimo priemonės praradimą, vagystę, neteisėtą įgijimą ar nesankcionuotą jos naudojimą; (ii) bankas privalo užtikrinti, kad personalizuotais mokėjimo priemonės saugumo požymiais negalėtų naudotis kiti asmenys, bei užkirsti kelią mokėjimo priemonės naudojimui, kai gaunamas kliento pranešimas apie mokėjimo priemonės praradimą ar jos nesankcionuotą naudojimą. Atitinkamai yra paskirstyta ir atsakomybė: pareiga įrodyti, kad mokėjimo operacija buvo sankcionuota ir įvykdyta tinkamai, tenka bankui, o jei bankas to neįrodo, jis privalo nedelsiant sugrąžinti mokėtojui nesankcionuotos mokėjimo operacijos sumą. Tiesa, numatyta, kad su nesankcionuotomis mokėjimo operacijomis susiję nuostoliai iki 150 eurų, patirti dėl prarastos ar pavogtos mokėjimo priemonės panaudojimo arba dėl neteisėto jos įgijimo, kai mokėtojas tinkamai neapsaugojo personalizuotų saugumo priemonių, tenka pačiam mokėtojui, tačiau tik jei šie nuostoliai atsirado iki jam pranešant apie mokėjimo priemonės praradimą. Po tokio pranešimo už visus nuostolius atsako bankas, nebent klientas yra nesąžiningas. Bankas taip pat atsako ir tuo atveju, jei nesudaro galimybių bet kuriuo metu pranešti apie prarastą mokėjimo priemonę. Taigi klientas prisiima atsakomybę tik jei jis veikia nesąžiningai arba jei dėl didelio neatsargumo ar tyčia neįvykdė jam nustatytų pareigų.

4.5.3. Mokėjimo nurodymo neįvykdymas ar netinkamas įvykdymas

Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas numato trijų formų banko atsakomybę už netinkamai įvykdytus ar neįvykdytus mokėjimo nurodymus:

- 1) mokėjimo nurodymo sumos grąžinimas mokėtojui arba įskaitymas gavėjui (tarptautinių kredito pervedimų atveju iki šiol toks grąžinimas buvo ribojamas 12,5 tūkst. eurų suma²⁰¹, tačiau naujoji Mokėjimo paslaugų direktyva²⁰² šiuos apribojimus panaikina);
- 2) palūkanų mokėjimas už pavėluotai įvykdytus mokėjimo nurodymus;
- 3) komisinio atlyginimo sugrąžinimas.²⁰³

Be to, vadovaujantis bendrosiomis sutartinės civilinės atsakomybės normomis, kurios, kaip jau minėta, taikomos ir bankams, nukentėjusioji šalis gali reikalauti atlyginti

---

²⁰⁰ *Cit. op.* 39, 56-61 str.

²⁰¹ *Cit. op.* 40, 8 str.

²⁰² *Cit. op.* 39.

²⁰³ *Cit. op.* 16, 16 str.

ir kitus patirtus nuostolius, bet tik tuos, kuriuos bankas numatė ar galėjo protingai numatyti kaip tikėtiną prievolės neįvykdymo pasekmę (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.258 str. 4 d.²⁰⁴). Toks pats principas galioja ir Anglijos teisėje, pagal kurią bankas atsakytų už su netinkamu mokėjimo nurodymo įvykdymu susijusius nuostolius tik jei jis iš anksto buvo informuotas apie mokėjimo paskirtį ir galimas pavėluoto mokėjimo pasekmes.²⁰⁵ Tuo tarpu Jungtinėse Amerikos Valstijose laikoma, kad bankas neatsako už jokių papildomus nuostolius, mokėtojo patirtus dėl pavėluoto mokėjimo nurodymo įvykdymo ar neįvykdymo, nebent bankas su klientu susitaria kitaip arba jei bankas veikia taip, kad nuostoliai bus neišvengiami, ir to siekia, arba jei bankas elgiasi nerūpestingai, nors žino, kad dėl to klientas gali patirti nuostolių.²⁰⁶

Už neįvykdytus ar netinkamai įvykdytus mokėjimo nurodymus gali būti atsakingas tiek mokėtojo bankas, tiek gavėjo bankas, tiek bet kuris bankas tarpininkas, dalyvaujantis vykdant mokėjimo nurodymą. Už netinkamus tarpininkų veiksmus atsako atitinkamai mokėtojo arba gavėjo bankai – šis principas yra įgyvendintas tiek Lietuvos teisėje (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.934 str. 2 d.²⁰⁷), tiek Europos Sąjungos teisėje (Mokėjimo paslaugų direktyva numato banko, atlyginusio klientui nuostolius, atgręžtinio reikalavimo teisę į tarpininką²⁰⁸), tiek Anglijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų teisėje²⁰⁹. Išimtis gali būti taikoma tais atvejais, kai tarpininką pasirenka pats mokėtojas, o ne jo bankas – tai numatyta tiek Jungtinių Amerikos Valstijų teisėje²¹⁰, tiek Europos Sąjungos ir Lietuvos teisėje (Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymo 16 str. 6 d.²¹¹). Literatūroje banko atsakomybė už tarpininko veiksmus grindžiama tuo, jog viena iš banko pareigų kliento atžvilgiu yra rūpestingumo pareiga pasirenkant tinkamą tarpininką.²¹² Kadangi bankai tarpininkai veikia kaip mokėtojo arba gavėjo bankų atstovai ir su mokėtoju ar gavėju jų nesieja jokie teisiniai santykiai, bankai tarpininkai neatsako tiesiogiai mokėtojui ar gavėjui, o atsako tik savo atstovaujamiems bankams (nors tiek Anglijos, tiek Jungtinių Amerikos Valstijų teisėje galimos įvairios išimtys²¹³). Taigi lėšos negali būti susigrąžinamos „peršokant“ vieną ar kitą banką ar tarpininką, o turi būti grąžinamos visa bankų grandine, kuria ir buvo perduotos.²¹⁴

---

²⁰⁴ *Cit. op.* 1.

²⁰⁵ *Cit. op.* 10, p. 302.

²⁰⁶ *Ibid.*, p. 304.

²⁰⁷ *Cit. op.* 1.

²⁰⁸ *Cit. op.* 39, 77 str.

²⁰⁹ *Cit. op.* 10, p. 304, 307.

²¹⁰ *Ibid.*, p. 304.

²¹¹ *Cit. op.* 16.

²¹² *Cit. op.* 56, p. 551.

²¹³ *Cit. op.* 10, p. 305-306; *Cit. op.* 55, p. 557.

²¹⁴ *Cit. op.* 56, p. 555.

Pagal Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymą, mokėtojo bankas atsako mokėtoju už savo ar savo tarpininko veiksmus šiais atvejais²¹⁵:

- 1) jeigu mokėjimo nurodymo atšaukimas buvo gautas laiku, o bankas vis tiek įvykdė mokėjimo nurodymą, jis privalo grąžinti mokėtoju finansinį padengimą, panaudotą mokėjimo nurodymui įvykdyti. Tokiu atveju mokėtojo bankas gali reikalauti, kad gavėjas grąžintų įvykdyto mokėjimo nurodymo sumą, tačiau prisiima riziką tuo atveju, jei gavėjas jau būtų panaudojęs lėšas;²¹⁶
- 2) jei neįvykdo mokėjimo nurodymo dėl savo nemokumo ar kitų priežasčių, jis privalo grąžinti mokėtoju jo pateiktą finansinį padengimą, sumokėti palūkanas už laiką nuo finansinio padengimo pateikimo jam dienos iki jo grąžinimo mokėtoju, bei grąžinti sumokėtus komisinius mokesčius. Ši nuostata galioja tik iki to momento, kai bankui yra iškeliamas bankroto byla, nes nuo bankroto bylos iškėlimo momento bankui draudžiama vykdyti visas finansines prievoles, neįvykdytas iki bankroto bylos iškėlimo (Lietuvos Respublikos bankų įstatymo 85 str. 3 d. 2 p.²¹⁷);
- 3) jei mokėjimo nurodymas įvykdomas nesilaikant teisės aktuose nustatytų terminų, už pradelstą terminą mokamos palūkanos;
- 4) jei mokėjimo nurodymas neįvykdomas dėl mokėtojo banko ar jo tarpininko (ar dar tolimesnio tarpininko, išskyrus gavėjo banko tarpininką) kaltės, mokėtoju turi būti grąžinamas finansinis padengimas, mokamos palūkanos bei grąžinami sumokėti komisiniai mokesčiai.

Įdomu yra tai, kad Lietuvos teisės aktai numato, jog mokėtojo bankas vienu atveju atsako ir lėšų gavėjui – kai dėl banko klaidos buvo pervesta mažesnė suma, nei buvo nurodyta mokėtojo mokėjimo nurodyme, lėšų gavėjui turi būti sumokamas susidaręs skirtumas (Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymo 12 str. 2 d.²¹⁸). Pvz. Anglijos teisėje laikomasi nuomonės, kad mokėtojo banko ir gavėjo nesieja jokie tarpusavio santykiai, iš kurių galėtų kilti sutartinė atsakomybė, bei mokėtojo bankas neturi jokių pareigų gavėjui, dėl ko galėtų kilti deliktinė atsakomybė.²¹⁹ Kitaip sakant, žvelgiant į 2 – ą paveikslėlį (38 psl.), vienoje schemos pusėje esantis subjektas (mokėtojas ar gavėjas) negali reikšti jokių

---

²¹⁵ *Cit. op.* 16, 11 str. 4 d., 12 str., 16 str.

²¹⁶ *Cit. op.* 10, p. 300.

²¹⁷ *Cit. op.* 32.

²¹⁸ *Cit. op.* 16.

²¹⁹ *Cit. op.* 56, p. 553.

pretenzijų ir reikalavimų kitoje schemos pusėje esantiems bankams.²²⁰ Mokėjimo paslaugų direktyva²²¹ taip pat nenumato mokėtojo banko atsakomybės gavėjui.

Gavėjo bankas ar jo tarpininkas atsako gavėjui šiais atvejais²²²:

- 1) jei teisės aktuose nustatytu laiku nekredituoja gavėjo sąskaitos iš mokėtojo gautomis lėšomis. Tokiu atveju gavėjo bankas privalo gavėjui mokėti palūkanas už pavėluotą savo įsipareigojimų įvykdymą;
- 2) jei dėl savo ar savo tarpininko kaltės neįvykdo mokėjimo nurodymo. Tokiu atveju gavėjui sumokama mokėjimo nurodymo suma.

Literatūroje yra keliamas klausimas, ar galimi atvejai, kai gavėjo bankas yra atsakingas ne gavėjui, o mokėtojui. Nors pripažįstama, kad mokėtojo ir gavėjo banko nesieja jokie sutartiniai teisiniai santykiai, Jungtinių Amerikos Valstijų teismų praktika laiko, kad gavėjo bankas yra atsakingas mokėtojui tais atvejais, kai netinkamai įvykdo mokėjimo nurodymą, pvz. lėšas perveda ne tam gavėjui. Anglijos teismuose aiški pozicija šiuo klausimu nėra susiformavusi.²²³ Tuo tarpu Lietuvoje gavėjo bankas būtų atsakingas gavėjui, o ne mokėtojui, nes, pagal Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymą²²⁴, nuo tada, kai gavėjo bankas gauna lėšas, mokėtojas laikomas įvykdžiusiu piniginę prievolę, ir gavėjo bankas už tolimesnius veiksmus, t.y. už lėšų įskaitymą į gavėjo sąskaitą, atsako gavėjui. Mokėjimo paslaugų direktyva²²⁵ gavėjo banko atsakomybės mokėtojui taip pat nenumato.

Taigi Mokėjimo paslaugų direktyva numato iš esmės tokius pačius banko atsakomybės principus, išskyrus tai, kad, kaip jau minėta, įtvirtinama banko atsakomybė be kaltės, bei tai, kad, nepriklausomai nuo atsakomybės, tiek mokėtojo, tiek gavėjo bankai yra įpareigoti imtis priemonių mokėjimo operacijai atsekti ir pranešti paieškos rezultatus savo atstovaujajam – mokėtojui arba gavėjui.²²⁶

4.5.4. Atsakomybės pasiskirstymas nemokumo atveju

Rizikos pasiskirstymo nemokumo atveju problema yra ypatingai aktuali esant dabartinei ekonominei situacijai, kai bankai nuolat susiduria su nemokumo rizika. Tai, kam tenka rizika ir atsakomybė už netinkamai įvykdytą ar neįvykdytą mokėjimo nurodymą,

---

²²⁰ *Cit. op.* 10, p. 306.

²²¹ *Cit. op.* 39.

²²² *Cit. op.* 16, 12 ir 16 str.

²²³ *Cit. op.* 56, p. 561-564.

²²⁴ *Cit. op.* 16, 9 str.

²²⁵ *Cit. op.* 39.

²²⁶ *Ibid.*, 75 str., 78 str.

priklauso nuo to, kuris iš mokėjimo nurodymo vykdyme dalyvaujančių subjektų tapo nemokus:

- 1) jei mokėtojas (juridinis asmuo) tampa nemokus – pagal Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo²²⁷ 10 str. 7 d. 3 p., įsiteisėjus teismo nutarčiai išskelti bankroto bylą, draudžiama vykdyti visas finansines prievoles, neįvykdytas iki bankroto bylos iškėlimo. Iš to galima daryti išvadą, kad, įsiteisėjus nutarčiai dėl bankroto bylos iškėlimo klientui, bankas nebeturi teisės vykdyti kliento mokėjimo nurodymų, net jei jie buvo pateikti dar iki bankroto procedūrų pradžios. Teismų praktikoje taip pat pabrėžiama, kad minėtas draudimas vykdyti finansines prievoles taikomas ir tiems kreditorių reikalavimams, kurie turi būti įvykdyti jau po bankroto bylos iškėlimo²²⁸, o tai reiškia, kad po to, kai įsiteisėja teismo nutartis dėl bankroto bylos iškėlimo mokėtojui, bankas nebeturi teisės vykdyti jokių mokėjimo nurodymų, įskaitant periodinius tiesioginio debeto mokėjimo nurodymus ar tuos mokėjimo nurodymus, kurie buvo pateikti anksčiau, nurodant vėlesnę jų įvykdymo datą. Jei toks mokėjimo nurodymas būtų įvykdytas, būtų pažeidžiami bankrutuojančios įmonės kreditorių interesai, nes su vienu ar keliais kreditoriais būtų atsiskaitoma netesėtai, pažeidžiant kreditorių reikalavimų tenkinimo eilę.²²⁹ Atsižvelgiant į tai, kad, kaip jau minėta anksčiau, bankui taikomi didesni atidumo ir rūpestingumo standartai, bankas negalėtų pasiteisinti tuo, kad apie bankroto bylos iškėlimą nežinojo ar nebuvo tinkamai informuotas (pvz. Lietuvos Apeliacinis Teismas nagrinėjo bylą, kur bankas priėmė ir vykdė mokėjimo nurodymus, pateiktus bankroto administratoriaus, iš kurio buvo atimta teisė teikti bankroto administratoriaus paslaugas, apie tai paskelbiant „Valstybės žinių“ informaciniuose pranešimuose. Banko argumentai, kad jis nebuvo informuotas apie bankroto administratoriaus įgaliojimų panaikinimą, o teisės aktai jam nenumato pareigos tikrinti tokių įgaliojimų buvimą, buvo atmesti kaip nepagrįsti ir bankui pritaikyta atsakomybė už padarytą žalą²³⁰). Anglijoje galioja panaši taisyklė – bet koks disponavimas nemokios įmonės turtu yra draudžiamas nuo likvidavimo procedūrų pradžios (procedūrų pradžia paprastai laikoma pareiškimo įteikimo momentas)²³¹;

²²⁷ Nr. IX-216 (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2001 04 11, Nr. 31-1010.

²²⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 8 d. nutartis c.b. BUAB „Labomeda“ v. J.G., Nr. 3K-3-230/2008, kat. 27.7., 126.8., 116.4., 112, 44.5.2.17.

²²⁹ LApT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 9 d. nutartis c.b. S.J. individuali įmonė v. BUAB „Visagino lėtpjūvė“, Nr. 2-725/2008, kat. 110.1.

²³⁰ LApT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 5 d. nutartis c.b. BUAB „Elbiga“ v. AB „Vilniaus bankas“, UAB „Bankroto administravimo grupė“, Nr. 2A-238/2005, kat. 27.3.2.7., 126.3., 67.1., 44.5.2.17.

²³¹ *Cit. op.* 10, p. 284.

- 2) jei mokėtojo bankas tampa nemokus po to, kai debetuoja mokėtojo sąskaitą, bet prieš tai, kai yra debetuojama jo sąskaita banke tarpininke ar sistemoje – kaip jau buvo minėta aukščiau, kol bankui nėra iškeliamas bankroto byla, jis privalo gražinti mokėtojui finansinį padengimą, kliento pateiktą mokėjimo nurodymo įvykdymui, sumokėti palūkanas bei gražinti sumokėtus mokesčius (Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymo 12 str. 1 d.²³²). Tuo tarpu teismui priėmus nutartį iškelti bankui bankroto bylą, bankui draudžiama vykdyti bet kokias iki tol neįvykdytas finansines prievoles, o tai reiškia, kad klientas tampa tik vienu iš daugelio banko kreditorių. Be to, klientas dar privalo ir sumokėti gavėjui, nes piniginei prievolė nėra įvykdyta, taigi klientas praranda dvigubai. Siekiant apsaugoti mokėtojo interesus, bendrosios teisės sistemos teismuose buvo bandymų pripažinti, kad tokiu atveju mokėtojo bankas turi mokėtojo pinigų patikėjimo teisės pagrindą, kas pagal Anglijos teisę suteikia kreditoriui pirmumo teisę prieš kitus kreditorius. Tačiau ši pozicija yra kritikuojama, nes tokiu atveju visi banko klientai, kurių mokėjimo nurodymų bankas neįvykdė dėl savo nemokumo, taptų pirmos eilės kreditoriais. Philip R. Wood nuomone, tokiu atveju turėtų būti laikoma, kad mokėtojo bankas liko tiesiog skolingas mokėtojui,²³³
- 3) jei mokėtojo bankas tampa nemokus po to, kai debetuojama jo sąskaita banke tarpininke ar sistemoje, bet prieš tai, kai kredituojama gavėjo banko sąskaita – situacija turėtų būti vertinama skirtingai, kai mokėjimo nurodymas vykdomas per mokėjimo sistemą ir kai jis vykdomas per banką tarpininką. Jei mokėjimo nurodymas vykdomas mokėjimų sistemoje, galioja Lietuvos Respublikos atsiskaitymų baigtinumo mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemose įstatymas²³⁴, kurio 7 str. numato, kad mokėjimo nurodymai ir jų įskaitymas yra galiojantys ir negali būti ginčijami trečiųjų asmenų net bankroto proceso atveju, jei mokėjimo nurodymai buvo įtraukti į sistemą iki sistemos dalyvio operacijų sustabdymo ir (ar) jo bankroto proceso pradžios (t.y. iki bankroto bylos iškėlimo ar kitos panašios procedūros pradėjimo momento). Mokačiojo dalyvio sąskaita sistemoje visais atvejais debetuojama tik po to, kai mokėjimo nurodymas įtraukiamas į sistemą, vadinasi, bankroto bylos iškėlimas mokėtojo bankui tokiu atveju jau nebeturėtų įtakos mokėjimo nurodymo tolimesniai įvykdymui. Tuo tarpu kai mokėjimo nurodymas vykdomas per

---

²³² *Cit. op.* 16.

²³³ *Cit. op.* 10, p. 285-287.

²³⁴ *Cit. op.* 33.

banką tarpininką, situacija yra visiškai kita. Banko ir jo tarpininko tarpusavio santykius, priklausomai nuo jiems taikytinos teisės, būtų galima kvalifikuoti kaip atstovavimą, pavedimą, komisą ar pan. (užsienio literatūroje bankai tarpininkai vadinami subagentais²³⁵), o vienas iš pagrindų tokiems santykiams nutrūkti gali būti vienos iš šalių nemokumas ar bankroto procedūrų pradžia (tai vėlgi priklauso tiek nuo šalių sutarties, tiek nuo šiems santykiams taikytinos teisės). Jeigu mokėtojo banko nemokumas būtų pagrindas nutraukti sutartį tarp banko tarpininko ir mokėtojo banko, bankas tarpininkas turėtų gražinti mokėtojo bankui viską, ką yra gavęs pagal sutartį, t.y. gražinti debetuotas sumas. Mokėtojui atsakytų pats mokėtojo bankas, o ne bankas tarpininkas. Be to, kaip ir ankstesniu atveju, pinigine prievolė gavėjui nebūtų įvykdyta, ir mokėtojas vėlgi prarastų dvigubai. Kitaip galėtų būti tik tais atvejais, kai mokėtojo banko tarpininkas kartu yra ir gavėjo banko tarpininkas. Tokiu atveju jis privalėtų kredituoti gavėjo banko sąskaitą ir pinigine prievolė būtų tinkamai įvykdyta;

- 4) jei mokėtojo bankas tampa nemokus po to, kai debetuojama jo sąskaita banke tarpininke ar mokėjimų sistemoje ir po to, kai kredituojama gavėjo banko sąskaita – pinigine prievolė laikoma tinkamai įvykdyta, tolimesnis lėšų keliavimas iki gavėjo sąskaitos priklauso tik nuo gavėjo banko;
- 5) jei gavėjo bankas tampa nemokus prieš tai, kai kredituojama jo sąskaita banke tarpininke ar sistemoje – gavėjo banko nemokumas (bankroto ar panašių procedūrų pradėjimas prieš gavėjo banką) neturi įtakos sistemos pareigai kredituoti gavėjo banko sąskaitą, jei mokėjimo nurodymas buvo įvestas į sistemą iki gavėjo banko operacijų sustabdymo ar bankroto procedūrų pradžios, todėl lėšos gavėjo banką pasiekia bet kuriuo atveju, o gavėjo bankas liktų skolingas gavėjui, kuris stotų į bendrą kreditorių eilę. Mokėtojas būtų laikomas tinkamai įvykdęs pinigine prievolę. Tuo tarpu jei gavėjo bankui bankroto procedūros būtų pradėtos prieš bankui tarpininkui kredituojant gavėjo banko sąskaitą, bankas tarpininkas, priklausomai nuo jo sutarties su gavėjo banku ir jų santykiams taikytinos teisės, galėtų laikyti savo ir gavėjo banko santykius nutrūkusiais. Tačiau tokiu atveju kyla klausimas, ar gavėjo bankas tarpininkas turėtų gražinti lėšas visa grandine atgal mokėtojui, ar visgi jis turėtų kredituoti gavėjo banko sąskaitą lėšomis, kurias gavo dar kol gavėjo bankas buvo mokus. Laikyti mokėtoją neįvykdžiusiu pinigines prievolės ir gražinti lėšas atgal jam būtų neteisinga, ypač atsižvelgiant į tai, kad tiek mokėtojas, tiek mokėtojo

---

²³⁵ *Cit. op.* 10, p. 298.

bankas, tiek jo tarpininkas iš savo pusės atliko visus veiksmus, kad mokėjimo nurodymas būtų įvykdytas. Lėšos turėtų būti gražinamos mokėtojo bankui ir galiausiai mokėtojui nebent tais atvejais, kai gavėjo banko tarpininkas yra kartu ir mokėtojo banko tarpininkas. Kitais atvejais gavėjo banko tarpininkas visgi turėtų kredituoti nemokaus gavėjo banko sąskaitą. Literatūroje taip pat pripažįstama, kad tais atvejais, kai gavėjas sutiko su piniginės prievolės įvykdymu negrynaisiais pinigais, jis prisiima riziką dėl savo banko nemokumo.²³⁶ Taigi teisingausia, matyt, būtų aiškinti taip, kad dėl mokėjimo nurodymo neįvykdymo yra atsakingas gavėjo bankas (ypač turint omenyje tai, kad Mokėjimo paslaugų direktyva²³⁷ nustato banko atsakomybę be kaltės) ir tokiu atveju mokėtoją laikyti įvykdžiusiu piniginę prievolę, gavėjo banko tarpininką laikyti įpareigotu perduoti gavėjo bankui viską, ką yra gavęs pagal jų tarpusavio sutartį, o gavėjo banką laikyti skolingiu gavėjui;

- 6) jei gavėjo bankas tampa nemokus po to, kai kredituojama jo sąskaita banke tarpininke ar sistemoje – šiuo atveju neabejotinai piniginė prievolė laikoma įvykdyta (Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymo 10 str. 1 d.²³⁸). Gavėjas prisiima savo banko nemokumo riziką ir tampa savo banko kreditoriumi;
- 7) jei mokėtojo banko tarpininkas tampa nemokus prieš tai, kai debetuoja mokėtojo banko sąskaitą – kadangi mokėtojo bankas jau būna debetavęs mokėtojo sąskaitą, o mokėjimo nurodymas neįvykdomas, mokėjimo nurodymo suma su palūkanomis ir sumokėtais mokesčiais turi būti gražinama mokėtojui;
- 8) jei mokėtojo banko tarpininkas tampa nemokus po to, kai debetuoja mokėtojo banko sąskaitą, bet prieš tai, kai kredituojama gavėjo banko sąskaita – mokėtojo bankas atsako už savo tarpininko veiksmus, todėl turi sugrąžinti mokėtojui neįvykdyto mokėjimo nurodymo sumą su palūkanomis ir sumokėtais mokesčiais, o pats stoti į bendrą banko tarpininko kreditorių eilę. Sudėtingiau yra tada, kai mokėtojo banko tarpininkas yra kartu ir gavėjo banko tarpininkas. Kadangi mokėtojo banko sąskaita jau debetuota, bankas tarpininkas turėtų būti laikomas tinkamai įvykdeš savo įsipareigojimus mokėtojo bankui, o kadangi jis nekreitavo gavėjo banko sąskaitos, būtų galima laikyti, kad jis liko skolingas gavėjo bankui. Tokiu atveju gavėjo bankas turėtų įskaityti gavėjui mokėjimo nurodymo sumą, o pats tapti banko tarpininko kreditoriumi;

---

²³⁶ *Cit. op.* 10, p. 267.

²³⁷ *Cit. op.* 39, 78 str.

²³⁸ *Cit. op.* 16.

9) jei gavėjo banko tarpininkas tampa nemokus po to, kai gauna lėšas iš mokėtojo banko ar jo tarpininko, bet prieš tai, kai kredituoja mokėtojo banko sąskaitą – situacija turėtų būti vertinama taip pat, kaip ir ankstesniame punkte, kai mokėtojo ir gavėjo bankas tarpininkas yra tas pats. Mokėtojo bankas ir jo tarpininkas iš savo pusės atliko visus veiksmus, todėl mokėtojas turėtų būti laikomas tinkamai įvykdžiusiu savo prievolę. Gavėjo bankas turėtų įskaityti gavėjui lėšas (atsako už savo tarpininko veiksmus), o pats stoti į bendrą savo banko tarpininko kreditorių eilę.

Kaip matyti, dauguma situacijų, galinčių kilti vieno ar kito banko nemokumo atveju, nėra iki galo aiškios, jos daugiausia paremtos ne teismų praktika, o doktrinoje sutinkamomis diskusijomis ir nuomonėmis bei sisteminė teisės aktų analize. Be to, situacijos vertinimas daugeliu atvejų priklauso nuo to, kokia teisė bus taikoma vienam ar kitam teisiniui santykiui, todėl taikytinos teisės klausimą aptarti taip pat yra labai svarbu.

4.6. Taikytina teisė

Kol mokėjimo nurodymas keliauja visa bankų grandine, jo vykdymui gali būti taikoma vis kita teisė, nes susiklosto daugybė tarpusavio teisinių santykių: tarp mokėtojo ir jo banko, tarp mokėtojo banko ir jo tarpininko, tarp mokėtojo ir gavėjo bankų tarpininkų, tarp gavėjo banko ir jo tarpininko, tarp gavėjo banko ir gavėjo. Galiausiai egzistuoja pats pirminis teisinis santykis tarp mokėtojo ir gavėjo, iš kurio kilusi piniginė prievolė ir yra vykdoma pateikiant mokėjimo nurodymą.²³⁹

Tiek mokėtoją ir gavėją su jų bankais, tiek gavėjo ir mokėtojo bankus su jų bankais tarpininkais sieja sutartiniai teisiniai santykiai, t.y. mokėjimo nurodymų vykdymui taikytina privatinė teisė. Ji numato, kad esant sutartiniams teisiniams santykiams sutarties šalys gali pasirinkti taikytiną teisę.²⁴⁰ Taigi visiems aukščiau išvardytiems santykiams gali būti taikoma vis kita, sutarties šalių pasirinkta teisės sistema. Tačiau yra ir keletas bendrų taisyklių.

Pirma, pagal Europos Sąjungos ir Lietuvos teisę, su dalyvavimu mokėjimo sistemose susijusioms dalyvių teisėms ir įsipareigojimams taikoma sistemos taisyklėse nurodyta sistemai taikytina teisė. Ši teisė taikoma ir sistemos dalyvio nemokumo (bankroto procedūrų ar operacijų sustabdymo) atveju, tačiau tik jei atitinkamai sistemai taikytina

---

²³⁹ *Cit. op.* 56, p. 521.

²⁴⁰ *Cit. op.* 1, 1.37 str. 1 d.; 1980 m. birželio 19 d. Romos konvencija dėl sutartinės prievolės taikytinos teisės, OL, 2005 C 169, p. 10-22, 3 str. 1 d.

vienos iš Europos Ekonominės Erdvės valstybių narių teisė.²⁴¹ Pvz. Lietuvos banko valdomoms sistemoms taikytina Lietuvos Respublikos teisė, TARGET sistemos dalyvių sutartims taikytina Vokietijos Federacinės Respublikos teisė²⁴² ir pan.

Antra, tais atvejais, kai šalys nesusitaria dėl jų sutarčiai taikytinos teisės, galioja bendrieji tarptautinės privatinės teisės principai – taikoma teisė tos valstybės, su kuria sutartinė prievolė yra labiausiai susijusi. Laikoma, kad labiausiai su prievole pagal sutartį yra susijusi valstybė, kurios teritorijoje yra šalies, kuri turi įvykdyti pareigą, labiausiai būdingą tai sutarčiai, nuolatinė gyvenamoji vieta ar centrinė administracija, ar verslo vieta (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.37 str. 4 d. 1 p.²⁴³). Tokiu atveju santykiams tarp banko ir kliento (mokėtojo ar gavėjo) turėtų būti taikoma banko buveinės vietos teisė, nes tiek sudarant banko sąskaitos sutartį su visais iš to kylančiais banko įsipareigojimais, tiek tiesiog pasinaudojant banko paslaugomis lėšoms pervesti, prievolę, labiausiai būdingą sutarčiai, neabejotinai vykdo bankas.²⁴⁴ Tačiau 1980 m. Romos konvencija dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės suteikia tam tikrą apsaugą vartotojams – konvencijos 5 str. numato, kad, nepaisant šalių susitarimo dėl taikytinos teisės, vartotojui teikiama valstybės, kur yra įprastinė vartotojo gyvenamoji vieta, imperatyvių teisės normų teikiama apsauga, o nesant šalių susitarimo dėl taikytinos teisės, taikoma valstybės, kurioje yra vartotojo įprastinė gyvenamoji vieta, teisė.

Didesni neaiškumai gali kilti tais atvejais, kai taikytinos teisės klausimas neišspręstas santykiuose tarp bankų. Literatūroje savaip interpretuojamas „sutarčiai būdingiausios pareigos“ kriterijus ir aiškinama, kad santykiams tarp siunčiančiojo ir gaunančiojo banko (tiek kai mokėtojo bankas siunčia mokėjimo nurodymą bankui tarpininkui, tiek kai tiesiogiai gavėjo bankui, tiek kai gavėjo banko tarpininkas siunčia mokėjimo nurodymą gavėjo bankui) taikytina gaunančiojo banko vietos teisė.²⁴⁵ Tokios pačios taisyklės galioja ir Jungtinių Amerikos Valstijų teisėje: santykiams tarp siunčiančiojo ir gaunančiojo bankų taikytina gaunančiojo banko vietos teisė, santykiams tarp gavėjo ir jo banko taikytina gavėjo banko vietos teisė.²⁴⁶

Romos konvencijos dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės 10 str.²⁴⁷ nurodo, ką apima sutarčiai taikytina teisė: sutarties aiškinimą, sutarties vykdymą, sutarties

---

²⁴¹ *Cit. op.* 33, 8 str.

²⁴² *Cit. op.* 10, p. 282.

²⁴³ *Cit. op.* 1; 1980 m. birželio 19 d. Romos konvencija dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės, OL, 2005 C 169, p. 10-22, 4 str. 2 d.

²⁴⁴ *Cit. op.* 10, p. 311-312.

²⁴⁵ *Ibid.*, p. 312.

²⁴⁶ *Ibid.*, p. 311.

²⁴⁷ 1980 m. birželio 19 d. Romos konvencija dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės, OL, 2005 C 169, p. 10-22.

nevykdymo teisinės pasekmės, prievolių įvykdymo būdus, įgyjamą senatį ir ieškinio senatį, sutarties negaliojimo teisinės pasekmės. Taigi mokėjimo nurodymo vykdymo atveju pagal taikytiną teisę turėtų būti sprendžiama mokėjimo nurodymo įvykdymo vieta, įvykdymo laikas, įvykdymo suma ir valiuta. Taip pat pagal taikytiną teisę būtų sprendžiama, kada šalis atleidžiama nuo mokėjimo nurodymo vykdymo pavyzdžiui dėl to, kad jo įvykdyti neįmanoma, kada mokėjimo nurodymo vykdymas gali būti sustabdomas, kada gali būt areštuojamos banke esančios lėšos ir kt.²⁴⁸

Svarbu nepamiršti, kad net ir šalims pasirinkus taikytiną teisę, imperatyvios teisės normos, kurių šalys negali savo susitarimu pakeisti arba jų atsisakyti, lieka galioti (Romos konvencijos 7 str.²⁴⁹). Štai pavyzdžiui Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymo 5 str. 1 d.²⁵⁰ numato, kad banko sąskaitos sutartyje ir kredito įstaigos veiklos taisyklėse negali būti sąlygų, kurios pablogintų kliento padėtį, palyginti su ta, kurią nustato minėtas įstatymas. Iš to galima daryti išvadą, kad jei kliento ir banko santykiams būtų pasirinkta kita, ne Lietuvos Respublikos, teisė, Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymo normos būtų laikomos imperatyviomis ir liktų galioti. Be to, Romos konvencijos²⁵¹ 20 str. įtvirtina Bendrijos teisės viršenybę konvencijos atžvilgiu, todėl Europos Sąjungos teisės aktų nuostatos turi būti taikomos nepaisant šalių susitarimo dėl taikytinos teisės.

Mokėjimo paslaugų direktyva²⁵² taikoma mokėjimo paslaugoms, teikiamoms Bendrijoje, tačiau direktyvos dalys, skirtos mokėjimo paslaugų teikimo sąlygų skaidrumui ir informacijos reikalavimams (III antraštinė dalis) bei teisėms ir pareigoms, susijusioms su mokėjimo paslaugų teikimu ir naudojimu (IV antraštinė dalis) taikomos tik kai tiek mokėtojo, tiek gavėjo mokėjimo paslaugų teikėjų arba, kai mokėjimo operaciją atlieka vienas mokėjimo paslaugų teikėjas, jo buvimo vieta yra Bendrijoje. Be to, direktyva taikoma tik kai mokėjimo paslaugos teikiamos eurais arba euro zonai nepriklausančios valstybės narės valiuta. Tačiau direktyva iš esmės skirta vartotojų teisių apsaugai ir gynimui, todėl tais atvejais, kai mokėjimo paslaugų teikėjo klientas yra ne vartotojas, direktyva leidžia šalims susitarti dėl kitokių taisyklių, nei numatyta direktyvoje, taikymo. Visgi kai kurios direktyvos nuostatos negali būti keičiamos šalių susitarimu, pvz. nuostatos dėl mokėjimo paslaugų teikėjo atsakomybės už nesankcionuotas mokėjimo operacijas (60 str.), nuostatos dėl atgręžtinio reikalavimo teisės į tarpininkus (77 str.) ir kt.

---

²⁴⁸ *Cit. op.* 10, p. 312.

²⁴⁹ *Cit. op.* 247.

²⁵⁰ *Cit. op.* 16.

²⁵¹ *Cit. op.* 247.

²⁵² *Cit. op.* 39, 2 str.

Pabaigai svarbu paminėti, kad 2008 m. birželio 17 d. Europos Parlamentas ir Taryba priėmė reglamentą (EB) Nr. 593/2008 dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės²⁵³ (toliau - reglamentas Roma I), kuris visa apimtimi įsigalios 2009 m. gruodžio 17 d. ir taps privalomas visoms valstybėms narėms. Reglamentas Roma I iš esmės atkartoja Romos konvencijos²⁵⁴ nuostatas – įtvirtina šalių laisvę pasirinkti sutarčiai taikytiną teisę, nepanaikinant galimybės taikyti imperatyvias valstybės narės, kitos, nei ta, kurios teisė pasirinkta, teisės normas, nustato didesnę apsaugą vartotojams ir kt. Viena reikšmingesnių reglamento Roma I naujovių yra ta, kad bandoma nustatyti aiškias taisykles, kokia teisė turi būti taikoma, jei šalis taikytinos teisės nepasirinko. Įtvirtinta, kad tais atvejais, kai šalis sieja paslaugų teikimo sutartis, taikoma paslaugų teikėjo įprastos gyvenamosios vietos valstybės teisė. Anksčiau galioję gana neapibrėžti taikytinos teisės nustatymo principai taikytini tik išimtiniais atvejais: (i) šalies, turinčios įvykdyti tai sutarčiai būdingiausią pareigą, teisė taikoma tais atvejais, kai sutartis yra kitokios rūšies, nei apima reglamentas Roma I, arba jei sutartis turi kelių sutarčių požymių, o (ii) valstybės, su kuria sutartis labiausiai susijusi, teisė taikoma tais atvejais, kai pagal reglamente Roma I įtvirtintus principus taikytinos teisės nustatyti neįmanoma.

Reglamento Roma I 19 str. „įprastinę gyvenamąją vietą“ juridinio asmens atžvilgiu apibrėžia kaip centrinės administracijos buvimo vietą, o jei sutartį sudaro juridinio asmens padalinys ar atstovybė – padalinio ar atstovybės buvimo vietą. Taigi reglamentas Roma I iš esmės įtvirtina tokius pačius principus, kaip nurodyta aukščiau - santykiams tarp banko ir kliento būtų taikoma banko ar jo padalinio buveinės valstybės teisė (neapribojant kliento, kaip vartotojo teisės į jo gyvenamosios valstybės imperatyvių teisės normų teikiamą apsaugą), o santykius tarp bankų būtų sudėtinga priskirti kuriai nors kategorijai, todėl, matyt, tektų vadovautis jau minėtu literatūroje sutinkamu aiškinimu ir kitų valstybių pripažintu principu, kad taikoma gaunančiojo banko vietos teisė.

---

²⁵³ OL, 2008 L 177, p. 6-16.

²⁵⁴ *Cit. op.* 247.

5. IŠVADOS

1. Galima išskirti dvi pagrindines mokėjimo sistemų rūšis – realaus laiko sistemos ir nustatyto laiko sistemos. Išanalizavus šių mokėjimo sistemų veiklos skirtumus ir joms būdingas rizikas, darytina išvada, kad mokėtojai palankiau yra mokėjimą vykdyti per realaus laiko mokėjimų sistemą, nes tokiu atveju yra eliminuojama banko nemokumo rizika ir užtikrinamas tinkamas piniginės prievolės įvykdymas. Lėšos pasiekia gavėjo banką vos per keletą minučių, o nuo šio momento visą riziką dėl lėšų įskaitymo į jo sąskaitą prisiima gavėjas.
2. Esant nestabiliai finansų rinkai, siekiant, kad piniginių prievolių vykdymas per mokėjimų ir atsiskaitymų sistemas būtų patikimas, esminės reikšmės turi aktyvi Lietuvos banko, kaip sistemų operatoriaus, veikla sekant rinkos pokyčius, prižiūrint savo valdomas sistemas, užtikrinant jų saugumą ir efektyvų veikimą bei operatyviai reaguojant į galimas krizines situacijas.
3. Lietuvos teisėje piniginių prievolių įvykdymo momentas, vykdant jas per mokėjimų ir atsiskaitymų sistemas, yra aiškiai reglamentuotas - piniginė prievolė laikoma įvykdyta nuo to momento, kai lėšas gauna gavėjo bankas (ne pats gavėjas). Iš to galima daryti išvadą, kad bankas veikia kaip gavėjo atstovas, turintis teisę priimti lėšas gavėjo vardu, ir piniginės prievolės įvykdymas bankui reiškia piniginės prievolės įvykdymą kreditoriui. Tai reiškia, kad kreditorius, sutikdamas priimti piniginės prievolės įvykdymą negrynaisiais pinigais, prisiima riziką, kad pavėluotas piniginės prievolės įvykdymas negalės būti laikomas netinkamu, jei jį priims bankas.
4. Bankas veikia kaip profesionalas, todėl jo atsakomybė klientui gali kilti net esant pačiai lengviausiai kaltės formai – neatidumui, nerūpestingumui ar klaidai. Perkėlus į Lietuvos teisę naująją Mokėjimo paslaugų direktyvą, bus įtvirtintas banko atsakomybės be kaltės principas – bankas galės išvengti atsakomybės tik esant nenugalimos jėgos aplinkybėms. Klientas prisiima atsakomybę tik už tinkamą mokėjimo pavedimo rekvizitų nurodymą bei už jam suteiktą tapatybės patvirtinimo priemonių apsaugą.
5. 2009 m. pabaigoje į Lietuvos teisę perkėlus naująją Mokėjimo paslaugų direktyvą atsiskaitymų negrynaisiais pinigais reguliavimas Lietuvoje taps išsamesnis, didesnė apsauga bus teikiama vartotojams. Pagrindiniai pakeitimai bus susiję su mokėjimo nurodymų atšaukimo tvarka, mokėjimo operacijų sankcionavimu ir atsakomybe už nesankcionuotas mokėjimo operacijas bei banko atsakomybe už neįvykdytą ar netinkamai įvykdytą mokėjimo nurodymą.

6. SEPA projektu yra siekiama, kad iki 2010 metų pabaigos didžioji mokėjimo operacijų dalis būtų vykdoma SEPA priemonėmis, tačiau Lietuvoje tai bus įgyvendinta tik įsivedus eurą. Tiek euro įvedimas, tiek SEPA priemonių perėmimas neišvengiamai turės įtakos dabar veikiančioms Lietuvos mokėjimo sistemoms, skirtoms atsiskaitymams litais – jų veikla bus nutraukta.

6. LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Teisės norminiai aktai

1.1. Europos Sąjungos teisės aktai:

- 1) 2008 m. birželio 17 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 593/2008 dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės (OL, 2008 L 177, p. 6-16);
- 2) 2001 m. gruodžio 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2560/2001 dėl tarptautinių mokėjimų eurais (OL, 2001 L 344, p. 283-286);
- 3) 2007 m. lapkričio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2007/64/EB dėl mokėjimo paslaugų vidaus rinkoje, iš dalies keičianti direktyvas 97/7/EB, 2002/65/EB, 2005/60/EB ir 2006/48/EB ir panaikinanti direktyvą 97/5/EB (OL, 2007 L 319, p. 1-36);
- 4) 1998 m. gegužės 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 98/26/EB dėl atsiskaitymų baigtinumo mokėjimų ir vertybinių popierių atsiskaitymų sistemose (OL, 1998 L 166/45, p. 107-112);
- 5) 1997 m. sausio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 97/5/EB dėl tarptautinių kreditinių pervedimų (OL, 1997 L 43/25, p. 305-310);
- 6) 1980 m. birželio 19 d. Romos konvencija dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės (OL, 2005 C 169, p. 10-22);
- 7) 2002 m. kovo 7 d. Europos Centrinio Banko gairės, keičiančios gaires ECB/2000/7 dėl Eurosistemos pinigų politikos priemonių ir procedūrų (OL, 2002 L 185, p. 1-78)
- 8) 1995 m. rugsėjo 27 d. Europos Komisijos pranešimas dėl ES konkurencijos taisyklių taikymo tarptautiniams pervedimams (OL, 1995 C 251, p. 3-10).

1.2. Lietuvos Respublikos teisės aktai:

- 1) Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas Nr. VIII-1864. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2000 09 06, Nr. 74-2262;
- 2) Lietuvos Respublikos bankų įstatymas Nr. IX-2085 (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2004 04 15, Nr. 54-1832;

- 3) Lietuvos Respublikos atsiskaitymų baigtinumo mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemose įstatymas Nr. IX-1597 (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2003 06 27, Nr. 61-2754;
- 4) Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas Nr. VIII-1370. Valstybės žinios, 1999 11 17, Nr. 97-2775; Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. IX-1596 (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2003 06 27, Nr. 61-2753;
- 5) Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas Nr. IX-216 (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2001 04 11, Nr. 31-1010;
- 6) Lietuvos Respublikos Lietuvos banko įstatymas Nr. I-678. Valstybės žinios, 1994 12 23, Nr. 99-1957; Įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. IX-205 (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2001 03 30, Nr. 28-890;
- 7) Lietuvos Respublikos laikinasis mokėjimų eilės tvarkos įstatymas Nr. VIII-1463. Valstybės žinios, 1999 12 15, Nr. 106-3062;
- 8) Lietuvos Respublikos čekių įstatymas Nr. VIII-1088. Valstybės žinios, 1999 04 02, Nr. 30-852;
- 9) Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymas Nr. VIII-1087. Valstybės žinios, 1999 04 02, Nr. 30-851;
- 10) Lietuvos Respublikos užsienio valiutos Lietuvos Respublikoje įstatymas Nr. I-202 (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 1993 07 14, Nr. 28-640;
- 11) Lietuvos Respublikos pinigų įstatymas Nr. I-199 (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 1993 07 09, Nr. 27-623;
- 12) Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 137 „Dėl sistemos LITAS-PHA veiklos taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2007 10 27, Nr. 111-4561;
- 13) Lietuvos centrinis vertybinių popierių depozitoriumas. *Vertybinių popierių atsiskaitymo sistemos taisyklės* [interaktyvus]. 2007 m. spalio 19 d. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.csd.lt/lt/data/teise/cd/Sistemos_taisykles_2007-10-19.pdf>;
- 14) Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 173 „Dėl mokėjimo sistemos LITAS-RLS ir mažmeninių mokėjimų sistemos LITAS-MMS“. Valstybės žinios, 2007 01 11, Nr. 4-207;
- 15) Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 124 „Dėl mokėjimo sistemos LITAS“ (nebegalioja nuo 2007 sausio 29 d.). Valstybės žinios, 2003 12 18, Nr. 119-5463;

- 16) Lietuvos Banko valdybos nutarimas Nr. 92 „Dėl mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemų priežiūros politikos patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2003 09 17, Nr. 88-4011.

1.3. Užsienio teisės aktai:

- 1) 2002 m. spalio 26 d. Rusijos Federacijos bankroto įstatymas Nr. 127-FZ [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. spalio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.garant.ru/english/doc/DOC_85181.htm>.

2. Specialioji literatūra

2.1. Monografijos, komentarai, vadovėliai, kitos knygos:

- 1) ANTONIOLLI, L.; VENEZIANO, A. *Principles of European Contract Law and Italian Law: A Commentary*. The Netherlands: Kluwer Law International [interaktyvus]. 2005 [žiūrėta 2008 m. spalio 12 d.]. Prieiga per internetą: http://books.google.com/books?id=z7UPOtI-034C&printsec=frontcover&dq=principles+of+european+contract+law#PPA391_M1>;
- 2) BAKANAS, A., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras: Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2003, I tom.;
- 3) ELLINGER, E. P.; LOMNICKA, E.; HOOLEY, R. *Ellinger's Modern Banking Law*. Fourth Edition. Oxford: Oxford University Press, 2006;
- 4) HEMETSBERGER, W., et al. *European Banking and Financial Services Law*. Second Edition. The Netherlands: Kluwer Law International in association with EAPB, 2006;
- 5) MIKELĖNAS, V. *Prievolių teisė: Pirmoji dalis*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 180; BAKANAS, A., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras: Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2003, I tom.;
- 6) WOOD, P. R. *Law and Practice of International Finance*. University Edition. London: Sweet&Maxwell, 2008;
- 7) WOOD, P. R. *Set-off and Netting, Derivatives, Clearing Systems*. Second Edition. London: Sweet&Maxwell, 2007.

2.2. Straipsniai:

- 1) BIKAS, E.; NOVICKYTĖ, L. Mokėjimo sistema LITAS: dabartis ir perspektyva. *Ekonomika*, 2008, Nr. 82, p. 7-30;
- 2) MARKOVAS, P. Atsiskaitymai negrynaisiais pinigais. *Justitia*, 2000, Nr. 3, p. 23-25;
- 3) STRIČKAITĖ, S.; MAŽEIKI, R. *Lietuvos mokėjimų ir atsiskaitymų sistemų tobulinimas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. spalio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lb.lt/leidiniai/integracija2000_1/projektai1.pdf>;
- 4) TUMONIS, V. *Negrynujų pinigų apyvartos teisiniai pagrindai* [interaktyvus]. 2007 m. kovo 11 d. [žiūrėta 2008 m. lapkričio 6 d.]. Prieiga per internetą: <www.pajamos.lt/straipsniai/negrynuju-pinigu-apyvartos-teisiniai-pagrindai/6/>;
- 5) VASARIENĖ, D. Atsiskaitymų negrynaisiais pinigais samprata. *Jurisprudencija*. 2003, Nr. 38 (30), p. 104-110.

3. Praktinė medžiaga

3.1. Teismų sprendimai:

- 1) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 8 d. nutartis c.b. BUAB „Labomeda“ v. J.G., Nr. 3K-3-230/2008, kat. 27.7., 126.8., 116.4., 112, 44.5.2.17.;
- 2) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 26 d. nutartyje c.b. R.J. v. UAB „Ginta ir partneriai“, Nr. 3K-3-72/2007, kat. 25.3., 42.4.;
- 3) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 5 d. nutartis c.b. A.D. v. AB „Hansabankas“, Nr. 3K-3-31/2007, kat. 121.21., 67.4.;
- 4) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinės sesijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis c.b. V.Š. v. A.N., A.N., Nr. 3K-P-382/2006, kat. 42.4., 45.1., 45.6.;
- 5) Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 9 d. nutartis c.b. S.J. individuali įmonė v. BUAB „Visagino lentpjūvė“, Nr. 2-725/2008, kat. 110.1.;

- 6) Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 5 d. nutartis c.b. BUAB „Elbiga“ v. AB „Vilniaus bankas“, UAB „Bankroto administravimo grupė“, Nr. 2A-238/2005, kat. 27.3.2.7., 126.3., 67.1., 44.5.2.17.

3.2. Institucijų ir organizacijų dokumentai, sprendimai, rekomendacijos ir pan.:

- 1) Europos Centrinis Bankas. *Eurosystem Oversight Policy Framework* [interaktyvus]. 2009 m. vasario 20 d. [žiūrėta 2009 m. kovo 4 d.], p. 1-12. Prieiga per internetą: <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/eurosystemoversightpolicyframework2009en.pdf?841d49d79d7749b2b65698ad0733be49>;
- 2) Europos Centrinis Bankas. *Financial Stability Review 2008* [interaktyvus]. 2008 m. gruodžio 15 d. [žiūrėta 2009 m. kovo 4 d.], p. 1-210. Prieiga per internetą: <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/financialstabilityreview200812en.pdf>;
- 3) Europos Centrinis Bankas. *Payment and Securities Settlement Systems in the European Union: non-euro area countries* [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2008 m. spalio 12 d.], p. 1-413. Prieiga per internetą: <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/ecbbluebooknea200708en.pdf>;
- 4) Europos Centrinis Bankas. *Bendra mokėjimų eurais erdvė (SEPA): integruota mažmeninių mokėjimų rinka* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.], p. 1-32. Prieiga per internetą: http://www.ecb.int/pub/pdf/other/sepa_brochure_2006lt.pdf;
- 5) Lietuvos bankas; Lietuvos bankų asociacija. *Mokėjimo priemonių pakeitimo SEPA mokėjimo priemonėmis Lietuvoje planas* [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2009 m. vasario 4 d.], p. 1-24. Prieiga per internetą: <http://www.lb.lt/lt/mokejimmai/SEPA-planas.pdf>;
- 6) Lietuvos bankas. *LITAS-PHA* [interaktyvus]. 2008 m. birželio 3 d. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lb.lt/lt/mokejimmai/litasp.htm>;
- 7) Lietuvos bankas. *KUBAS* [interaktyvus]. 2008 m. birželio 3 d. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lb.lt/lt/mokejimmai/kubas.htm>;
- 8) Lietuvos bankas. *SEPA* [interaktyvus]. 2008 m. gegužės 15 d. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lb.lt/lt/mokejimmai/sepa.htm>;

- 9) Lietuvos bankas. *Mokėjimai negrynaisiais pinigais* [interaktyvus]. 2008 m. balandžio 1 d. [žiūrėta 2008 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <www.lb.lt/lt/mokejimai/mokejimai.htm>;
- 10) Lietuvos bankas. *TARGET2-LIETUVOS BANKAS* [interaktyvus]. 2008 m. vasario 15 d. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimai/litast.htm>>;
- 11) Lietuvos bankas. *LITAS-MMS* [interaktyvus]. 2007 m. balandžio 18 d. [žiūrėta 2009 m. vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimai/litasm.htm>>;
- 12) Lietuvos bankas. *LITAS-RLS* [interaktyvus]. 2007 m. balandžio 18 d. [žiūrėta 2009 m. vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimai/litasr.htm>>;
- 13) Lietuvos bankas. *Vertybinių popierių atsiskaitymo sistema* [interaktyvus]. 2006 m. kovo 8 d. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/mokejimai/atsiskaitymai.htm>>;
- 14) Lietuvos bankas. *Sistemų priežiūra* [interaktyvus]. 2005 m. lapkričio 19 d. [žiūrėta 2009 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/mokejimai/sistema.htm>>;
- 15) Prancūzijos Centrinis Bankas. *Non-cash Means of Payment* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.banque-france.fr/gb/sys_mone_fin/caract/page2.htm>.

4. Kiti šaltiniai:

- 1) *Mokėjimo sistema* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. lapkričio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Mok%C4%97jimo_sistema>;
- 2) *Lietuvos tarpbankinių atsiskaitymų sistema TARP BANK* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuvos_tarpbankini%C5%B3_atysiskaitym%C5%B3_sistema_TARP_BANK>;
- 3) *Dėl mokėjimo sistemos LITAS-RLS ir mažmeninių mokėjimų sistemos LITAS-MMS* [interaktyvus]. 2006 m. gruodžio 29 d. [žiūrėta 2008 m. spalio 12. d.]. Prieiga per internetą: <http://www.buhalteris.lt/index.php?cid=805%new_id=14094>;

- 4) *Single Euro Payments Area* [interaktyvus]. 2008 [žiūrėta 2008 m. gruodžio 12 d.].
Prieiga per internetą:
<http://en.wikipedia.org/wiki/Single_Euro_Payments_Area>;
- 5) *Automatizuoti kliringo namai* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. sausio 27 d.].
Prieiga per internetą:
<http://lt.wiktionary.org/wiki/automatizuoti_kliringo_namai>;
- 6) *Kliringas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. sausio 27 d.]. Prieiga per internetą:
<<http://lt.wikipedia.org/wiki/Kliringas>>.

7. Santrauka

PINIGINIŲ PRIEVOLIŲ VYKDYMO YPATUMAI MOKĖJIMŲ IR ATSISKAITYMŲ SISTEMOSE

Negrynieji pinigai vis labiau iš apyvartos išstumia grynuosius pinigus ir ypač verslo pasaulyje tampa viena pagrindinių atsiskaitymo priemonių. Piniginių prievolių vykdymas negrynaisiais pinigais vyksta tarpininkaujant bankams, paprastai – per mokėjimų ir atsiskaitymų sistemas. Esant tokiai sudėtingai ekonominei situacijai, kokia yra dabar, visas finansų sektorius, įskaitant bankus, nuolat susiduria su įvairiomis rizikomis, dėl ko šio sektoriaus subjektų veikla pasitikima vis mažiau. Todėl šiuo darbu buvo siekiama, pirmiausia, susipažinti su mokėjimo sistemomis, joms būdingomis rizikomis bei jų valdymo būdais, išnagrinėti, kaip vystėsi Lietuvos mokėjimų sistemos, kokios jos yra ir kaip veikia dabar, kas jų laukia ateityje. Antra, daug dėmesio buvo skiriama piniginių prievolių vykdymo principams ir jų specifikai, vykdant pinigines prievoles per mokėjimų ir atsiskaitymų sistemas. Buvo analizuojamas piniginės prievolės vykdymo mokėjimo sistemose mechanizmas, piniginės prievolės įvykdymo laikas, vieta ir valiuta. Išsamiai buvo išnagrinėta banko atsakomybė už kliento pateikto mokėjimo nurodymo neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą bei rizikos ir atsakomybės pasiskirstymas bankų nemokumo atveju.

Rašant darbą buvo remiamasi užsienio autoriais – finansų ir bankų teisės specialistais, daug naudingos informacijos suteikė Lietuvos banko bei Europos Centrinio banko interneto svetainės. Žinoma, neapsieita ir be teisės aktų analizės. Analizuojami buvo ne tik dabar galiojantys Lietuvos ir Europos Sąjungos teisės aktai, bet ir Europos Sąjungos teisinio reguliavimo naujovės, kurios šių metų pabaigoje turėtų būti perkeltos į Lietuvos teisę. Įgyvendinus šias naujoves, keisis ne tik atsiskaitymų negrynaisiais pinigais teisinis reguliavimas, bet ir piniginių prievolių vykdymo negrynaisiais pinigais mechanizmas – ketinama įdiegti visoje Europos Sąjungoje vienodas mokėjimo priemones, nutraukti dabar veikiančių mokėjimo sistemų veiklą.

8. Summary

PECULIARITIES OF PERFORMING MONETARY OBLIGATIONS IN PAYMENT AND SETTLEMENT SYSTEMS

Non-cash money increasingly displaces cash money and has become one of the main means of settlement in the business world. Non-cash performance of monetary obligations is proceeded through intermediation of banks, usually – through the payment and settlement systems. Considering the current complicated market situation, all finance sector, including banks, is constantly exposed to different risks, which results in decreased confidence in banks. Thus this thesis, first, introduces payment and settlement systems, related risks and their management instruments, analyses development of the Lithuanian payment systems, describes current Lithuanian payment systems, the way they operate, and their future prospects. Second, attention was paid to the peculiarities of performing monetary obligations in payment and settlement systems. The mechanism, time, place and currency of performing monetary obligations in payment and settlement systems have been analysed. Bank's liability for non-execution or an improper execution of the client's payment order, as well as allocation of risks and liabilities in case of bank's insolvency, have also been analysed in detail.

The thesis is mainly based on two foreign authors – experts in finance and banking law, also a lot of useful information was provided by the websites of the Bank of Lithuania and European Central Bank. Of course, it was impossible to manage the thesis without analysing legal acts. Not only currently applicable legal acts of Lithuania and European Union have been analysed, but also the new legal acts of European Union, that should be implemented in Lithuania by the end of this year. After the implementation of these new legal acts, not only the regulation of non-cash payments, but also the mechanism of non-cash performance of monetary obligations will change – the purpose is to create common payment instruments for the whole European Union, which will result in closing current Lithuanian payment and settlement systems.